

Vysk. Vincentas Brizgys

**KATALIKŲ BAŽNYČIA
LIETUVOJE
1940 - 1944 METAIS**

1977

Mielaw
Soloesturui
Gruodis 14. 77.
V. Faling

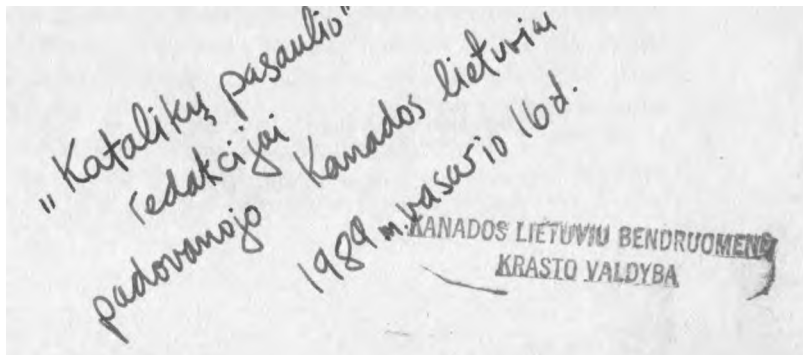
KATALIK BAŽNY IA LIETUVOJE

PIRMOJE RUS OKUPACIJOJE 1940-1941 M.
VOKIE I OKUPACIJOJE 1941-1944 M.

(TRUMPA APŽVALGA)

Vincentas Brizgys

KAUNO VYSKUPAS PAGELBININKAS

Spausdino "Draugo" spaustuv 1977
4545 West 63rd Street
Chicago, Illinois 60629

Ž A N G A

Kai 1918 metais Lietuva pasiskelbė nepriklausoma ir kai po dviejų laisvės karų metų organizavosi, kaip laisva nepriklausoma valstybė, tada Katalikų Bažnyčia Lietuvoje nebuvo atskiras savarankiškas vienetas. Vilniaus ir didelės Žemaičių vyskupija, kuri tada apėmė dabartinės Kauno, Kaišiadorių, Panevėžio, Telšių vyskupijas ir dalį dabartinės Latvijos-Kuršo sritį, priklausė Mogiliavo (Mogilev) metropolijai, o Suvalkijoje Seinų vyskupija, kurios dalis yra dabartinė Vilkaviškio vyskupija, priklausė Varšuvos metropolijai. Rusijos carų valdžios laikais Lietuvoje Katalikų Bažnyčia buvo labai trukdoma ir prievartaujama. Laisvoje Lietuvoje nuo pat pradžios buvo vienoda ir pilna laisvė visom religijom.

1926 metų balandžio mėnesio 4 dienos aktu Pijus XI steigė Lietuvos Katalikų Bažnyčios provinciją, betarpiškai priklausančią Apaštališkos Sosties. Iš dalies Seinų vyskupijos Lietuvos teritorijoje, Suvalkijoje, buvo steigta Vilkaviškio vyskupija, iš Žemaičių vyskupijos teritorijos laisvoje Lietuvoje buvo steigtos Kauno Kaišiadorių, Panevėžio ir Telšių vyskupijos. Lietuvos teritorijoje, esančioje Klaipėdos krašto dalyje, buvo steigta prelatūra ir pavesta Telšiai

vyskupo jurisdikcijai, šios naujos provincijos centras — metropolija tapo Kaunas. Ta iau po labai trumpo laiko, tik po 14 met , šiai Lietuvos Katalik Bažny ios provincijai teko labai sunkus likimas. Kartu su Rusijos okupacine raudon ja armija užvald Lietuv iš tos pat Rusijos atneštas ateistinis komunizmas, kuris jau per 23 metus išbandytu metodu visa destruktvyvine j ga puol Katalik Bažny i Lietuvoje. Kaip 1941 met sausio m nesio 14 dien Maskvos atstovas Pozdniakovas pareišk pas j atsilankiusiems vyskupui Vincentui Borisevi iui ir vyskupui Vincentui Brizgiui, Maskva visa savo patirtimi ir visa j ga sutriuškins Katalik Bažny i Lietuvoje. Tada Lietuvoje buvo dar gyvi ir vald diecezijas visi tie patys vyskupai, kuriuos 1926 met balandžio m nesio 5 dien paskyr P. Pijus XI. Kauno arkivyskupas ir Lietuvos Bažny ios metropolitas arkivyskupas prof. Juozapas Skvireckas, Kaišiadori vyskupas Juozapas Kukta, Panev žio vyskupas prof. Kazimieras Paltarokas, Telši vyskupas Justinas Staugaitis, Vilkaviškio vyskupas Antanas Karosas ir jo koadiutorius vyskupas prof. Me islovas Reiny. Visi šie vyskupai buvo ne iš eilini kunig , o Lietuvoje gerai žinomi ir mokslin je, ir visuomenin je, ir politin je veikloje. 1940 m. kovo m nes Telšiams dar buvo paskirtas vyskupas pagalbininkas Vincentas Borisevi ius, iki šiol Telši Kunig seminarijos rektorius, ir Kaunui vyskupas pagalbininkas Vincentas Brizgys.

Kai 1940 met birželio 15 dien rusai okupavo Lietuv , Lietuvos Katalik Bažnytin provincija atrod sekan iai: Iš 3,238.000 gyventoj buvo 84,1% katalik , 717 parapij ar misij , 1047 bažny ios ir koply ios, 1450 kunig , 37 vyr vienuolynai, 85 moter vienuolynai, keturios kunig seminarijos su 605 klierikais, Teologijos-Filosofijos fakultetas prie valstybinio universiteto Kaune, Katalik

Mokslo Akademija, priva i 18 gimnazij ir vidurini mokykl , 18 priva i pradžios mokykl , 35 katalik vaik darželiai, 1 kur i -nebyli institutas, 10 nam vaikams našlai imas, 10 vaik globos nam , 25 namai seneliams, 2 ligonin s, vieni jaunuoli pataisos namai. Suaugusieji vyrai, moterys, studentai, liaudies jaunimas, vaikai tur jo 18 katalikišk organizacij centr , kuriuos jung vienas Katalik Akcijos centras, šios organizacijos tur jo 800,000 nari . Katalikai tur jo 7 spaustuves, leido 32 vairius laikraš ius ir žurnalus, kurie tur jo 7,500.000 prenumerat . Katalikai tur jo 6 didelius knygytus, 823 parapinius ir kitokius knygytus, 643 parapinius ir kitokius archyvus, Kaune vien religinio meno muziej . Ir valstybin se mokyklose buvo religij pamokos, tod l ir valstybin s mokyklos tur jo kapelionus ir vairi religij mokytojus. Visi priva i mokykl mokytojai ir kapelionai bei kiti religij mokytojai gaudavo tolygias algas, kaip ir valstybini mokykl mokytojai iš valdžios išdo. Kapelionus tur jo ir kariuomen , ir ligonin s, ir kal jimai. Kad ir labai suglaustai tik skai iais pasakomas vaizdas, bet jis rodo, koks aktyvus buvo Lietuvos katalik gyvenimas. Ir visos kitos religijos Lietuvoje buvo lygiateis s, visos gaudavo proporcing param iš valstyb s išdo. Ši santvarka buvo konstitucin nuo pat valstyb s susitvarkymo pradžios, o ne konkordatu vesta. Lyginant su vairi kit krašt gyvenimu ir dvasia, Lietuvoje tarpe vairi religini denominacij , vairi paži r žmoni buvo sigyvenus kult ringa tolerancija, daugelyje sri i ir daugeliu atvej bendradarbiauta vis kartu.

Toliau bandysiu duoti nors labai trumpai faktais pagr st Lietuvos katalik dvasios ir gyvenimo vaizd rus pirmosios okupacijos (1940-1941) ir vokie i okupacijos (1941-1944) metais. Tais metais gyvenusieji Lietuvoje ia neras jiems nežinom sensacij , tik gal ras iki šiol negird t ,

neskaityt vien kit rašt , ši apžvalga skiriama jaunesni kart žmon ms, kurie apie tuos laikus skaito tik iš kit atsiminim . Asmeniškai patyrus komunizm ir rus okupacij , galime objektyviai sakyti, kad Lietuvos katalik vyskupai tur jo apie komunizm pakankamai objektyvi nuomon . Bijojo jo ir visa tauta, išskyrus maž saužel komunist , kuri Lietuvoje buvo mažai, o lietuvi steb tinai mažas skai ius. Iš 3,238,000 gyventoj 1940 metais buvo 1741 kompartijos narys, iš kuri lietuvi buvo 48%, o kiti 52% buvo vairi tautini mažum .

RUS OKUPACIJA NUO 1940 BIRŽELIO 15 IKI 1941 BIRŽELIO PABAIGOS.

Kalb siu tik apie Katalik Bažny ios gyvenim Lietuvoje, kitas sritis paliesdamas tik tiek, kiek tai rišasi su šia tema. Asmenys, patyr dabartin Rusijos komunizm , iš tos audros išlik gyvi ir dabar gyven laisvame pasaulyje, stebim s, kaip daugelis, net inteligent laisvame pasaulyje komunizmo nesupranta ir net nenori tik ti tais, kurie yra j patyr , ši pasaulio nuotaik galima suprasti prisiminus, kad po revoliucijos Rusija taip užsidar nuo pasaulio, kad, net gyvendami betarpin je kaimynyst je Lietuvoje ar kituose kaimyniniuose kraštuose, nedaug k žinojome apie Rusijos vidaus gyvenim . Jeigu dar ir dabar, tai tuo labiau iki 1956 met buvo beveik ne manoma užsienie iui patekti Rusij , svetur esantieji negal jo net susirašin ti su ten likusiais šeimos nariais. Net diplomatin s tarnybos asmuo, reziduoj s Maskvoje, ar asmuo, koku nors ypatingu reikalu leistas Rusij , gal jo tik tiek matyti, kiek parodydavo ne paties pasirinktas, o saugumo paskirtas vadovas. Rusijos gyventojai tais laikais bijojo net labiau negu dabar susitikti, pasikalb ti su svetimšaliu. Gi Rusijos valdžios skleidžiama propaganda jeigu dar ir dabar yra ne tik tinai melaginga, tai dar mažiau buvo joje tiesos prieš 1956 metus. Rusijos

gyventojai apie laisvą pasaulį žinojo dar mažiau, negu laisvas pasaulis apie Rusiją. Vien met komunistų partitė Lietuvos užteko ne tik kitiems Lietuvos darbininkams, o ir komunistams, kuriuos Rusijos saugumas apginklavo, vos tik už mus Lietuv. Jau pirm karo dien tarp Rusijos ir Vokietijos tie darbinink, net komunist ginkluoti b riai sijung sukil li ir partizan b rius kovai prieš rus armij .

Kur gyvenim vaizduosiu faktais, tai nebus pamin ti jie visi kurios nors srities, o ir minimieji bus tik kaip pavyzdžiai. Kur perduosiu dialoginius pokalbius, jie ne mano sukurti, o perduodami žodiniai, kokius turiu minim asmen man perduotus j pa i užrašytus. An teror išgyvenusiems, dabar, po daugelio met , ta praeitis atrodo tarsi slegiantis sapnas, o ne išgyventa tikrov . Kai šiandien lankome kur nors raudonojo teroro parodas, tai atrodo, tarsi matytume ne m s pa i išgyventus vaizdus, o kažkada kur nors kitur vykusias baisenybes. O ta iau tie atskiri parod eksponatai visko nepasako. Tai yra tik silpnas priminimas vykusios ir dabar vykstan ios tikrov s. Jeigu kas ir visk perskaityt , k yra paraš Rusijos kal jim ir koncentracijos stovykl kaliniai, tai vis tiek neb t manoma iš to susikurti Rusijos komunistinio režimo pilno vaizdo. Niekas gi nepavaizduos to visuotinio ir nuolatinio teroro, baim s, netikrumo, kokiam dien ir nakt gyvena kiekvienas tos imperijos žmogus, kur net KGB visagalčiai agentai, net partijos ir valdžios virš n se s d gali kiekvien dien netekti laisv s ir net gyvyb s, kaip yra vyk su Jagoda, Berija, Tuchacevskiu, Uborevi ium ir daug kit . Rusijos komunizm patyrusiems yra nesuprantama, kaip žmogaus protas gal jo toki sistem sukurti ir kaip tas protas iki šiol nesupranta savo k rinio tikrosios vert s. Komunist vadai apgaudin ja patys save iliuzija, kad b si s rojus tada, kai išmirs nekomunistin s žmonė kartos, kai

užaugs naujos komunizme išaukl tos kartos, kai pasibaigsianti visokia opozicija, kai visi priims komunizmo teorijas ir sistem . Gal taip ir vykt , jeigu tos naujos kartos netur t savo proto, o akiai priimt visk , kas jiems kalbama. Deja, naujos kartos paprastai supranta daugiau už sen sias kartas. t komunist optimistin iliuzij faktais atsako komunist mokyklose ir sistemoje aukl ta Rusijos porevoliucin karta: jauni mokslininkai, rašytojai, menininkai ir kiti. Jie priešinasi komunizmo sistemai, jie už tai prievarta uždaromi beprotnamius, medicinos pagalba padaromi bepro iais. Tokius faktus gird damas, žmogus savaime klausi, kas neturi proto: ar tie siun iamieji beprotnamius, ar tie valdantieji, kurie tai daro. Protaujan io žmogaus nat rali logika komunizmo nepriima. Tai parodo faktas, kad po 60 met patyrimo net prominentini komunist vaikai komunizm atmets ir už tai jie yra visaip baudžiami. Komunizmui Rusijoje, b t dar blogiau, jeigu b t leista žmon ms laisvai pažinti ir kitokias sistemas, ir kit krašt gyvenim . Ten draudžiama laisvai galvoti, spr sti, savo nuomon pasakyti. Ir komunist išaugintoje generacijoje Rusijos sistema ir režimas laikosi tik ginklu ir teroru. N ra geresnio vaisto išsigydyti nuo komunizmo, kaip gavus leidim nuvykti Rusij ir ten pagyventi nors vienerius metus.

1. Lietuvi visuomen s bendros nuotaikos. Daugelio Lietuvos žmonis protams dangus aptemo, kai 1939 met ruden Maskva ved Lietuv raudonosios armijos bases. Laiko atžvilgiu tai sutapo su Vilniaus gr žinimu Lietuvai. Tada ne vienas sak , kad ne Vilnius gr žintas Lietuvai, o Lietuva prijungta prie rus užimto Vilniaus. Tiesa, ne tik patriotai, bet ir Lietuvos komunistai neman , kad taip greitai, po keli m nesi , vyks tai, kas vyko 1941 met birželio 15 dien , šis vykis nelauktai ištikio vis taut , taigi

ir katalikus. Kaip Lietuvos valstybės vyriausybė, taip ir Katalikų Bažnyčios vadovybė nebuvo tam pasiruošę. Palyginus su nelaimė, kuri tą dieną ištiko Lietuvai, visa tauta ir katalikų vadovybė laikėsi gana ramiai. Kaip tą dieną gyvenimo Kaune aktyvus dalyvis, galiu tvirtinti, kad to meto Lietuvos vyskupai nepasidavė panikai. Tai gerai prisimena visi tada gyvenę Lietuvoje, tai parodys nors nepilnas, tačiau duodamas gyvenimo vaizdas.

Treji dieniai po rusų invazijos Lietuvai, birželio 18 dieną, susirinko pas arkivyskupą metropolitą Juozapą Skvirecką visi Kauno kapitulos, kurijos ir seminarijos kunigai pasitarimui, kaip vertinti naują situaciją ir kaip joje orientuotis. Kiekvienas laisvai reiškė savo nuomonę. Vienas kitas galvojo, kad per 23 metus rusai bus šio to pasimokę iš revoliucijos ir jos pasekmių, iš gyvenimo sistemos, iš darbų iki šiol, kad reikia tik taisyti humaniškesnio režimo ir elgesio, neįtikėtino, kokios Rusija išgyveno revoliucijos metu ar kokios žinios mus pasiekdavo iš Rusijos 1930-1933 metais. Visiems pasisakius, kas ką turėjo pasakyti, arkivyskupas Juozapas Skvireckas trumpai atsakė maždaug šiais žodžiais: kai bolševizmas pasikeis, tai jis pakeis ir vardą, o kol vadinasi senu vardu, būkime pasiryžę patirti tokį, kokį atsimename iš Rusijos, šiems jo žodžiams niekas neprieštaravo, tokioje nuotaikoje išsiskirstėme.

Nors pradžioje buvo galimybė iš Lietuvos pasitraukti Vokietiją, netrukus paaiškėjo, kad ano meto Vokietijos valdžia net man, jog daug lietuvių pasitrauks Vokietiją, bet tos tendencijos tautoje nebuvo. Pirmomis dienomis Vokietiją išvyko lietuvių labai mažai. Net po kelių savaičių Berlyne jų buvo vos apie 40. Tik vėliau, jau geriau supratę rusų tendencijas, daugiau lietuvių pasinaudojo vadinama vokiečių tautybės gyventojų repatriacijos sutartimi. Pasiliko Lietuvoje net ir tie, kurių laukė, visų manymu, rusų kerštas už jų veiklą ir raštus. Ne vienam iš tų turėjo kas

nors patarti, kad visais atžvilgiais bus geriau ir tam pa iam asmeniui ir kitiems, jeigu jis iš Lietuvos pasitrauks. Netrauk lietuvi Vokietija, nes visoje lietuvi tautoje buvo nepalanki nuotaika Vokietijos naci režimui, o antra — visi nor jo dalintis su visa tauta nors ir skaudžiausiu likimu. Niekas nebuvo svarst s iš anksto klausimo, ar tautai b t geriau tur ti kai kuriuos asmenis laisvame pasaulyje, ar netekt j iš okupanto rank . Kaip min jau apie Kauno kapitulos, kurijos, seminarijos kunig susirinkim birželio 18 dien , Lietuvos Katalik Bažny ios vadovyb numan kas katalik laukia rus okupacijoje. Nežinau, ar yra išlik s vienas laiškas vyskupo P. Bu io, ar gal prof. K. Pakšto archyvuose išsi stas iš Kauno Rom 1940 m. birželio 22 dien . Tame laiške buvo rašoma, kad Lietuvoje reikia laukti masini arešt ir deportacij , kad lietuvi gal žymesnis skai ius pasitrauks vakarus. Vyskupas P. Bu ys tame laiške buvo prašytas susisiekti su Amerikos lietuviais ir pramatyti tokiems pab g liams pagalbos b dus. Atsimenu, viename pokalbyje Apaštališko Nuncijaus sekretorius kun. Peroni susijaudin s kartojo: Matau krauj , matau krauj , nor damas tuomi. pasakyti savo sp d , kad Lietuvoje galima laukti masini žudyni . Aš jam atsakiau, kad tai galimas dalykas, bet tai bus ne lietuvi rankomis. Lietuvis nežudo savo id jinio oponento. Ta iau galimas dalykas, kad lietuviai savo krauju ir kapais pašventins dabar išniekintus Rusijos ir Sibiro plotus.

Maskva mažai pasitik jo Lietuvos komunistais. Nors buvo paskelbta marionetin Lietuvos vyriausy b , tai vyriausiais valdovais buvo iš Maskvos atsi stas Dekanozovas, šalia jo Maskvos diplomatinis atstovas Lietuvoje Pozdniakovas ir iš Rusijos atsi stas NKVD komisaras žydas, pasivadin s Gladkovu. Visi lietuviai komunistai ar nekomunistai variose pareigose variais titulai, neišskiriant n Justo Paleckio, rus paskelbto

Tarybinis Lietuvos prezidentu, buvo tik lietuvi akims, o už jį kitame kambaryje sėdėjo kitas neviešas Maskvos paskirtas asmuo, paprastai nelietuvis, be kurio patvirtinimo šis oficialusis asmuo negalėjo nieko nei spręsti, nei veikti. Net lietuviai komunistai, paskirti vienokiom ar kitokiom pareigom, buvo tik vykdytojai savo "sekretorių" ar "sargų" patvarkymų. Kaip pavyzdį paminėsiu vieną iš pirmųjų mano sutikimų su naujos sovietinės valdžios asmenimis. Buvau pašauktas Užsienių Reikalų Ministerijai pasenkompartiet Pij Glovackas, kuris tomis dienomis jo ministerio pareigas, Užsienių Reikalų Ministeriui išvykus Maskvą. Jo darbo kambaryje, kuriame jis mane priėmė, pasienyje ant sofos nemandagiai gulėjo kažkoks bernas. Pasisveikinęs su manim, Glovackas gana mandagiai paprašė aną vyrą valandei išeiti. Tas nū nepajudėjo. Glovackas savo prašymą pakartojo, bet tas gulėjo, tarsi nieko negirdėdamas. Glovackas turėjo nusiraminti ir tokioje situacijoje kalbėti su manim. Mūsų pokalbyje nebuvo nieko kofidencialaus, paprasti, vieši klausimai ir atsakymai, bet vis tiek Glovackas jautėsi prieš mane nejaukiai.

Okupacijos pirmomis dienomis masiniai suirimai nebuvo, bet pavieniai asmenys pradėjo grobti jau pirmomis dienomis: vieni bėgė iš darbo, kiti kur nors bėgė, paprastai tokiose aplinkybėse ir tokioje vietoje, kad nebūtų liudininkų. Iš taip suimti vieni išklausinti, kai kurie, kalbinti šnipinėjimui, pasirašydavo pažadą, kad niekam apie tai neprasitarė, buvo paleisti, bet daugumas daugiau nebėgė. Vieni buvo surasti kalėjimuose, kiti taip ir dingo be žinios, niekas ir niekur jų nesurado.

2. Okupacinės valdžios pirmieji žingsniai — pavergti Bažnyčia.

Pirmomis dienomis okupacijos dienomis pradėjo

likviduoti visas organizacijas lietuvių gyvenimas. Praėjus vos dešimčiai dienų nuo okupacijos, birželio 25 dieną, paskelbtas dekretas, kad "atskiriama Bažnyčia nuo valstybės". Bendrai pasaulyje tai žodžiais pasakoma, kad valstybė neremia religini bendruomenini reikalais, joms institucijų, bet ir nesikiša į santvarką, veiklą, gyvenimą. Pas komunistus šis žodis reiškia, kad valstybė paima savo žinion visus religinius reikalus.

3. Liepos 2-3 dienomis vyko Kaune Lietuvos vyskupo konferencija, kurioje dalyvavo visi lietuviai vyskupai ir Apaštališkasis Nuncijus arkivyskupas Aloizius Centozas.

Konferencijoje svarstyta kunigų seminarijų išlaikymas. Nors Telšiu ir Vilkaviškio seminarijos buvo jau užimtos rusų raudonarmiečių, bet buvo tik tarsi, kad iki vasaros pabaigos seminarijų patalpos paliks jų pačių šeimininkams.

Kadangi jau buvo paskelbtas dekretas, kad atleidžiami kapelionai iš žemės ūkio mokyklų, iš kariuomenės ir iš kalėjimų, tai nutarta paraginti kunigus kitais manomais būdais teikti ir toliau religinius patarnavimus ir moksleiviams, ir kareiviams, ir kaliniams. Konferencijoje buvo priimtos sekančios klero veikimo gairės:

Vyskupas pasitariamas atkreipė dėmesį, kad prieš porą savaičių Lietuvos Respublikoje iš pagrindų pasikeitė vyriausybė. Dabartinė vyriausybė oficialiose kalbose save vadina liaudies vyriausybe ir labai stipriai pabrėžia savo gyvą susirpinimą liaudimi ir jos reikalais. Vykus politiniams atmainoms, apžvelgiant klero ir vienuolių veikimo pagrindus ir gaires ir konstatavo: 1) kad šv. Rašto pasakymai apie Kristų, krikščionys Kristus, kaip antai: "Ego sum lux mundi", "misereor super turbam", "pertransiit benefaciendo", "morbos sanavit", "manducat et bibit cum ethnicis et publicanis" ir t.t. nurodo į, kaip šviesos

neš j , geradar , gailesting , ypa besir pinant medžiaginiais ir dvasiniais skurdžiais, kad jiems palengvint , juos pakelt ; 2) kad Katalik Bažny ia, sek-dama savo dieviškojo steig jo mokslu ir pavyzdžiu, per vis savo gyvenim r pinosi religine, dorine, karitatyvine, mokykline ir aplamai kult rine veikla vis žmoni gerovei, vis sluoksni , vis taut , bet ypatingu b du darbavosi liaudies gerovei, nes ji yra daugiau reikalinga paramos ir pagalbos, negu, pvz., šviesuoliai; 3) kad Lietuvoje besidarbuojantis kleras ir vienuoliai yra kil iš liaudies ir kad jie daugiau r pinasi dvasiškai ir medžiagiškai vargstan iais, nes žino, kad viena iš žymiausio dvasinio skurdo priežas i yra medžiaginis skurdas. T vis konstatav s, Vyskup Pasitarimas neranda reikalo keisti klero veiklos pagrindus ir gaires, tik ryžtasi apaštališk j klero veikl sustiprinti ir džiaugiasi, kad atsiranda ir daugiau asmen , kurie pasisako nor darbuotis liaudies gerovei.

Jau šioje konferencijoje konstatuoti melagingi valdžios ir kompartijos užsipuolimai spaudoje ir mitinguose prieš kunigus ir vienuoles. Visa spauda buvo jau valdžios cenz ros prieži roje, taigi ir tie užsipuolimai reikia priskirti valdžios organ pritarimui. Nutarta pareikšti protest prieš tok spaudos ir kompartijos elges .

Konferencijoje vyskupai praš Apaštališk Nuncij perduoti Šventajam T vui Lietuvos vyskup ištikimyb s pareiškim ir prašym , kad šventasis T vas neužmiršt Lietuvos j ištikusioje nelaim je. T pa i dien Apaštališkasis Nuncijus ilga telegrama praneš Vatikanui apie savo dalyvavim šioje vyskup konferencijoje ir min t vyskup prašym .(1)

4. Nutraukiamas konkordatas, Apaštališkam Nuncijui sakoma išvykti. Nauj vyskup klausimas.

Liepos 3 dien Apaštališkasis Nuncijus buvo pašauktas

Užsieni Reikal Ministerij , kur Ministerijos Generalinis Sekretorius Pijus Glovackas Nuncij painformavo, kad Lietuvos Ministeriui prie Vatikano yra pavesta pranešti Vatikanui, jog atšaukiamas konkordatas tarp Lietuvos ir Vatikano, ir jis dabar t pat praneš s Nuncijui. Ta pa ia proga P. Glovackas pasak Nuncijui, kad Nuncijus tur s tuojau apieisti jo dabar užimamas patalpas Lietuvos Banko r muose, Donelai io gatv je, ir ne v liau, kaip iki rugpi io 25 dienos, tur s išvykti iš Lietuvos. Kit patalp Nuncijui gyventi nedav , ši žini Nuncijus t pa i dien telegrama praneš Vatikanui. Telegrama gauta Vatikane liepos 4 dien . Liepos 5 dien telegrama iš Vatikano pavedama Apaštališkajam Nuncijui Kaune perduoti Lietuvos vyriausybei Vatikano nusisteb jim tokiu vienašališku atsisakymu nuo sutarties.(2)

Tomis pat dienomis Vatikane buvo sprendžiamas klausimas, k skirti Kauno ir Vilniaus arkivyskupams vyskupais pagalbininkais, kurie likt valdyti arkivyskupijas tokiu atveju, jeigu d l koki nors priežas i vienas ar antras arkivyskupas negal t eiti pareig . Ten buvo aišku, kad rus okupacijoje Vatikanas negal s laisvai, reikalui esant, susisiekti su vyskupais. Liepos 2 dienos telegrama iš Vatikano klausiamas Apaštališkas Nuncijus Kaune, k jis man s apie vyskupo V. Brizgio kandidat r pagalbininku Vilni ir kunigo prof. Vincento Padolskio kandidat r pagalbininku Kaun .(3)

Liepos 5 dien buvau pašauktas Nuncijat r ir buvau Apaštališko Nuncijaus klaustas, ar sutik iau b ti skiriamas arkivyskupo Romualdo Jalbrzykowskio pagalbininku Vilni . Apaštališkasis Nuncijus man pasak , kad Kaun pagalbininku yra numatytas kunigas prof. Vfncentas Padolskis, ir teiravosi, kur jis dabar b t , nes Vilkaviškyje jo nes . Atsakiau, kad Vilni vyk iau tik sakytas, iš klusnumo, bet ne savo noru. Pasakiau savo nuomon , kad,

atsižvelgiant vis situacij Vilniuje, atsižvelgiant mano jau užmegztus kontaktus Kaune, Vilniui geriausiai tikt vyskupas Me islovas Reinys, dabartinis Vilkaviškio koadiutorius. Jeigu po trumpo laiko mane skirt kitur iš Kauno, tai b t geriausiai mane si sti Vilkavišk , su kuo aš sutik iau, o dabartin je situacijoje Kaunui reikt parinkti kandidat iš Kauno arkivyskupijos kunig , nors tai spr sti yra arkivyskupo J. Skvirecko kompetencija ir interesas, ne mano. š mano atsakym Apaštališkasis Nuncijus t pa i dien perdav telegrama Vatikan .(4)

Susitar su kunigu prof. V. Padolskiu, liepos 8 dien išvykome keliom dienom Biršton , nes šiais metais n jis, n aš dar netur jome atostog , o v liau gal bus ne manoma kur nors pasitraukti. Kadangi mane saist pažad ta paslaptis, tai apie savo aukš iau min t j pasikalb jim su Apaštališkuoju Nuncijum kun. prof. V. Padolskiui nieko neužsiminiau.

Liepos 10 dien buvau telefonu pašauktas iš Kauno kurijos, kad man s iešk s Apaštališkasis Nuncijus ir nor s mane kuo grei iausiai pamatyti. Tuoj parvykau Kaun ir tos pa ios dienos popiet nuvykau Nunciat r . Man buvo pasakyta, kad šiandien gauta telegrama iš Vatikano, pagal kuri vyskupas M. Reinys pakeliamas tit. Cipselos arkivyskupas ir skiriamas arkivyskupo R. Jalbrzykowskio pagelbininku Vilni , gi kunigas prof. V. Padolskis skiriamas vyskupo A. Karoso pagelbininku Vilkavišk . Jeigu kunigas prof. V. Padolskis skyrim priims, tai j konsekruoti, nelaukiant iš Romos skyrimo rašto-bul s. Toje pat telegramoje sakoma, kad Kauno, Vilniaus, Telši , Vilkaviškio vyskupai pagelbininkai tur t ordinar teises apaštališk administratori titulu tokiam atvejui, jeigu kuris diecezijos valdytojas negal t dl koki nors priežas i eiti savo pareig . Nuncijus klaus , kur dabar es s kunigas V. Padolskis. Jis praš mane pranešti kunigui V.

Padolskiui, kad šis tuojau grįžtų į Virbalį. Tada popiet grįžęs Birštoną, papasakojau girdėtą naujieną kunigui V. Padolskiui ir iš patarčiau jam eiti tiesiai autobusą stotį ir vykti namo. Jis išvyko. Liepos 12 dieną Apaštališkasis Nuncijus atsilankė Vilkaviškyje, painformavo vyskupus A. Karos ir M. Reiną apie minėtus naujus patvarkymus ir išvyko į Virbalį. Kunigui prof. V. Padolskiui sutikus priimti paskyrimą Vilkaviškio vyskupu pagalbininku, Apaštališkasis Nuncijus liepos 13 dieną trumpa telegrama tai pranešė Vatikanui.(5)

Apaštališkasis Nuncijus, pakartotinai valdžios spaudžiamas apiešti rezidenciją, pagaliau kreipėsi arkivyskupą J. Skvirecką pagalbos. Pasitaręs jam pasiūlymą užleisti kunigų seminarijos rektorius kan. Pranas Penkauskas, o kan. P. Penkauskas apsigyveno sename name seminarijos sode, kur jau gyveno keli seminarijos profesoriai. Nuncijus patyrė daug vargo, kol gavo komunistų valdžios leidimą išsivežti iš buto savo asmeninį inventorių ir archyvus. Komunistai norėjo išvaryti jį gatvėtušiomis rankomis, kaip netrukus pradėjo elgtis su Lietuvos gyventojais. Banke buvęs nunciatas rosinas buvo sekvestruotas ir, nors diplomatiniam atstovui, valdžia neleido to indelio išimti.

5. Pirmieji masiniai areštai. Kaip buvo užsiminta, nuo pat pirmos okupacijos dienos vis kur nors dingdavo be žinios pavieniai asmenys. Liepos 12 dieną buvo sistematingai ir masiniai areštuota daug katalikiškų ir kitų organizacijų vadovaujančių ar vadovavusių asmenų, daug katalikų veikėjų. Pradžioje daugumas raminosi, kad tai rusų atsargumo priemonė, kad kiek palaikyti jie būtų paleisti. Deja, iš jų beveik nė vienas nebuvo paleistas, kai kurie išliko Lietuvoje kalėjimuose iki karo pradžios, kiti arba dingo be žinios arba buvo išvežti į Rusiją, Sibirą.

Liepos 16 dien buvo paskelbtas valdžios dekretas, kuriuo sustabdomas Teologijos-Filosofijos fakulteto veikimas prie valstybinio universiteto Kaune. Universiteto vadovybei oficialiai tai pranešta liepos 25 dien . Nors šis Teologijos-Filosofijos fakultetas buvo garantuotas statymu ir konkordatu, bet nuo okupacijos dienos ir Lietuvoje, kaip ir Rusijoje, konstitucija, statymai yra tik propagandai užsieniui, o viduje viskas tvarkoma paskelbtais ir nepaskelbtais dekretais.

Tuo pa iu metu paskelbtas kitas dekretas, kad suvaltybinamos visos mokyklos, vaik darželiai, seneli , našlai i prieglaudos, ligonin s ir visokios mokymo, aukl jimo ar globos staigos. Tai paskelbta kaip principas, t.y. nusavinamos ne tik iki šiol veikusios visos t sri i staigos, o ir ateityje k nors panašaus kurti gal s tik valdžia ir daugiau niekas. Taigi komunistin je sistemoje iš principo draudžiama visokia privati iniciatyva ir kult roje, ir švietime, ir net labdaroje. Viskas monopolizuojama valdžios rankas, valdžia kompartijos rankas, o šviesesnio proto žmon i kompartijoje paprastai n ra. Tokiu b du komunistin s sistemos patys principai visk pasmerkia stagnacijai, nes kmei, griovimui. Vis t uždaryt , nusavint staig visas personalas tuo pa iu atleidžiamas iš pareig . Kuris iš j nor t toliau dirbti mokyklose, ligonin se, prieglaudose, turi kreiptis su prašymu atitinkan i instancij -švietimo, sveikatos ar kit . atleisto personalo vietas ligonin se, prieglaudose buvo paskirti žmon s iš kompartijos ar kompartijos nors rekomenduoti. Suprantama, kad tie naujai paskirtieji tokiem darbam nebuvo paruošti, netur jo patirties. Lengva suprasti, kokia ten susik r atmosfera, kai viskas pateko neparuošt , nekompetenting , dažnai fanatišk žmon i rankas.

Vis pirmomis okupacijos dienomis buvo skelbiami

dekretai, kad uždaromos, likviduojamos visos nekomunistinės organizacijos, ne tik pasaulinės, bet ir bažnytinės: vienuolijos, brolijos ir visos kitos, viskas, kas tik ne kompartijos karys. Visi, taigi ir vienuolij, bažnytiniai organizacij ir staig visokis nejudomas ir judomas turtas: namai, inventorius, knygynai, archyvai, viliavos, išdas ar ind liai bankuose — vienu žodžiu, viskas, kas tik priklauso toms organizacijoms ar institucijoms, suvalstybinama. Tuo pačiu laiku buvo skelbiamos iki šiol nebuvusios naujos vardais komunistinės organizacijos, kuriom buvo perduodamas likviduojam institucij, organizacij turtas. T nauj organizacij priešakyje buvo minimi vis tie patys keli asmenys, beveik visi nelietuviai. Kadangi likviduojam institucij, organizacij knygynai, archyvai kompartijai nebuvo reikalingi, tai juos panaudoj NKVD agentai, kiek tai jiems buvo reikalinga, daugum t knygyn, archyv sunaikino. Tokiu būdu Lietuvos žmoni kultūrinio, religinio veikimo iš 1918-1940 metų istorin medžiaga yra žuvusi. Niekas neatkurs istorijos t institucij, organizacij, kurios savo veikla per trump laik taip aukštai iškil Lietuvos liaudies akirat ir gyvenim. laisv pasaul išvežtos tik kelios viliavos ir tai, kas užsiliko tada organizacijoms vadovavusi žmoni atmintyje. Kadangi daugelis iš j savo atsiminim neužraš, tai tas šaltinis žuvo. Iki šiol neparaš, taigi jau niekas neparašys Pavasario, Katalik Vyr, Vaik Angelo Sargo ir eil s kit organizacij istorijos ir k jos dav tautos dvasiai ir kultūrai.

Liepos 17 dien Apaštališkasis Nuncijus gavo telegram iš Vatikano Valstyb s Sekretoriaus kardinolo Maglione, kuria jam pavedama pranešti Lietuvos vyskupams, kad šventasis Tvas rpepingai seka vykiaus Lietuvoje, už lietuvius meldžiasi, visus laimina ir seks toliau visas j likimo s lygas ir reikalus.(6) Liepos 25 dien

Apaštališkasis Nuncijus ilgesniu laišku perdav Lietuvos vyskupams šios telegramos turinį. (7)

Rugpjūčio 2 dieną buvusios nepriklausomos Lenkijos ambasadorius prie Vatikano pareiškė žodžiu Vatikano Valstybės Sekretoriui kardinolui Maglione savo susirpinimą, kad Vilniui, kur gyventojų didelė dauguma yra lenkai, paskirtas lietuvis vyskupas pagalbininkas, kad tai lenkam gali būti nemalonu. Kardinolas Maglione ambasadoriui atsakė, kad jis gali būti ramus, jog dabartinėje nelaimėje lenkai ir lietuviai mokės susitarti, kad paskirtasis vyskupas esąs tinkamiausias — jis viską atliks labai gerai. (8)

Rugpjūčio 3 dieną buvo paskelbta, kad vyriausiojo Sovieto nutarimu Lietuva jungiama Sovietų Sąjungai, kaip 14-ji respublika (Lietuvos komunistai paskelbtuos rinkimuose "išrinktas" — kompartijos iš anksto paskirtas seimas liepos 21 dieną savo sesijoje nutarė Rusijai prašyti, kad Lietuva būtų priimta Sovietų Sąjungai, tačiau Lietuvoje niekas to nelaikė tautos atstovų prašymu, kadangi ten buvo tik kompartijos diktatas savo nariams).

7. Rugpjūčio 4 dieną, sekmadienį, Vilkaviškyje buvo konsekruotas vyskupas Vincentas Padolskis. Tada vyko Apaštališkasis Nuncijus Aloizius Centoz savo pranešime Vatikanui rugpjūčio 6 dieną aprašė sekančią:

"Kunigo Vincento Padolskio, paskirto titulinio Larendos ir Vilkaviškio vyskupu pagalbininku konsekracija, kaip buvo numatyta, negalėjo vykti liepos 28 dieną, o tik šiomis mėnesio 4 dieną. Tai vyko Vilkaviškio katedroje. Vyskupas A. Karosas jau 84 metų, bet dar pajėgus, konsekruoto, o kokonsekratoriais buvo msgr. M. Reinys — iki šiol šios diecezijos koadiutorius, neseniai pakeltas titulinis Cipsela arkivyskupu ir paskirtas pagalbininku Vilniaus arkivyskupui, ir msgr. V. Brizgys, Kauno

pagelbininkas. Dalyvavo msgr. J. Staugaitis, Telši vyskupas ir jo pagalbininkas vyskupas V. Borisevičius.

Msgr. V. Padolskiui insistuojant, kad dalyvaučiau jo konsekracijoje, tos (4-os) dienos ryt automobiliu nuvykau minėtą miestą. Nors ši religinė šventė vyko rytojaus dieną po Lietuvos oficialaus prijungimo prie SSSR, taigi formaliai jau sovietinėje teritorijoje, ji vyko pilnai tvarkinga ir gilaus susitelkimo nuotaika.

Iš katedros klebonijos vyskupai jo procesijoje pagrindine gatve tarp klebonijos ir katedros per pagarbiai nusiteikusių minią. Pontifikalinis Mišios su gera liturgine muzika buvo atnašaujamos pamaldžiai nusiteikusiems tikintiesiems, kurie pripildė šventą vietą. Išeinant iš katedros, minia, kuri buvo pripildžiusi aikštę, klauposi vyskupą laiminama, kaip ir procesijos metu katedrą, ir tokioje pat procesijoje grįžo atgal kleboniją.

Šešiolikos vyrų ir aštuoni moterų šešiose eilėse grupė, kuri tuo metu išėjo iš šalinių gatvių, praėjo pagrindine gatve su raudonomis vliavomis ir komunistine daina. Po pusvalandžio vyko gausingesnė sovietiška demonstracija, suorganizuota iš vakaro atšvęsti Lietuvos jungimą SSSR. Eiseną apie 400 asmenų, vyrų ir moterų, daugiausia žydų, išsirikiavo pagrindinį gatvę su vliavomis, plakatais ir sovietiškais užrašais, su Stalino paveikslais, dainuodami ir kartodami komunistinius šūkius. Minia stebėjo eiseną rimtai ir ramiai: nebuvo nė mažiausio incidento.

Nauja, graži Vilkaviškio seminarija, jau prieš 15 dienų užimta rusų karininkų ir kareivių (pirmoji buvo užimta Telšio seminarija), dabar baiminasi dėl Kauno seminarijos, kuri iki šiol dar išlikusi laisva. Prašau msgr. V. Brizgą bandyti visus galimus būdus ją išgelbėti. Sužinojau, kad Vilniaus didžiojoje seminarijoje prieš tris dienas sikarėjo miesto teismas, kurio patalpas užėmė rusų daliniai. Msgr.

A. Karosas jau sp tas, kad greitai jis ir kurija tur s palikti namus".(9)

Prie Apaštališkojo Nuncijaus šio pranešimo priminsiu vien smulkmen . Kai jo pro klebonij tas jo minimas b rys šešiolikos vyr ir aštuoni moter , kuri tarpe, kiek atsimenu, nebuvo n vieno lietuvio, procesija dar buvo neišsiskirs iusi, vyskupai stov jo prieš klebonij ant šalitgatvio, o gatv je buvo didel minia žmoni . Atsigr ž s Nuncijus mini laimino; minia suklaup , ir ana grup su raudona v liava tur jo sustoti, užblokuota suklaupusios minios. Tas vaizdas buvo tarsi simbolis, per koki Lietuv eina Maskvos j ga atneštas bedieviškasis komunizmas.

Rugpi io 8 dien Lenkijos ambasadorius prie Vatikano teik Vatikano sekretoriatui rašyt pareiškim , kad arkivyskupo M. Reinio paskyrimas, jeigu ir neprieštarauja konkordato tarp Vatikano ir Lenkijos X straipsnio raidei, tai prieštarauja jo dvasiai, kad toks paskyrimas Vilniuje, kur lietuvi esanti nežymi mažuma, nesudarys gero sp džio vietos lenkams. Prie šio pareiškimo prirašyta Vatikano sekretoriato pastaba, kad arkivyskupo M. Reinio paskyrimas neprieštarauja konkordato nei raidei, nei dvasiai. Tokiam paskyrimui nebuvo reikalingas Lenkijos vyriausyb s sutikimas, kad dabartin se s lygose min tas paskyrimas pasirod es s tinkamas (oportunum).(10)

(Šis Lenkijos ambasadoriaus pareiškimas buvo padarytas Lenkijos egzilin s vyriausyb s sakymu, ir ambasadorius tur jo tai padaryti. Kaip žinojo visi tada ir v liau Romoje gyven lietuviai, kaip po 1947 met ne vienu atveju pats patyriau, ia minimas ambasadorius Pap ir Romoje gyven s Lenkijos armijos vyriausias kapelionas arkivyskupas Juozapas Gawlina lietuviams buvo nuošird s ir prielank s. M s geri santykiai nuo 1947 met ir net bendradarbiavimas Vatikano II metu išsivyst ne mano, o

ambasadoriaus ir arkivyskupo iniciatyva. Šie geri santykiai tes jo iki j dviej mirties).

8. Tuo tarpu Lietuvoje paskelbtas v l dekretas, kad suvalstybinami visi bažnytiniai pastatai, neišskiriant ir bažny i . Taigi nuo dabar tikintieji savo bažny ias pamaldoms gal s gauti tik iš valdžios tokiomis s lygomis, kokias valdžia padiktuos.

V l kitu dekretu vedama Lietuvoje civilin metrikacija. Lietuvos tikintiesiems iš tikr j tai bus toks skirtumas, kad iki šiol sudaryt moterys i akt nuorašus valdžios statistikos staigoms si sdavo vyskup kurijos, o nuo dabar savo moteryst užregistruoti civilin je staigoje tur s patys pilie iai, prieš moteryst palaiminant bažny ioj.

9. Kauno seminarijos klausimas. Rugpi io pradžioje Kauno kunig seminarij prad jo lankyti žyd lignonin s personalo žmon s, nepaisydami, kad seminarij tvark jos administracijos žmon s. Jie, storžieviškai elgdamiesi, landžiojo po kambarius, savo tarpe tardamiesi, kuriuose kambariuose b t galima ruošti tos lignonin s personalo vaik daržel , kuriuos panaudoti kitiems tikslams. Po keli toki atsilankym , to nepak sdamas, nuvykau pas Me islov Gedvil , tada jus Ministeri Tarybos pirmininko pareigas, papasakojau jam š žyd elges , kad toks elgesys erzina žmones ir kompromituoja esan ius valdžioje. Apie š žyd lignonin s personalo elges M. Gedvil išsireišk gana piktai, sakydamas, kad t patalp žydai negaus. Ta iau iš M. Gedvilos išgirdau, kad laikas išsiaiškinti klausim , ar bus leista seminarijai veikti. Aš atsakiau, kad mums šis klausimas yra aiškus ir apie kok nors prašym mes visai negalvojam. Mes neb sime be seminarijos. Dabar klierikai yra vasaros atostogose. Joms pasibaigus, jie susirinks normaliu laiku, kuris buvo

paskelbtas atostogas pradedant. Jeigu seminarijos klausimas keltų, tai tik tokia prasme, ar seminarija bus vieša, ar slapta. Jeigu valdžia ją uždraustų, ko iki šiol dar nepadarė, tai seminarija veiks slapta. Man atrodo, kad pačiai valdžiai bus geriau turėti viešą, o ne slaptą seminariją. Esant viešai seminarijai, valdžia žinos, kur ji yra ir kas ją vadovauja, kas ir kuo ji moko, kurie yra klierikai. Uždraudusi seminariją, valdžia sirgus tarimu, kad kur nors yra slapta seminarija, kad ji moko valdžiai kenksmingus dalykus. Saugumas sirgus manija ieškoti tokios seminarijos, jos vadovybą, mokytojų, klierikų. Lengva sivaizduoti, kiek saugumiečiai kovotų su juo malnu, kiek nekaltų žmonių būtų atitraukta nuo darbo, kiek būtų terorizuoti betardydami, kiek būtų tarti tokie, kuriems tai netgi galvų neatėjo. Po šio pasikalbėjimo lankiausi seminarijos reikalų pas švietimo Ministerį J. Žiugždą. Kaip vėliau patyriau, seminarijos reikalas ir manas žodinis pareiškimas buvo svarstyti Ministeriui Tarybos posėdyje ir buvo nutarta leisti veikti Kunig seminarijai Kaune.

Rugpjūčio 14 dienos savo pranešime Vatikanui Apaštališkasis Nuncijus mini, kad prieš penkias dienas Ministeriui Taryba, kuri veikė iki jos pakeičiant komisaris, nutarusi palikti neuždarytą Kauno kunig seminariją, kad ji galėtų tęsti savo mokslus. Taip pat ir Kauno miesto būtent tvarkymo komisija, kurioje esdavo lietuviai, du žydai ir vienas rusas, priėmė msgr. V. Brizgio motyvus ir paliekė Kauno kunig seminariją bažnytinis vyresnybės žinioje.(11)

Rugpjūčio 19 dieną Apaštališkasis Nuncijus telegrama Vatikanui dar pranešė Vilkaviškio vyskupo prašymą leisti jam pašvęsti kunigus 5 diakonus, kuriems dar trūksta vienų metų teologijos studijų. Teigiamas atsakymas gautas rugpjūčio 21 dieną.(12) Tai buvo paskutinis kontaktas Apaštališkojo Nuncijaus iš Lietuvos su Vatikanu.

10. Rugpi io 24 dien Apaštališkasis Nuncijus arkivyskupas Aloizas Centoz su Italijos Ministeriu išvyko automobiliais iš Lietuvos. Juos išleisti susirinkome Kauno vyskupai, kurijos, kunig seminarijos, b rys kit Kauno kunig . Iš pasaulin s valdžios žmoni niekas nepasirod , išskyrus kelis seklius civiliniais r bais. Jie vis laik sukin josi seminarijos kieme, prie vart . Vakare sužinojome, kad Kybartuose jie buvo sulaikyti, nor ta gr žinti atgal vien Italijos ministerio tarnautoj . Gin as, net keli telefonu šaukimai Maskv (ne keleivi , o sienos sarg) užtruko kelias valandas, bet pavakar buvo leista visiems išvykti. Iš viso Diplomatinio korpo dabar Lietuvoje pasiliko tik Vokietijos ambasadorius Zechlin, kuriam buvo leista pasilikti iki 1941 met kovo m nesio, kol buvo baigta sutartoji repatriacija iš Lietuvos Vokietij t , kurie pareišk es vokie iai, nor jo išvykti Vokietij , kuriuos rusai sutiko išleisti.

Apaštališkajam Nuncijui išvykus, baig si m s reguliarus ryšys su Vatikanu. Nuo dabar tik retomis pasitaikan iomis progomis bus galima perduoti koki nors informacij apie Bažny ios gyvenim Lietuvoje. Ta iau m s gyvenimas nesustojo. Rugpi io 24 dien Kauno vyskupai teik to laiko Lietuvos vyriausybei šiuos du raštus:

Pro memoria

LTSR švietimo Ministeriui

M s tautai pradant nauj gyvenimo period , visiems norisi pagal išgales sukurti tokia santvarka kurioje tarpt visapusiška liaudies gerov , kurioje visi geros valios žmon s gal t jaustis vispusiškai patenkinti.

Lietuvos Taryb Respublikoje didel s dalies žmoni pasitenkinimas priklausys nuo to, kaip bus praktiškai

pritaikytas s žin s laisv s d snis, arba, kitaip pasakius, kokia vieta m s respublikoje teks religijai. Valstyb s gyvenime visoms sritims religija gali b ti naudinga, bet gali b ti ir žalinga, ži rint, kiek religijos turinys ir jos praktiškas pasireiškimas gyvenime yra kult ringas. Jeigu religij , kad ir geriausi , jos sek jai menkai paž sta, tai praktikoje religija sumaišoma su prietarais, savais prasimanymais ir kitais dalykais, kurie religijai yra ne tik svetimi, bet dargi priešingi. Tokia religija šviesesniai žmogui atrodo nesimpatiška, liaudžiai nenaudinga, ji bereikalo savo likim suriša su vienokia ar kitokia valstyb s valdymosi forma, su dinastija ir visai bereikalingai tampa nelanksti naujiems gyvenimo reikalams. Kas kita, kai žmon s savo religij paž sta pilnai ir teisingai. Tada religija žmogaus dvasioje aukl ja kult ringa tolerancijos jausm , ji ragina žmog s žiningum , darbštum , pasiaukojim , ji lieka visiems simpatiška, priimtina, visuomenei naudinga. Yra verta prisiminti, kad iš pra jusio šimtme io 150 vairi sri i geriausi mokslinink buvo tikin i j 120, indiferent 9, netikin i 8, o d l likusi 13 paži r n ra vienos nuomon s. M s amžiuje bent tuose kraštuose, kur religijos kult ra yra pakankamai aukšta, garsi j mokslinink tarpe nežinoma n vieno, kuris kovot prieš religij .

Lietuvos visuomen s dauguma yra giliai religinga. Svarbu, kad tas religingumas pasitarnaut m s visuomen s vispusiškam labui. Pasitarnaus tiek, kiek ta religija bus kult ringa, kiek žmon s j pilnai pažins ir teisingai supras, kokiui b du ji reikšis gyvenimo praktikoje. Tod l yra didel s svarbos dalykas palikti visiems galimybės pilnai susipažinti su religija, nepastatyti tikin iuosius kokiui nors atžvilgiu blogesn je platformoje už netikin iuosius. Kai paliekamos galimyb s susipažinti su religija, kai tikintieji traktuojami ne blogiau už netikin iuosius, tai ir

varžytin s tarp religin s ir antireligin s propagandos pasidaro objektyvios ir kult ringos.

Netolimoje praeityje turime graži fakt , kaip netikintieji suprato ir pritaik s žin s laisv s d sn . Pavyzdžiui, Pranc zijos socialistin vyriausyb , pašalinusi iš valstybinį mokykl religijos aiškinim , paliko savait je laisv dien — ketvirtadien . Tarp kit tokios tvarkos priežas i nepaskutin buvo ir ši: kad norintieji gal t susipažinti su savo religija. Sekmadieniais visiems, taigi ir vaikams turi b ti ne mokymosi, o poilsio diena. Ta pati socialistin vyriausyb ir iki šiai dienai buvo palikusi teis kurti konfesines priva ias mokyklas. Po Garribaldi revoliucijos toki pat tvark mokyklose ved ir Italijos socialistin vyriausyb , ši tvarka buvo pakeista tik 1929 metais ta prasme, kad ir valstybin se mokyklose norintieji gali klausytis religijos aiškinim . Tokia pat tvarka yra ir JAV. ia laisvas šeštadienis — teis organizuoti konfesines priva ias mokyklas. Po spalio m nesio revoliucijos SSSR respublikose religijos aiškinimas atsid r savotiškoje situacijoje ne vien d l statym nepalankumo. Katalik religijos atstovai beveik visi, b dami ne rusai, naminio karo metu gr žo savas t vynes. Kiti, lik Rusijoje, buvo paliesti to naminio karo pas k . Ta iau ir pa ioje SSSR visais laikais galima rasti pavyzdži , kaip reikia suprasti dabartin s konstitucijos straipsn 124: "Tikslu apdrausti s žin s laisv ... mokykla atskirta nuo bažny ios". Antai, Totori respublikoje ir po revoliucijos buvo palikta laisv aiškinti mokyklose religij . Leningrade, prie Nevos vart , iki 1925 met veik konfesin lietuvi katalik mokykla. Vyriausyb nedraud jai veikti. Ji užsidar , netekusi ved j , bet nebuvo uždaryta, kol buvo kam joje dirbti.

Lietuvoje nauja socialistin santvarka sigal jo ne karu, o ramiu keliu, ši m s kraštui palanki aplinkyb reikia panaudoti kuo normaliausiam ramaus laiko tvarkos

išlaikymui. Ir s žin s laisv s principas pas mus jau pa ioje naujos santvarkos pradžioje tur t b ti pritaikytas praktiškai dar kult ringiau, negu tai buvo padaryta mano jau pamin tose valstyb se. Pas mus pa ioje pradžioje tur t b ti garantuota ne fiktyvi, o tikrai reali galimyb norintiems pilnai ir teisingai pažinti savo religij , tur t b ti garantuota, kad netikintis gal s laisvai aiškinti savo sitikinimus, o tikintis savo; kad netikintis ar tikintis n vienas nebus raginamas kalb ti ar veikti kur nors prieš savo s žin . Per siaurai suprant komunizmo turin apie religijos aiškinimo laisv nenori ir gird ti. Bet tai nesusipratimas. Dalyk tinkamai apsvars ius, rodos, kiekvienam tur t b ti aišku, kad komunizmas ir ateizmas yra du visiškai skirtini dalykai.

Laimingai pasitaik , kad m s respublikos per jimas nauj sistem prasid jo su mokslo met užbaiga ir kol baigsis vasaros atostogos, beveik vis sri i naujo gyvenimo pagrindiniai metmenys jau bus baigti. Baigiant švietimo darbo gaires, tikintieji turi vilties, kad bus palikta mokykliniam, universitetiniam, liaudies jaunimui galimyb susipažinti su religija jeigu ne mokyklose, tai bent paliekant laisvo laiko tai padaryti laisva kiekvieno iniciatyva. B t labai nuostolinga, jeigu jaunuomen religini žini gal t rasti tik užkulisiuose. M s pa i patyrimas parod , kad tokios švietimosi s lygos kliudo žmogui vispusiškai apsišviesti. Taip pat turime didel s vilties, kad mokytojai nebus prievartaujami kalb ti ir veikti prieš savus sitikinimus. Visi tikintieji turime vilties, kad ir naujoje santvarkoje neb sime išskirti iš vis pilnateisi pilie i tarpo, kad ir šioje naujoje santvarkoje mes gal sime nesisk sdami prisid ti prie visuomen s gerov s k limo.

Dr. V. Brizgys,

Kauno vyskupas pagalbininkas

Kaunas, 1940 m. rugpj io m n. 24 d.

LTS Respublikos ministeriui pirmininkui ir Liaudies vyriausybės nariams

Laikome mūsų pareig atkreipti Liaudies Vyriausybės narių dėmesį vien piliečių grupę, kuriai savotiškai netiksliai pritaikytas Žemės Reformos statymas. Lietuvoje gyvenančios vienuolios yra sulygintos su dvarininkais ir iš jų atimta žemė, trobesiai, inventorius ir kitos jų darbo priemonės.

Lietuvos visos vienuolios yra kininkai, darbininkai, darbo inteligentų dukterys. Jų tarpe nėra svetimtaurių, dvarininkaičių, nėra kapitalistų dukterų. Jos visos — tai geros valios lietuvaitės, kilusios ne vien iš katalikiškos, bet ir iš kitokios orientacijos šeimų. Lietuvoje yra ne daug piliečių, kurie tautos kultūrai, visuomenės vargingiems sluoksniams labai būtų pasiaukoję su tokiu savęs užmiršimu, kaip pasiaukoję lietuvaitės vienuolios. Daug kiemo akvilioja, ar net pavydėliai kelia šie pasišventusių liaudies dukterų židiniai: Pažaislis, Marijampolė, Krakas, Kaioniškis ir kiti. Tik, deja, ne visi žino, kokių būdu tie židiniai susikūrė. Visa išaiškinti būtų perilga, bet iliustracijai verta kelti pažymėti. Antai, seserys Kazimierietės prieš 20 metų gavo Pažaislį: laukus-dirvonus, namus — visiškai netinkamus gyventi, bažnyčią — be stogo ir netinkamą pamaldoms. Kol šie vietos padarė tuos, kuo ji šandien yra, ne skaitant ne kainojamo darbo, vargo, atsižadėjimo, — išleista apie 800,000 litų. Per visą laiką gauta iš valstybės bažnyčios stogui ir kitiems šio pastato remontams apie 80,000 litų. Likusieji, apie 700,000 litų, tai Amerikos Kazimierietėms aukos, tai pačiai lietuvaičių vienuolių atsineštos iš tų viškių dalys, rankos ir proto darbo pajamos, šandien norima jas sulyginti su nieko neveikusiais dvarininkais, kapitalistais, moniškais ir dideliu pelningu namų eksploatatoriais. Jos visos,

kuri tarpe yra jau apie 30 darbininki -invalidži , paliekamos be pastog s, be žem s, be jokio pragyvenimo šaltinio, be apdraudos ligoje, senatv je.

Prieš 20 met sisteig lietuvai i vargdieni seser kongregacija Marijampol je. J tarpe taip pat n ra n vienos dvarininkait s ar kapitalisto dukters. Visos jos kinink , darbinink , darbo inteligent dukterys. Iš savo atsineštos dalies, uždarbio mokyklose, prieglaudose ir kitur jos susik r kukl centrin židin , nedidel moderni spaustuv , pradžios mokykl , mokini pension , kelet vaik darželi , 13 ha j pa i dirbamos žem s. Iš valdžios pašalp jos nepraš ir negavo. Savo pasiaukojimu jos yra užsitarnavusios pagarb ir simpatij ne vien lietuvi , o ir žyd tarpe. Dabar jau antras m nuo, kai jos yra kraustomos iš vieno namo kit . Pastarosiomis dienomis iš j paimamas paskutinis nedidelis vieno aukšto medinis namas. Ir šios su keliolika darbininki invalidži seser yra paliekamos be jokios pastog s, be jokio pragyvenimo šaltinio. Tai suk l užuojautos ir pasipiktinimo ne vien lietuvi , bet ir žyd tarpe.

Panašiai galima pailiustruoti apie visas lietuvaites vienuoles. Aišku, kad dvarinink kategorija joms netinka. Iš j paimama faktiškai viskas tik tod l, kad jos yra vienuol s, bet kaip apie daugel dalyk , taip ir apie lietuvaites vienuoles galima pasakyti, kad j tik tie ne vertina, kas j nepaž sta, j nesupranta. J pasitarnavimas Lietuvai yra didelis. Iš j atimti visk tik tod l, kad jos yra tikin ios ir vienuol s, b t nesuderinama su s žin s laisv s principu. Kad pla ioji liaudis to nor t , tai netiesa, o kad vienas kitas prieš jas ir išsitaria, tai gyvenime nedaug nusimanan i žmoni balsas.

Jeigu vienuoli tur ti kio ir kiti kult ros židiniai bus iš j paimti, tai bus neteisingai nuskriaustos ne tik dirbti paj gian ios vienuol s, bet be globos ir pragyvenimo

paliekamos senel s ir darbingumo nustojusios invalid s, bus suardyti kult ros, darbingumo, pasiaukojimo pavyzdiniai židiniai, bus užd ta visuomenei našta. Jeigu Centrin s valdžios ir savivaldybi staigos nor s tuos židinius išlaikyti buvusioje j aukštumoje, tai šios pastangos valstyb s ir savivaldybi staigoms kainuos kasmet daug t kstan i lit . Tuo tarpu tie patys židiniai iki šiol tarnavo visuomenei be joki pastang iš valdžios ir savivaldybi pus s. Tai buvo graž s darbingumo, iniciatyvos, visuomeniškumo pavyzdžiai pla ioms apylink ms.

Atsižvelgiant visa tai, dr stame Liaudies Vyriausyb prašyti, kad seser vienuoli tur tos nuosavyb s b t paliktos ir toliau joms pa ioms tvarkyti. O jeigu Vyriausyb rast negalimu tai pilnai padaryti, tai prašome vienuoli seser žemei, trobesiams, inventoriui ir kitokiam j turtui taikyti tas pa ias statym normas, kurios yra taikomos visiems darbo žmon ms.

Šia proga prašome priimti m s pilietišk pagarb .

Kauno Metropolijos ordinariato vardu

Dr. V. Brizgys,

Kauno vyskupas pagalbininkas

Kaunas

1940.8.26

Rugpi io 28-29 dienomis vyko Lietuvos vyskup konferencija.

Po pranešimo apie darytus žygius vyriausybei kunig seminarij , bažnytini nuosavybi klausimais, svarstyti šiam momentui aktual s reikalai.

Seminarij klausimas. Nebuvo pažado nei vilties, kad greitai būtų grįžti į paskiriamą Telšius, Vilkaviškio, Vilniaus seminarijų namai. Ir Kauno seminarijos vadinamieji naujieji namai buvo jau sukvėstruoti raudonos armijos reikalų pretekstu, nors dar nebuvo užimti. Arkivyskupas M. Reinys pranešė, kad Vilniaus arkivyskupas R. Jalbrzykowski yra nusistatęs vienaip ar kitaip turėti savo atskirą seminariją. Kadangi Telšiuose, Vilkaviškyje būtų ne manoma rasti pakankamai talpų namų, kai seminarijų namai užimti, tai visi vyskupai sutarė, kad dabartinės slygoje, kol jos tokios bus, reikės tenkintis viena seminarija visai Lietuvos bažnytinėi provincijai. Nutarta, kad vietoje dabartinės tarpdiecezinės bendros Kauno, Kaišiadorių, Panevėžio vyskupijų seminarijos ateityje veiks regioninė seminarija viena visai bažnytinėi provincijai. Tą seminariją sutvarkyti ir jos rektoriumi vyskupas konferencija paskyrė vysk. V. Brizgą. Numatyti du vicerektoriai: Didžiajai seminarijai ir Teologijos-Filosofijos fakulteto skyriui Telšius seminarijos būv. vicerektoriu kan. dr. Pran Ramanuskis ir mažajai seminarijai, jeigu tokia bus suformuota, iš Vilkaviškio seminarijos kun. prof. Lad Tulab. Prie būvusios Kauno seminarijos profesorių pramatyti išvairių vyskupijų: kun. dr. Pranas Manelis — klierik prefektu, kun. dr. Jonas Gasiūnas, klierik dvasininko reikalų tvarkytoju arba dvasios tėvu-kun. Vytautas Balionas. Kiek ateityje reikės daugiau profesorių seminarijos ir fakulteto programai, pagal reikalą parinks vyskupai, susitarę savo tarpe. Seminarijos programa bus persvarstyta kartu su kiekvieno objekto profesorių.

Nutarta, kad ir toliau veiks Teologijos-Filosofijos fakultetas, be Kanon Teisės skyriaus. Kanon Teisė bus tik seminarijos programoje. Iki šiol būvusis Fakulteto program teks persvarstyti, šio Fakulteto dekanu vyskupas konferencija paskyrė vysk. V. Padolskis.

Kadangi ir seminarijos, ir fakulteto išlaikymo l šos neužtikrintos, jos bus tik iš laisv auk ; personalo atlyginimas gal s b ti tik minimalus, tai teks persvarstyti profes ros klausim , šiuo metu Fakulteto profesorius numatyti vyskupas V. Padolskis, vyskupas V. Brizgys, prof. prelatas Kazimieras Šaulys, prof. prelatas Blažiejus esnys, prof. kanauninkas Pranas Penkauskas, prof. kanauninkas Stasys soris, kanauninkas Pranas Ramanauskas, t vas Stasys Gruodis, SJ, t vas Fulstas, SJ, kunigas dr. Kazimieras Olšauskas, kunigas dr. Mykolas Ražaitis, kun. Ladas Tulaba, kunigas dr. Pranas Manelis, kunigas dr. Vytautas Mankeli nas, kunigas dr. Jonas Gutauskas. V liau, reikalui esant, bus parinkti ir kiti. Mokslo metus seminarijoje ir fakultete nutarta prad ti rugs jo 11 dien trijų dien rekolekcijomis ir 16 dien prad ti reguliarias paskaitas.

Seminarijos ir Fakulteto ekonominiams reikalams nutarta kiekvienoje vyskupijoje paskirti kunig , kuris bendradarbiaut su seminarijos ekonomu-prokuratorium. Profesoriai už 8 savaitines paskaitas gaus kambar , maist ir Miši intencij stipendijas. Už daugiau kaip 8 paskaitas gaus už kiekvien -25 litus. vairi pareig n : rektoriaus, dekanı, bibliotekininko, prokuratoriaus darbas bus vertintas v liau. Seminarij ind liai bankuose yra nusavinti ir nežinia, ar v liau bus kas nors išgauta.

Santuok klausimas. Apsvars ius paskelbtus dekretus santuok reikalu, buvo pasilikta prie iki šiol Lietuvoje buvusios tvarkos. Santuokos ir toliau skelbiamos bažnyiose prieš civilinio akto surašym . Žmon ms patarti, kad civilin akt surašyt t pat dien , kuri santuoka bus laiminama bažnyioje arba dien prieš tai, o ne keliomis dienomis ar savait mis anks iau. Nutarta paruošti santuokos ir civilin s metrikacijos klausimais instrukcij , paaiškinan i Bažny ios tvark ir nauj civilin dekret ,

išsiuntin ti tai kunigams, kad jie paskaityt bažnyiose žmonėms.

Karitatyvinė veikla. Kadangi stokojanieji žmonės skaičius nemažėja, o gali būti žymiai padauginti, tai karitatyvinė veikla pagal išgales turėtų būti siama ir toliau. Dabar uždraust draugijoms, brolijoms narius negalima suburti tokiais pat vienetais, bet gera turėti su rašiusius tokius asmenis, kurie pasižada talkininkauti labdaroje. Kunigams ir jų bendradarbiams labdaroje patariama kreipti ypatingą dėmesį ligoniams, juos lankant, padedant jiems šeimoms, kuo ir kitokiuose reikaluose.

Pastoracija. Nutarta raginti klebonus, kad savo parapijose organizuot religijos mokymus, jungiant tai su liturginiais pamaldomis. Pamokas reikt paruošti atskiroms grupėms: inteligentams, vyrams, moterims, jaunimui, vaikams. Kaimo parapijose būtų galima skirti valandą laiko prieš sumą katekizmui suaugusiems. Pamokslai po Mišien turėtų būti apie 10 minučių.

Uždraudus mokyti jaunimą religijos mokyklose, kunigai raginami organizuoti moksleivių religines pamokas bažnyiose, stengiantis perduoti iki šiol mokyklose buvusią religijos programą. Reikėtų gali būti naudojami namo katechetai, kurie mokyt vaikus religijos namuose, būreliais ar pavienius, kaip kur manoma. Nutarta organizuoti ir ruošti pasauliečių katechetus, kurie padėtų kunigams mokyti religijos ir bažnyiose, ir namuose. Tartasi, kaip organizuoti ir palaikyti jaunimo tarpe gyvojo rožančiaus ir kitas maldingumo brolijas. Tartasi ieškoti būdų jaunimui ir vaikams pozityviai pamokyti atsakymais ateistinėms skelbiamoms užsipuolimams ir šmeižtams prieš religiją.

Svarstant šiuos klausimus, nebuvo nei manyta, nei pramatyta, kad jaunimo visoks religijos mokymas, bandymai atsakyti ateistinėms užsipuolimams, pamaldumo

b reliai netrukus bus tiesiogiai ar netiesiogiai valdžios draudžiami ir persekiojami.

L šos seminarijos reikalams. Rugpi io pabaigoje buvo paskelbtas valdžios potvarkis, kad institucijos, kurioms bus leista veikti, gal s gauti l š iš nusavint j ind li bankuose. Padarius žygi vairiose instancijose, buvo gautas valdžios pažadas, kad Kaune veikian ios seminarijos reikalams gal sime gauti m nesiui apie 10,000 lit iš nusavinto Kauno kunig seminarijos ind lio banke. Gi tiksliai kalbant, bus galima gauti pagal pristatomas s skaitas ar iš anksto pristatom s mat , jeigu tok valdžios atitinkamos instancijos patvirtins.

Pasitaikius progai, rugpi io 31 dien parašiau laišk Rom prieš savait iš Lietuvos išvykusiam Apaštališkam Nuncijui. Laiške trumpai atpasakojau min tos vyskup konferencijos, vykusios 28-29 d. turin , š laišk Nuncijus gavo.(13)

Po min tos vyskup konferencijos buvo parašytas toks raštas to laiko Lietuvos vyriausybei.

šioje vietoje

Kauno arkivyskupo metropolito

herbas ir sekantis rašas:

ARCHIEPISCOPUS

et

METROPOLITA

KAUNENSIS

No. 2032

Kaunas, 1940 m. rugs jo m n. 3 d.

LTSR vyriausybei

Paskutiniame Lietuvos vyskup pasitarime, vykusiame šiomis dienomis, tarp kitko buvo svarstytas kunigams paliekamos žem s klausimas.

"Darbo Lietuvos" Nr. 79 straipsnyje: "Kas b tina žinoti, skirstant žem ", Jonas Šimkus laiko neracionalumu ir net blogumu nepaprast duodamos žem s sklyp smulkinim . Jis rašo: "Argi gali egzistuoti bent kiek našesnis ir padoresnis kis iš 3-4 ha. Aišku, kad ne. Tai b t savotiškas badmiri gaminimas"...

Jei bežemiai negal s iš 3-4 ha tur ti paj gesnio kio, tai taip pat tekt pasakyti ir apie kunigus. Ir j kiai vis tik tur t b ti paj g s, kad pasiekt savo tiksl .

Tikintieji, skirdami žem s bažny ioms, tuo b du nori palengvinti sau kunig išlaikym , nori kad kunigai bent dal savo patarnavim gal t atlikti be jokio atskiuro apmok jimo. Tas gi tikin i j skiriamas bažny ioms žem s kiekis paskutiniaiais laikais, jei ir nesiekdavo vis 30 ha, tai vis tik svyravo tarp 8 — 20 ha; 8 ha bažny ioms buvo nustatyta ir Steigiamojo Seimo.

Koks iš tikr j tur t b ti kunigams skiriamo kio didumas, vienodos nuomon s tarp pa i kunig n ra. kis iš 20-35 ha kunigui dažnai gal yra perdidelis ir perdaug atitraukia kunig nuo jo teisiogini pašaukimo darb . Paskutiniaisiais laikais buvo gyvai svarstomas klausimas duoti iš toki ki žymiai didesnius sklypus bažny ios tarnams: zakristijonui, vargonininkui ir kitiems bažny ios tarnams, kad jie tuose sklypuose gal t tur ti sodelius, didesnius daržus bulv ms ir daržov ms pasisodinti (viso 3-5 ha).

Visa tai turint galvoje, gal ir dabar, darant žem s pertvarkym , b t tiksliau, jei ir nepalikti aukš iausios normos, 30 ha, tai skirti visoms bažny ioms mažiausiai 8 ha, be to, skirti bažny i tarnams apie 3-5 ha, o kas dar likt iš bažny i iki šiam laikui valdomos žem s, tai paskirti socialin s apsaugos ir labdaros reikalams. Bažnytin s žem s gal nereikt duoti kai kuriems pilie iams, kurie perdaug skiriasi nuo lietuvi katalik ir savo tautybe, ir

savo religija. Bažnytinis žemės davimas šiems asmenims gali veikti labai neigiamai.

Vyskup manymu, turėtų būti paliktos tinkamos žemės normos ne tik klebonams ir altaristams, bet visoms toms bažnytinėms staigoms, ar tai vyskupams, ar jekurijoms, ar vienuolynams, kurie žemės turėjo ir iš jos gaudavo bent dalį savo išlaikymui, bet ir jie turėtų tosios žemės yra senesniais ar vėlesniais laikais jiems skirtos patikinti jė ar sigytos sutaupytais darbo vaisiais.

Visa, kas aukščiau išdėstyta, turiu garbą, savo kolegą pavedamas, atkreipti Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos dėmesį, prašydamas surasti tam klausimui naudingą ir teisingą išsprendimą.

Juozas Skvireckas,

Kauno Arkivyskupas ir Metropolitas

13. Vilniaus seminarijos likimas buvo vis dar neaiškus. Jos rektorius kan. Uszylo kada su vienu, kada su kitu iš Vilniaus seminarijos profesorių ne kartą buvo atvykę

Kauną, užeidavo pas mane pasitarti, kur kreiptis, kas su kuo kalbėti. Galutinai Vilniaus seminarijai buvo leista veikti, bet patalpų teismas negrąžino, kitą jokią nedavė, reikėjo tvarkytis savomis jėgomis, kaip pavyko: prašyti šeimų, kitų žmonių pagalbos, kad suradus vietą apgyvendinti klierikus, vietas paskaitoms.

Nauja dvasia mokyklose. Iš visų dekretų ir veiksmų, kokioje eilėje ir kaip greitai jie sekė vienas po kito, buvo aišku, kad juos kuria ne vadinamoji Lietuvos vyriausybė, bet kad Lietuvos okupacija buvo suplanuota Maskvoje jau seniai ir labai smulkmeniškai pramatyta, kas, kada ir kaip Lietuvoje turėtų vykti ir kas kur uždavinti vykdyti. Tai jau ir Maskvos, ir Lietuvos komunistų planuotojų, bet ta psichologiškai gana naivi. Kol jie dekretai lietė tik daiktus,

o ne betarpiai žmogaus asmenyb , lietuviai laik si gal per daug pasyviai. Ne d l to, kad b t nebrangin , kad iš j atimama, o kad užpl dusi raudonosios armijos mas , vietos komunist ir dalies žyd elgesys lietuvius išg sdino, jie nebuvo tam paruošti ir nedr so pavieniai kaip nors reaguoti tai, kas vyko. Komunistai buvo ta iau naiv s manydami, kad lengvai pakeis ir žmoni galvojim .

Viena iš pirm j pamok komunistams, kad žmoni dvasia ir sitikinimai sakymu nepakei iami, buvo rugpi io m nesio 24-26 dienomis sušauktas Lietuvos mokytoj susivažiavimas-peraukl jimo kursai. šiuos kursus buvo pašaukti visi: pradedant universitet profesoriais iki vaik darželi ved j . Maskvos parinkti kalb tojai mok susirinkusius naujos pedagogikos, naujos socialin s, tautin s, religin s orientacijos. Klausytojai nesigin ijo, nes jokios diskusijos nebuvo leistos, bet savo elgesiu reišk atvir paniek kalb tojams. Kalb metu mokytojai b reliais kalb josi lauke, j lietuviškos dainos kartais b davo tiek garsios, kad auditorijoje kliudydavo gird ti kalb toj . Rugpi io 25 dien , sekmadien , mokytoj daug buvo bažny iose, o mažai auditorijoje. Pirmadien , 26 dien , paleisdami dalyvius išsiskirstyti, reng jai atsisveikino mokytojus bolševikiškais papeikimais ir grasinimais.

Po šio nepavykusio mokytoj peraukl jimo rugpi io 24-26 dienomis, kompartija per švietimo komisariat sak sušaukti kiekvienos apskrities mokytojus atskirai apskri i centruose ir ten juos peraukl ti. Tokiame susirinkime Ka ne tarpe kit kalb toj buvo ir vienas raudonosios armijos politrukas. Jis kalb jo autoritetingu tonu apie metodus, kaip iš vaik išaukl ti savo t v , namiški , draug šnipus. Kaip pavyzd , jis pamin jo vien Rusijos komjaunuol , kuris išdav s savo t vus, kaip nepatikimus bolševikiniam režimui. Maskvoje es s jam pastatytas paminklas. Po jo kalbos trib n nervingai iš jo mokytoja

Arminait , vos ištardama žod iš susijaudinimo, ašarodama kreipiasi kalb tojus:

"Jeigu j s manote padaryti iš m s tokius aukl tojus, kurie mokyt vaikus išdavin ti savo t vus, tai ver iau šioje sal je mane prikryžiukite. Ne, tokiais niekšais mes netapsime, išdavig mes neaukl sime". Daugelis mokytoj ašarojo. Daugelis j gi patys buvo savo vaik t vai ir aukl tojai, o ia dabar juos moko, kaip išaukl ti vaikus, kad tie išduot savo t vus.

Po vasaros atostog buvo pajusta mokyklose didel atmaina. Pašalinti ne tik kapelionai ir religijos pamokos, bet tur jo išnykti iš mokykl viskas, kas primin religij ar patriotizm . Buvo sakyta pašalinti kryžius, religinio turinio paveikslus. Nebuvo sp ta paruošti nauj vadov li , tad smulkmeniškai sakin ta, kuriuose vadov liuose kuriuos puslapius išpl šti, kuriuos sakinius ar žodžius išbraukti. Mokyklose ir vaik darželiuose uždrausta kalb ti mald . Kad visa tai b t saugojama, kad mokyklose nepasireikšt nieko antikomunistiško, stengtasi tur ti mokyklose patikim šnip . Buvo ne manoma toki surasti mokytoj tarpe; visoje Lietuvoje toki gal buvo keli. Tuo tikslu buvo siun iami mokyklas visai pašaliniai, nieko bendro su mokytojavimu netur asmenys. Pavartotas vienas b das, kuris nemažai prisid jo kelti nepasitik jim ir neapykant vien kitiems, daug nemalonum suteik nieku nekaltiems vaikams. Iki šiol Lietuvoje ir tautin s mažumos tur jo savas valdžios išlaikomas mokyklas. Tokias mokyklas, vaik darželius savo vaikams tur jo ir žydai. Komunistai tokias mokyklas sulikvidavo ir steng si vaikus taip išsklaidyti, kad miest , miesteli .mokyklose kiekvienoje klas je, skyriuje b t nors vienas žydukas. Žinoma, tiems vaikams šnipin jimas ner p jo, nebent kuriam jo t vai b t k nors panašaus kalb j . Ta- iau ir suaugusi , ir vaik tarpe pasklido nuomon , kad

tie žydų vaikai es išsklaidyti lietuvi tarp šnipin jimo tikslams. Galima lengvai suprasti, kiek tai kenk gerai draugiškumo dvasiai mokyklose, kiek nemalonum gal jo patirti nieku nekalti vaikai ar jaunuoliai. mokykl ir vaik darželi reikalus gal jo maišytis ne tik vietiniai, bet ir iš kitur atvykst kompartie iai, nors toje mokykloje jie netur jo savo vaik , nors b t ir be jokio išsilavinimo. Gimnazijose buvo paskirti politrukai — politinio aukl jimo vadovai, proforgai — spausti mokytojus grei iau susirašyti nariais komunistin mokytoj profesin s jung , kuri komunistai paskelb steigta vos tik prad j tvarkyti švietimo reikalus, šie visi nauji pareig nai paprastai nebuvo pedagogai, o tik labai uol s sargai, kad mokyklose neb t nieko religiško, lietuviškai patriotiško.

14. Spalio 8-9 dienomis vyko eilin metin Lietuvos vyskup konferencija, šioje konferencijoje buvo smulkiai aptarta Kunig seminarijos programa. Teologijos-Filosofijos fakultetas, kadangi valdžios dekretu, nors ir vienašališku, išjungtas iš Kauno universiteto, dabar vadinsis Kauno Teologijos-Filosofijos fakultetu.

Pla iai tartasi katekizacijos ir katekizm klausimais. Rusams okupuojant Lietuv , Kaune Spindulio spaustuv je buvo baigiami spausdinti kan. A. Žitkaus paruošti try s mokykloms katekizmai: T VE M S , TIKIU, SVEIKA MARIJA. Spaustuves nusavinant, buvo nusavinta viskas, kas tuo metu jose buvo rasta. Min ti katekizmai buvo jau išspausdinti, bet dar ne rišti. Paprašius juos atiduoti j savininkams, buvo atsakyta, kad pirma turi b ti užmok tos visos spausdinimo išlaidos, nors spaustuv buvo privati nuosavyb draugijos, kuri tuos katekizmus leido savo vardu. Kai pateiktas s skaitas užmok jo Kauno kurija, buvo atsakyta, kad ne rišt katekizm neišduos; pirma jie turi b ti rišti. Užmok jus s skaitas už rišim , buvo atsakyta,

kad, katekizmus patikrinus, jie buvo rasti nesiderin su komunistine doktrina ir todėl yra sekvestruoti ir nebus išduoti. Atsisakę grąžinti ir pinigus, užmokytus už spausdinimą bei rišimą. Toje pat spaustuviėje buvo jau išspausdinti ir rišti, bet dar neatsiimti 1941 metų liturginiai bažnyniams kalendoriai, vadinami rubricėmis. Ir už juos atsiuntę kurįs skaitas, reikalaujant jas užmokyti ir pažadant, kad užmokytus jie bus išduoti. Kai s skaitos buvo užmokyti, buvo gautas pranešimas, kad ir tie kalendoriai yra sekvestruoti ir nebus išduoti. O tuose kalendoriuose tikrai nebuvo nieko "prieštaraujančio komunistinei doktrinai", nes ten buvo liturginiai patvarkymai kiekvienos dienos pamaldoms bažnyiose. Taip pirmomis savaitėmis Maskvos okupacijos dar vienu būdu patyrėme komunistinį valdžios plėšikavimo metodą.

Vyskupas V. Borisevičius pasisakė turintis paruošus katekizmo projektą, kuris galėtų tarnauti, kaip tikybos pradžiamokslis vaikams šeimose. Jis buvo paprašytas tą projektą padauginti ir duoti kiekvienam vyskupui susipažinti ir gal papildyti. Taip pat nutarta pakartotinai paraginti kunigus, kad jie kiek galdami stengtųsi ir mokslo metais pastoviai metodiškai mokyti vaikus religijos.

Nutarta paskirti kiekvienoje diecezijoje po kelis pamokslininkus, kurie, vairiomis progomis lankydami parapijas, gilint žmonių religines žinias ir gyvenimą.

Daugiau negu iki šiol **kunigai prašyti leidžiami studijuoti** toliau k nors universitetuose. Nors jie tarpe buvo tokie, kurie anksčiau tos tendencijos neparodė, vyskupai nutarė prašantiems leisti studijuoti, nes, atleidus kapelionus iš mokyklų ir kitų vietų, pastoraciniam darbui parapijose kunigai buvo pakankamai. Tačiau sutarta kiekvienu atveju spręsti atskirai ir netoleruoti jokios saivalės, jeigu kuris kunigas be savo vyskupo leidimo

pasitraukt iš jam skirt pareig , teisindamasis ein s studijuoti.

Nutarta pranešti visiems kunigams du dalyku: vien , kad, šventadieniais po Miši iki šiol kalbama ar giedama malda už t vyn , b t kalbama ar giedama ir toliau, antra, kad gimimo metrikuose b t atžym tos ne tik bažnyiose palaimintos moteryst s, o ir civilin santuoka.

Ir anks iau ir šios konferencijos vardu buvo pakartotas žygis valdžios staigose, prašant leidimo katalikiškam laikraš iui ar nors žini biuleteniui. Iki šiol negauta jokio atsakymo.

Pasinaudodamas proga, spalio m nesio pradžioje, nepažym damas tikslios datos, v l išsiun iau platesn laišk , adresuot Apaštališkam Nuncijui Berlyne arkivyskupui Orsenigo. Vatikane šis laiškas buvo gautas spalio m nesio 18 dien .(14) Prie šio laiško yra Apaštališko Nuncijaus arkivyskupo Orsenigo prierašas, kad laiškas gautas ne paštu ir kad jis pats netur s jokio kelio susisiekti su Lietuva, netgi pranešti, kad š laišks yra gav s, šiame laiške pranešama, kaip sutvarkyti Kunig seminarijos ir Teologijos-Filosofijos fakulteto reikalai, kas seminarijos rektorius, kas fakulteto dekanas, kad ir Kauno seminarija yra jau netekusi nauj j nam , kad viso yra 180 klierik , iš kuri tik keli nauji, o visi kiti jau iki šiol buv kurioje nors Lietuvos kunig seminarijoje. Toliau paminimas vienuoli ir vienuolyn likimas, j visoki nuosavybi nusavinimas, kunig ir seser vienuoli dvasia, valdžios kai kuri pareig n pastangos kalb ti vienuol ms, kad jos atsisakyt vienuolini žad mainais už darb mokyklose, vaik darželiuose ar kitur. Vienuol s ta iau laikosi labai tvirtai ir iki šiol dar n ra atvej , kad kuri nors iš j b t atsisakiusi savo vienuolinio pašaukimo. Kadangi jos visos yra išvartytos iš sav nam — vienuolyn , gyvena priva iai ir d l kit šio meto s lyg joms leista rengtis pasaulietišškai.

Šiame laiške taip pat paminėta, kad jau paskelbta privaloma civilinė metrikacija ir kad bent Kaune valdžiai nevyksta "atskirti bažnyčios nuo valstybės" — civilinė metrikacijos staiga kurdinga arkivyskupo ir jo kurijos namų pirmame aukšte — kurijos patalpose, antrame aukšte liko gyventi vyskupai ir kurija, trečiame aukšte gyvena keli kunigai. Laiško pabaigoje paminėtos žinios, kaip Vilniuje traktuojamas arkivyskupas M. Reinsys.

Nemanau, kad dėl šio laiško, o dėl kitokių informacijų iš Vilniaus gruodžio 6 dienų Vatikano valstybės sekretorius kardinolas Maglione parašė gana nedviprasmišką laišką Vilniaus arkivyskupui R. Jalbrzykowskiui, kuriame primenamos arkivyskupo M. Reinsio teises, Vilniaus miestui reikalingas turėti kunigų, galinti žmonėms patarnauti lietuvių kalba, ir prašoma informacijų iš Vilniaus arkivyskupo apie jo vyskupiją. Pabaigoje yra prieraišas, kad tas laiškas yra asmeniniai aprobutas P. Pijaus XII. (15)

15. Paskelbti valdžios nauji antireliginiai, liečiantieji ligonines, dekretai, panašūs anksčiau paskelbtus, liečiantieji mokyklas. Iš ligoninių pašalinami ne tik kapelionai, bet viskas, kas galėtų priminti religiją: kryžiai, paveikslai, kitokie religiniai ženklai, išcenzuoti ligoninių knygynai. Jeigu ligonis pageidautų religinio patarnavimo, jis turėtų pateikti raštu savo prašymą ligoninės administracijai. Ligoninės direktorius vienas galėtų spręsti, ar tokie prašymai patenkinti, ar ne. Kai kur jau ir ligoninėms buvo paskirti specialūs politrukai, kurie prižiūrėjo visus šiuos antireliginius potvarkių vykdymus. Kur ligoninių direktoriai ar net politrukai buvo lietuviai, ten ligoninių prašymai pašaukti jam kunigų daugiausia būdavo patenkinami. Blogiau buvo tokiose ligoninėse, kur šiuos ligoninių prašymus spręsdavo nelietuviai. Pavyzdžiui, Marijampolėje tokie prašymai spręsdavo iš Rusijos atsiųsta rusų moteris. Ji visus šios

r šies prašymus atsakydavo neigiamai, o ne retai ligon už tai net iškolidavo., Kai kur ligonin je vadovyb nedraudavo ligoniui tur ti prie savo lovos asmenin kok nors religin ženkl : kryžel , paveiksl l ar kitok . Tai nebuvo toleruojama ligonin se, kur administracija buvo nelietuvi rankose. Ligonin b kl pablog jo visais atžvilgiais, vedus vadinamus kadr viršininkus. Iš j nebuvo reikalaujama administracin s išminties ar kitokio išsilavinimo. Svarbiausia buvo, kad toks asmuo b t partiniai patikimas. Jo svarbiausia pareiga buvo sekti, kad ligonin je neatsirast ko nors antibolševikiško. Taip visoje Lietuvoje geriausioje ir didžiausioje ligonin je, Kauno Universiteto klinikose, tokiu kadr viršininku buvo paskirtas kaunietis Barkauskas, paprastas skardininkas, bet senas kompartietis. Savo potvarkiais jis suard iki šiol buvusi graži tvark ir švar . Jis labai uoliai sek , kad ligonin nepatekt kokia religin knyga, ne eit kunigas. Barkauskas kažkur nugirdo, kad ligonin s seser ar slaugi tarpe es seser vienuoli . Barkauskas dirbo vis savait dien ir nakt . Ilgiems tardymams pakartotinai šauk kiekvien , iš kurios elgesio, darbštumo, padorumo gal jo tarti, kad ta ar kita moteris gali b ti vienuol . Kelias jam tartinas, kad ir neprisipažinusias, Barkauskas pašalino iš ligonin s. Gi vienos — Breivyt s prisipažinimas, kad ji yra ir toliau pasiliks vienuol , baig si tuo, kad 1941 m. birželio m nesio garsi j deportacij metu ji buvo ištremta Sibir .

Komunist antireliginiai dekretai ypatingu b du paliet kal jimus. Laisvoje Lietuvoje kriminaliniai ir kitoki areštuotieji ar po teismo laikomi kal jime gal jo religiniais reikalais pasiteirauti kunig , su jais pasitarti kada tik pageidavo. Kai dabar kal jimai prisipild politiniais, daugiausia religingais kaliniais, tai buvo uždraustas visoks religinis patarnavimas, buvo labai stropiai kontroliuojama,

kad kaliniai negaut iš kur nors maldaknyg s, rožan iaus ar kitokio religinio objekto. Net mirties atveju nebuvo paisoma kalini prašymo, kad b t jam leista pasimatyti su kunigu. Tada nebuvo tiek parašyta apie komunistinius kal jimus, koncentracijos stovyklas, kiek yra dabar. Net iš t , kurie 1933 metais buvo gr ž iš Rusijos koncentracij stovykl ir kal jim , retas kuris ir labai mažai k buvo gird j apie j išgyvenimus. Kas žino, kod l jie n vienas apie tai viešai nekalb jo ir nieko neparaš . Mes tik dabar suprantame, kokie mes buvome naiv s, kreipdamiesi okupacin s rus valdžios instancijas, kaip kult ringus ir padorius žmones, bandydami surasti suimtuosius, nor dami jiems pad ti. Mums atrod nesuprantama, kod l apie suimtuosius negali gauti joki žini net j šeimos.

16. Sistematiška ateistin kova. Prasid jus mokslo metams mokyklose ir maždaug tuo pa iu laiku visur darboviet se, kariuomen je, ligonin se, net kal jimuose, buvo vestos reguliarios ateistin s pamokos. Buvo ver iamos iš rus kalbos visokios ateistin s knygos ir broši ros, skirtos pla iai visuomenei. Tiesa, kad galvojan iam asmeniui jos nebuvo pavojingos. Laikraš iai "TARYB LIETUVA", "LAISVOJI MINTIS" beveik kiekvienoje laidoje d davo iš sen "BEZBOŽNĪKO" laid žydo Jaroslavskio naivi antikrikš ionišk straipsni vertimus. Ne vienu atveju tikintieji širdyje džiaug m s, kad tokios r šies propaganda komunistai kompromituoja galvojan io asmens akyse pat j peršam ateizm .

Pastangos iškrikdyti katalik vadovyb . Pa iomis pirmomis okupacijos dienomis komunistai prad jo vartoti visokiausius b dus, kad fiziniai iškrikdžius katalik dvasin vadovyb . Buvo išvaryti iš savo nam ne tik vienuoliai, vienuol s, bet beveik visi kunigai buvo išvaryti iš klebonij . Komunistai buvo paskelb potvark , kad iš savo buto

išvaromam asmeniui ar šeimai turi būti duotas kitas tinkamas butas. Tačiau ir šis, kaip ir daugelis kitų komunistų rašyt statymų ir viešai skelbiamų potvarkių, yra tik propagandai. Daugybė ir pasauliečių, išvaryti iš savinamų ar nuomotų butų, negaudavo kito buto. Gi vyskupams, kunigams vienuoliams, vienuolėms tas potvarkis niekur nebuvo taikytas. Tušiomis rankomis gauti išvartoti vienuolėms valdžia nedavė jokių kitų patalpų. Taip buvo pasielgta ir su kunigais, ir su vyskupais. Visi išvaryti iš savinamų patalpų patys turėjo davo susirasti sau prieglaudą. Buvo kažkoks viešai nepaskelbtas potvarkis, kad vienuolėms, kunigams, išvaromiems iš namų, nebūt leista pasiimti jokio inventoriaus ir net smulkios asmeninės dalykų. Kiekvienas pasiimti tiek, kiek leido savo atsakomybė asmenys, kurie būdavo atsiėmę vienuolius ar kunigus iš jų namų išvaryti. Šeima, kuri priimdavo tokie išgyvendinti, tuo pačiu patekdavo komunistinės valdžios nemaloną. Kunigams vis būdavo pakartotinai patariama apsigyventi kur nors pas kininkus, kad tokiu būdu nuvairius kunigų toliau nuo bažnyčios, toliau nuo žmonių reikalų centro. Kunigai tačiau stengėsi ir beveik visiems pavyko apsigyventi arti savo bažnyčios nors ir menkiausiose slygose, gavus kambarėlį ar tai katalikiškoje šeimoje, ar kaip nors kitaip. Pavyzdžiui, Ukmergėje kunigai, išvaryti iš klebonijos, skubiai perdirbo šalia klebonijos stovintį mažą tvartelį, kad nors minimaliai, nors tos vasaros laikui tiktų kaip pastogė, ir ten apsigyveno. Klebonijoje sėdėjo NKVD sekliai, kurie ypačiai demonstratyviai registruodavo ir fotografuodavo besilankančius pas kunigus, einančius pamaldoms bažnyčioje.

Nebuvo aplenkti ir vyskupai ir tai ne vėliau už kunigus ar vienuoles. Iš jų ir jų kurijamų atimant patalpas, vis būdavo

patariama keltis kur nors kaim . Kaip jau buvo min ta, Kauno arkivyskupo ir jo kurijos nam pirm aukšt , o netrukus dal ir antro aukšto Kauno miesto but skyrius paved civilin s metrikacijos staigai. Kiek šiai naujai staigai reik jo bald , kas jiems tiko, visk pa m iš kurijos ir arkivyskupo privataus buto. Kad ir savo namuose, bet jaut m s es nepageidaujami namiai. Name šeimininkavo ne kokios nors rimtos staigos, rimti tarnautojai, o visoki miesto padaužos, triukšmaudami ir dien ir nakt , nes rimto darbo jie netur jo. Metrikacijos reikalais kuri dien užeidavo gal keli, gal vienas asmuo, užtrukdavo ne valandas, o minutes, kitomis dienomis neužeidavo joks pilietis metrikacijos reikalais, ten paskirtieji tarnautojai netur jo k veikti, jie visi buvo tokios erudicijos, kad visa ta staiga buvo daugiau panaši padauž susirinkim , o ne valdišk staig . Neb davu tos dienos, kad jie nelandžiot vyskup , kunig priva ius kambarius, kurijos staig . Ne kart tuos "valdininkus" yra tek nemandagiai išvaryti lauk.

Pagaliau, gruodžio 10 dien buvo gautas sakymas, kad vyskupai, kunigai ir kurija turi išsikraustyti iš t nam per 24 valandas. Joki kit patalp miesto b t skyrius nepaskyr ir, darant žygi valdžios staigose, buvo atsakyta, kad Kaune nebus duota joki patalp , kad ir vyskupai, ir kurija gali išsikelti kur nors kitur. Tada be valdžios leidimo buvo užimti vadinamieji senieji bazilikos namai Valan iaus gatv je, kur iki šiol buvo studen i mergai i bendrabutis. Tas bendrabutis jau nuo vasaros nebeveik , ia priva iai gyven asmens sutiko patys užleisti j gyventus kambarius. Taip abu vyskupai, arkivyskupo sekretorius, kapelionas ir kurija pasiskirst kiekvienas po vien kambar . Pasišaukus talkon seminarijos klierikus, persikelta nauj viet . Miesto but skyrius išk l teisme vyskupams byl už namo apipl šim . Vyskupams ir kurijoje

patarnav , visi paliktuose namuose gyven buvo teismo tardomi, bet nesp ta šios bylos išspr sti prieš karo pradži , tad nežinia, koks b t buv s sprendimas. Geguž s m nes buvo gautas sakymas išsikraustyti per 24 valandas ir iš Valan iaus gatv s. š sakym buvo atsakyta raštu, kad mes niekur nesikraustysime, kol valdžios staigos neduos mums tinkan i kit patalp . Po dviej dien ryt atvyko du jaunuoliai ir pareišk , kad jie es atsi sti priži r ti m s išsikraustym . Jiems buvo pasakyta, kad mes ir nemanome kur nors kraustyti. Kurijos kambaryje kunigai ramiai dirbo kiekvienas prie savo stalo. Juodu buvo paprašyti darbo netrukdyti ir eiti, iš kur at j . Kelias valandas pas d j , juodu iš jo. Iki pat karo pradžios kiekvien dien ir nakt lauk me m s elgesio pas k — kok gausime nauj sakym . Jeigu ne karas, šis m s pasielgimas b t geruoju nesibaig s.

Kaune esant tokiom s lygom, arkivyskupas daugiausia gyveno už miesto, netoli Vilijampol s, arkivyskupui priklausan iame Linkuv l s vienkiemyje. Ir ia nam ir žem pa m Kauno miesto kio skyrius. Arkivyskupui buvo paliktas vienas mažas kambar lis, šalia jo kambario buvo ruoštas vadinamas raudonasis kampelis, kitus kambarius už m naujieji šeimininkai savo reikalams. ia buvo paties arkivyskupo ir ten patarnavusi dviej vienuoli kazimierie i rankomis ruoštas didelis gražus šiltadaržis (greenhouse), su gražiais vynuogynais, buvo gražus tvarkingas sodas, daržai. Visa tai at m iš arkivyskupo Kauno miesto kio skyrius. Kaip vis moni , krautuvi viršininkai, taip ir Kauno miesto kio skyriaus vyriausias valdytojas buvo žydas, pavarde Raseimas. Jis ia kasdien lank si, dar savo tvark , arkivyskupo visai nepaisydamas. Raseimo ia paskirtas jo pagalbininkas — kio priži r tojas agronomas J. pa m savo reikalams arkivyskupo automobil . Arkivyskupas netur davo kuo net

Kaun atvykti. Kad gal t pasinaudoti savo auto ar savo arkliais, tur davu nuolankiai prašyti ši dviej šeiminink . Specialiai daržus priži r ti buvo paskirtas iš Lenkijos atb g s lenkas Š., kuris save vadino agronomu, bet apie k nieko nenusivok . Jis padar tiek gero, kad ia darž darbininkais, kur iki šiol užteko dviej vienuoli kazimierie i , jis si l apie dvidešimt berniuk ir mergai i student , atb gusi iš Lenkijos. Tokiam b riui darbo ia aplamai nebuvo, apie daržo darbus jie netur jo net nuovokos, dienomis ir naktimis jie triukšmavo prie arkivyskupo dur , vadinamam raudonajam kampelyje. Arkivyskupas tuo nesiskund , nes jis žinojo, kad iš ia išvaryti gal b t buv išvežti Rusij . Po kiek laiko ir šie jaunuoliai buvo rus išvežti iš Lietuvos kartu su kitais lenkais, atb gusiais iš Lenkijos 1939 metais. Ar šie jaunuoliai žuvo Katyne, ar išliko gyvi, neturime joki žini , šiame kyje buvo kelios rinktin s geros karv s. Valdytojas R. jas išdalino Kauno ar Viliampol s žydams, o ia suved tok pat skai i niekam netikusi .

Kaišiadori vyskupas Juozapas Kukta ir jo kurija buvo išvarytas iš savo namo pa iomis pirmomis okupacijos dienomis. Susitar s su viena šeima, pats vyskupas ir jo kurija apsigyveno mažame namelyje netoli savo rezidencijos. Po keli dien buvo išvarytas iš šio namelio. Vietos staigose vyskupui buvo pasakyta, kad jis tur s išvykti iš Kaišiadori kur nors kaim . Tik po daugelio žygi Kaune, daryt kanclerio prelato Juozapo Labuko (dabartinio vyskupo Kauno Apaštališko administratoriaus) buvo leista vyskupui J. Kuktai ir jo kurijai pasilikti Kaišiadoryse, ta iau patalpas vyskupas tur jo susirasti pats. O gi visi jau žinojo, kad, už toki vyskupui pagalb bus užsitrauktas kompartijos kerštas.

Panevžio vyskupas Kazimieras Paltarokas buvo paliktas savo name, bet jam buvo paliktas tik vienas kambarys ir vienas kambarys jo kurijai. Kurijai skirtame kambaryje, spintomis atsitrašęs vienas kambarys, apsigyveno ir jo generalvikaras kunigas Jonas Jucis. Vyskupo sekretorius kun. J. Gasiūnas apsigyveno iki tol buvusioje namo koplyčioje, o rytais Mišias laikyti dabar vyskupas ir abu kunigai vaikščiavo katedrą. Visas kitas to namo patalpas užėmė raudonosios armijos 10 karininkų ir 10 jų atsivežtų moterų. Galima sivaizduoti, kiek teko vyskupui ir kunigams visko prisiklausyti, kai ta 10 rusų moterų susipešdavo name ar virtuvėje. O tai būdavo kasdieniniai vykiai. Tokiais atvejais net jų pačių vyrai būdavo lauk.

Telšius vyskupas Justinas Staugaitis, jo pagelbininkas vyskupas Vincentas Borisevičius ir kurija, taip pat okupacijos pirmomis dienomis išvaryti iš savo namų, apsigyveno mažame namelyje Telšiuose. Po kelių savaičių buvo sakyta išsikraustyti ir iš to namelio, bet jie neskubėjo šio sakymo vykdyti, komunistai fiziniams jėgoms nepavartoję ir taip tame namelyje sulaukė karo.

Vilkaviškio vyskupui Antanui Karosui ir jo pagelbininkui vyskupui Vincentui Padolskiui ir kurijai liepos viduryje buvo sakyta išsikraustyti iš savo namų. Kitą patalpą ir ją vyskupui ir kurijai nedavė. Jie dėl to, nes negalėjo rasti tinkamą patalpą. Galutinai po trijų savaičių jie buvo išvaryti ir prisiglaudę katedros klebonijoje, kur jau gyveno keturi katedros kunigai. Vyskupui A. Karosui užleido savo miegamąjį klebonas, vyskupui V. Padolskiui užleido vienas vikaras savo du kambarius. Po kelių dienų vyskupo V. Padolskio priešakinis kambaris atėmė miesto sveikatos skyrius ir ten kurdino veneriką ambulatoriją. Šios ambulatorijos vedėjas, jauna žydaitė, buvo tiek uoli, kad

valandomis, laisvomis nuo pacient pri mimo, ten leido vykty visoki padauž susirinkimams. Vyskupas netur jo ramyb s nei dien , nei nakt . Iš savo kambario vyskupas netur jo kito iš jimo, o tur davo vaikš ioti per ši ambulatorij . Reikia pasteb ti, kad Lietuvoje stiatiki popai ir žyd rabinai nebuvo taip niekinami, kaip katalik vyskupai ir kunigai.

Matyt, kad ne tik Lietuvos komunistai, bet ir **Maskva apie Lietuvos katalik vyskopus tur jo savo nuomon** , kad n vieno iš j nekalbino "bendradarbiauti" — šnipin ti. Žinant Rusijos NKVD manij visus žmones mobilizuoti vienas kito šnipin jimui, ir Lietuvos vyskupai buvo pasiruoš panaši pakalbinim išgirsti. Ilgiau paterorizav , g l b t privert prašyti kokios nors malon s ir ta proga b t gal ir tai paband . Kol kas vyskupai komunist elges atsakin davo tik protestais vairiose staigose, pasipiktinimu bet ne maldavimais. Vien kart atvyk s Kaun kunigas (v liau prelatas) Mykolas Krupavi ius, tada klebonav s Kalvarijoje, at j s pas mane pasakojo, kad pas j lank si du rusai, sak si es si sti Dekanazovo, kuris buvo Maskvos specialiai atsiusi s tvarkyti Lietuvos reikalus, kunigui M, Krupavi iui prikalb j kompliment , kaip liaudies reikal gyn jui ir išreišk vilt rasti jame bendradarb su dabartine liaudies valdžia, jo klaus , kurie Lietuvos vyskupai yra šioje srityje pažangiausi. Kun. M. Krupavi ius pamin j s vyskopus K. Paltarok ir V. Brizg . Jie atsak , kad asmeniškai nepaž st nei vieno, nei antro, bet man , kad su vyskupu K. Paltaroku gal ir vert t kalb tis, o su vyskupu V. Brizgiu neverta; j manymu, jis visus rusus ži r s, kaip ut l t taut (všyvy narod).

Provokacij ta iau netr ko. Patyr j ir kiti vyskupai, o aš pamin siu kai k iš savo patirties. Pirmomis okupacijos savait mis, vien liepos m nesio popiet , kažkas beldžiasi

mano kambario duris. Atidar s sutinku nepaž stam jaun vyr . jis sakosi es s elektros mechanikas, dirb s Klaip doje, iš ten pab g s nuo naci , bet kadangi es s aiškus antikomunistas, tai negaun s darbo, man s b gti Vokietij (o sakosi neseniai pab g s iš naci užimtos Klaip dos), netur s pinig ir praš mano pagalbos. O per mano lang aiškiai mat si, kaip Kauno bedarbiai pyl krantin Nemuno ir Neries santakoje. Parod s jam t vaizd , pasakiau, kad gyvenime negalint veikti, k nor tum, reikia tenkintis tuo, k gali. Daviau jam pinig , kad nueit vadinam "tolku k " — turgaviet s aikšt , nusipirkt darbo r bus ir eit pilti krantin s, kol bus pašauktas kitokiam darbui. T pat met , jau v lai ruden , vien sekmadienio vakar , apie devint valand , kažkas garsiai ir kyriai beldžiasi duris. Atidariau. Veidas kažkur matytas, bet nebeprisimenu. O jis beveik j ga siveržia prieškambar ir tarsi išsigand s tyliai prašo uždaryti duris. Laukiu kiek nusteb s, k jis pasakys.

"Argi nepaž sti? — jis sako. Buvau gi pas Tamst vasar ". Atsiminiau, kad tai tas pats, kuriam patariau eiti krantin pilti.

"Esu atvyk s iš Tilž s GESTAPO su slapta misija Vokietijos atstovyb , — pasakojo. — Nors tekt ir mirti, bet dar ši nakt turiu pereiti Vokietij . Turiu skub ti, nes už pus s valandos išeina traukinys. Man tr ksta pus s lito bilietui. Neatsisakyk pagelb ti, nes neturiu kur kitur kreiptis". Kol baig kalb ti, beveik apsiašarojo, bet melas buvo aiškus: kas gali b t tiek kvailas, kad po misijos ambasadoje eit per vis miest pas mane pus s lito prašyti.

Atsakiau jam, kad jeigu pagalbos reik jo, tai ir prašyti jos reik jo Vokietijos atstovyb je, o ne ia eiti. B k, jeigu sp si, sakau jam, nes aš šaukiu policij . Jis ži ri nusteb s. Atidar s duris, griežtai liepiau eiti lauk. Jis pamažu iššli kino, bet neskub jo lipti žemyn, o lipo, tarsi netur damas kur eiti, taigi ir neskub damas. V liau

patyriau, kad tą pat vakar su ta paia pasaka, prieš eidamas pas mane, buvo pas t vus j zuitus ir kitur.

Taip pat dar liepos m nes , vien popiet , man vaikš iojant seminarijos kieme, at jo gana nesimpatiško veido viduramžis vyras ir sakosi tur s su manim slaptai pasikalb ti. Atsakiau, kad paslaptimis nesidomiu, jeigu k turi, gali sakyti ia pat. Kalba buvo negudri. Sak si es s paleistas iš Marijampol s kal jimo, s d j s vienoje kameroje su kunigu Kazimieru Miliausku. Kunigas praš s surasti mane ir paprašyti kokios nors pagalbos. (Kunigai: Kazimieras Miliauskas, Juozas Mar iulionis ir Leonas Klimas atostogaudami visi trys kartu buvo suimti netoli Višty io pirmomis okupacijos dienomis ir taip dingo be žinios, kol karo frontai j neišlaisvino visai ne Marijampol s, o vien iš Vilniaus, kit iš Minsko kal jim , kur per tuos 11 m nesi jiems teko iškent ti žmogui ne sivaizduojamas turt ras.) Toliau pasakojo šis lankytojas tur s ryši su Klaip da, žin s, kad ten Plechavi ius ir Glovackis organizuoj lietuvi legion . Jo pasakos taip nesirišo, kad liepiau jam greitai išsinešdinti iš seminarijos teritorijos ir daugiau ia nelandžioti.

V liau gird jau, kad vienam Kauno universiteto profesoriui NKVD si liusi nueiti pas mane išpažinties ir paklausti kai kuri klausim . Profesorius atsak s, kad su manim asmeniškai nes s paž stamas ir net nežin s, kaip tokiu reikalu prie man s prieti. NKVD jam papasakojo, kuriomis valandomis ir kurioje klausykloje galima rasti mane bazilikoje. Profesorius atsak s sakrament nepraktikuoj s; jeigu iš toki klausim vyskupas supras provokacij , bus tik daugiau b dos, negu naudos.

Kunig terorizavimas. Žymiai daugiau visoki provokacij ir net terorizavimo patyr kunigai. Pirmiausia, jie buvo visiškai apipl štai. Kuris tur jo banke ind l , viskas

buvo sekvestruota ir iš to n vienas negavo n cento. Beveik visi išvaryti iš klebonij , išsinešdami tik r bus, o inventori beveik visur tur jo palikti. Nusavinant bažnytines nuosavybes, dekrete buvo pasakyta, kad prie bažny i paliekami 3 ha žem s (t.y. 7.413 akro). Ta iau t plot buvo skaitytas šventorius, daug kur net ir kapin s, kad dirbamos žem s daržui daug kur visai nepaliko. Nuo pat okupacijos pradžios kunigai buvo terorizuojami visokiais, ne mažiau brutaliais b dais už pasaulie ius. Kaip anie trys pamin tieji, panašiai ir daug kit buvo pagrobti kelyje, kiti paimti gatv je, kiti iš kambario, kiti pašaukti kuri nors staig melagingu reikalu iš ten daugiau nebegr žo — j ten jau lauk NKVD ir pa m savo žinion. Vienaip ar kitaip paimtus kunigus, visus band prikaltinti šnipin jimui savo parapie i , kit kunig , Kaip tie tardymai, bandymai prikaltinti šnipin ti atrod , ia pamin siu tik kelis pavyzdžius, kaip juos yra apraš tie patys kunigai.

Kun. N., (jis dar gyvas, tod l jo pavard s nemin siu) vienos parapijos vikaras, buvo paimtas gatv je netoli bažny ios ir taip be kepur s, be apsiausto buvo nutemptas policij . Pagal šablonin NKVD taktik , pirmiausia jis buvo nekult ringai iškoliotas ir išbartas už jo santykius su jaunimu aplamai, o ypa iai už santykius su moksleiviais. Soviet s jungoje kunigui nevalia bendrauti su jaunimu. Už toki veikel kaip jo, pagal veikian ias Sovietuose taisykles, jis tur t b ti sušaudytas. Po ilgo grasinimo galutinai buvo parodyta, kokie okupantai es humaniški ia Lietuvoje, kad ir jis nebus nei sušaudytas, net n kal jim nepaklius, bus užmiršta visa jo praeitis, gaus net ger atlyginim , jeigu sutiks bendradarbiauti. Jeigu ne, tai vis tiek jis neišvengsi s kal jimo, teismo ir pagaliau gaus kulk pakauš . Bendradarbiauti kunigas griežtai atsisak .

— Na, tai kal jim , — šauk tardytojas. — Marš

greitai pašaukti taksi, — sak vienam jaunam žydui, kuris su kitais kunig atitemp iš gatv s policij .

— Tai leiskite pareiti klebonij nors kepur pasiimti, — juokaudamas praš kunigas.

— Nereik s, — atsak tardytojas.

— Tai nors brevijori , — praš kunigas.

— N to negausi, daugiau tau jo nereik s, — šauk tardytojas.

Po valand l s sugr žo išsi stasis žydelis, bet nieko nesak . Rusas tardytojas v l paleido darb vis savo enkavedistišk iškalbingum . Grasino, kalbino ger pus valandos. O kunigas, ramiai klaus s, j pertrauk :

— Tai ar j s mane vešit kal jim , ar ne?

— Negal jau surasti laisvo taksio, — atsak sugr ž s žydas.

— Tai nežinai, kur ieškoti, eiva kartu, aš surasiu, — pasi l kunigas.

Tardytojas, nekult ringai išsikeik s, v l pakartoj s visokius gr mojimius, pakišo kunigui pasirašyti pažad bendradarbiauti, bet kunigas v l griežtai atsisak . Tada tardytojas prigrasino kunig , kad jis niekam neprasitart apie vyk ir pokalb . Jeigu netyl s, bus suimtas ir išsi stas Rusij . Po šio pagrasinimo kunig paleido. Kunigas sekan i dien atvyko pas savo vyskup ir vis vyk p pasakojo,

Taip pat pirmomis okupacijos savait mis kunigas Rimkus, Kraži vikaras, buvo pašauktas vietos policij , kur kažkokie du ponai, atvyk iš Taurag s, nor su juo susipažinti. Vienas iš t "pon " buvo apsireng s civiliškai, o antras NKVD uniforma. Kiek pasidom j kunigo biografis mis žiniomis, gyvenimo s lygomis, atlyginimu, vienas iš j sako kunigui:

— Žinai k , esi dar jaunas, dar visas gyvenimas prieš

akis. Mes tau duosim ger viet , ger darb ir ger atlyginim .

— Gerai, sako kunigas, jeigu tik darbas bus suderinamas su mano pareigomis. O k aš tur siu daryti?

— Na, tamsta aiškinsi žmon ms, kad dabar komunistin je santvarkoje yra daug geriau gyventi, negu buvo prieš tai. Mums praneši, jeigu sužinosi koki nors pasik sinim prieš raudon j armij .

— Žinote k , — sako kunigas. — Žmon s patys turi prot ir supranta be aiškinim , kada buvo geriau. O žmoni min i pranešin jimas yra nesuderinamas su mano luomu ir pareigomis.

— Kas ne su mumis, tas prieš mus! Kok darb duodame, tok turi ir dirbti, šauk enkavedistas.

— O jeigu man lieptum te akušerija užsiimti, ar ir tada tur iau j s klausyti? — atsak kunigas.

Abu enkavedistai nusišypsojo. Paskui vienas trenk kumš iu stal šaukdamas: Mes tave priversime klausyti. Tur si dirbti.

— Ne, veidmainiauti man s nepriversite, — atsak kunigas.

Rusas išsitrauk revolver ir liep kunigui apsim styti, apsispr sti: ar priimti pasi lym bendradarbiauti, ar gauti kulk kakt . Kunigas nieko neatsak . Enkavedistai palauk liep kunigui stoti ir eiti su jais automobil .

— Kur važiuosime? — paklaus kunigas.

— Nesvarbu, kur nors pakel je kaip šun nud siu, — piktai atsak rusas, rankoje vis laikydamas revolver .

Pavažiav kelis kilometrus už Kraži , sustojo.

— Ar apsigalvojai? Dar gali... sako rusas ir dairosi pro automobilio lang , tariamai ieškodamas patogesn s vietos, kur gal t kunig nušauti. Panaši sustojim ir grasinim buvo bent keliolika. Temstant atvyko Taurag s NKVD b stin . Tamsiais laiptais pro ginkluotus sargybinius

kunig nuved antr aukšt . ia savo rankas pa m kitas aukšto gio, stambus enkavedistas, šis kunigui pasak taip pat ilg "pamoksl ", vis kaišiodamas prie veido atletišk savo kumšt . Išsir k s, išsikeik s ir šis pakartojo: Kas ne su mumis, tas prieš mus. " kal jim " — sak ia stovintiems enkavedistams. Prišok trys ginkluoti enkavedistai prad jo kunig kalbin ti, kad jis gelb t si, pasižad t bendradarbiauti. Kunigas griežtai atsak , kad jie veltui vargsta, jis nieko nepažad s.

— Stok! Rankas aukštyn! Prie sienos! — šauk d k s enkavedistas. Grieb kunig už kr tin s, perpl š sutan , ištrauk kelias sagas. Padar krat . At m laikrod l , tuš i portcigar ir du litus. Paskui tamsiu koridorium nuved kit kambar , pasodino ant k d s, sak ramiai s d ti ir apsigalvoti. Šalia pastat ginkluot enkavedist , sakydamas jam nušauti kunig vietoje, jeigu jis pajud t . Kas pusvaland ateidavo vis kitas enkavedistas, paklausdavo kelis bereikšmius klausimus ir užbaigdavo vis tuo pa iu: Ar jau apsigalvojai?

— K gi pagaliau tur iau jums išdavin ti: lietuvius ar žydus? — paklaus kunigas vien iš toki tardytoj , kuris atrod es s žydas.

— Nesvarbu, visus antirevoliucionierius, — atsak šis.

Taip prab go kelios valandos. Kunig nuved atgal kambar , kuriame visa egzekucija prasid jo. ia dar vienas naujas enkavedistas band švelniai kunig kalb ti bendradarbiauti. Šis kalb jo lietuviškai. Ta iau šiam kunigas pasak stipr pamoksl , pavadindamas j beg džiu, sav tautie i išdaviku, budeliu ir panašiai, šis klaus si nuleid s žemyn akis ir pertrauk kunig tik tokiu žodžiu: Nesikarš iuoki, nesikarš iuoki. Kunigui dar bet siant toliau savo pamoksl , jo v l anas stambusis rusas. Jam vos jus, ir šis lietuvis steng si vaidinti dr s ir pikt . Jis m šaukti kunigui, ranka rodydamas ryt pus :

— Arba pasirašyk, arba važiuosi ten, iš kur niekas negrįžta.

Kunigas, ramiai keldamasis nuo kėdės, atsakė :

— Gerai, važiuosime pamatyti į spalvotą vėlyvą .

Išgirdęs šį atsakymą, rusas giliai atsiduso, atsisėdo prie stalo, pamačius atviruko didumo popieriaus gabalą, beveik drebančia ranka kažką parašė ir padavė vertėjui perskaityti kunigui lietuviškai. Tai buvo pažadas tylėti, niekam nepasakoti, kaip su juo buvo elgtasi ir kas buvo kalbėta. Reikalavo kunigą po šiuo tekstu pasirašyti. Lapas, ant kurio reikalavo pasirašyti bendradarbiavimo pažadą, iš paties kunigo akyse sudegino. Gražino kunigui atimtus daiktus ir du litus ir liepė vykti namo. Kunigas paprašė užmokėti už kelionę autobusu iš Tauragės kražius, nes jis turėtik du litus. Enkavedistai pinigų nedavė, teisindamiesi turėtik rusiškus rublius, o tie Lietuvoje tada dar nebuvo imami. Kunigas sugrįžęs pranešė visą vykę savo kurijai ir pats į užrašą taip, kaip ją pakartota.

Žuolė B. dos klebonas Klemensas Pusdešris buvo pakviestas Marijampolės saugum. Kapitono laipsnio enkavedistas, pasisodinęs kunigą prieš save kitoje pusėje stalo ir nepasakęs reikalo, pradėjo šlykščiai koliotis, pavartodamas visus obsceniškiausius rusiškus keiksmus. Kunigas žiūrėdamas su užuojauta besikolijant valdininką ir linguoja galva.

— Ko taip linguoji galva kaip arklys? — suriko enkavedistas,

— Nagi žiūrė ir galvoju, ką padaro iš žmogaus bedievybė, prisimenu car laiką rusus: aukštesnę separeigose kultūringi, žmoniški, dažnai net geraširdžiai. Keiksmas buvo neišauklėtas asmenų savybė. O dabar štai aukštas valdininkas, savo pareigas eidamas, pašaukė mane inteligentą, kunigą ir staigoje, nepasakęs man net reikalo, taip šlykščiai keiki.

Rusas pakeit ton , prad jo kalb ti žmoniškai, bet, tur b t, nujausdamas, kad nieko nelaim s, nieko nepasak s, nieko nesi l s, kunig išleido.

Kunigas dr. Juozas ep nas buv pagrobtas kelyje ir uždarytas Kauno kal jime. J kaltino, kad es jis kažkokiai moteriai dav s 40,000 egzempliori proklamacij ir liep s jas išbarstyti gatv se. Kunigui buvo lengva rodyti, koki nes mon kalba NKVD, kad 40,000 ir nedideli lapeli tai ne vienai moteriai sikišti rankinuk ar kišen . Ta iau kunigo nepaleido, jis buvo kasdien kaltinamas vis naujais prasimanymais. Tikslas vis tas pat: g sdinti ir pasi lyti šnipin jim . Vien kart ir kunigas J. ep nas buvo šlykš iausiaiis žodžiais koliojamas. Kiek paklaus s kunigas pertrauk besikolijant enkavedist ir sako:

— Nežinau, už k mane taip keikiate. Mane tard ir caro žandarai, kuriuos patys vadinate nekult ringais, ta iau jie vis tiek buvo nepalyginamai kult ringesni, negu j s dabar.

Tolesniuose tardymuose, vis nieko neišgaudami iš kunigo, enkavedistai prad jo vartoti ir fizin j g , kas j elgesyje yra proced ros rutina. Vien kart , vis negal dami kunigo nugin yti, vienas enkavedistas sugrieb kunig už švarko atlap , prad jo j taip t syti, kad ištr ko visos Švarko sagos. Kunigui pažvelgus jam akis, jis met kunigui veid degan i cigaret . Užsideg s kunigas šoko prie enkavedisto, pakeltu balsu, išm tin damas jo elges :

— Tu man s neerzink. Mirti aš nebijau. Pats dar jaunas kankini ir ty iojiesi iš žmogaus, sulaukusio 60 met . Aš vis savo gyvenim dirb s, štai dabar nekaltas pas jus kal jime. Tu taip pat nesi garantuotas, kad nepatirsi kal jimo ir bado. Tuo labiau, kad esi akipl ša.

Kunigas grieb enkavedist už kr tin s, bet tas pašoko atbulas ir grieb si už revolverio.

— Jeigu aš ir mirsiu iš tavo rankos, tai nekaltas, už

ties , o tu b si niekšas, nes b si nužud s nekalt kunig , — šauk kunigas.

sikarš iav s kunigas grieb k d ir, kaip plunksn išk l s, šoko prie enkavedisto šaukdamas:

— Tuoju sutriuškinsiu kauš ! Net smegenys ant sien ištikš.

— Nedr sk, nusiramink, piktai kalb jo enkavedistas, atkiš s revolver .

Kunigas dr. J. ep nas, panašiai tardomas, buvo išlaikytas kal jime iki karo pradžios. Jeigu ne karas, b t gal niekad iš jo neiš j s.

Patil i klebonas kunigas Juozas Danielius buvo pašauktas atvykti Marijampol s apskrities valdyb . Reikalas nebuvo pasakytas. Nuvažiavo kartu su vienu parapie iu. Kai jo staigoje kambar , tai iš ten daugiau neiš jo. Parapietis, palauk s iki vakaro, gr žo vienas namo, nežinodamas, kas nutiko su jo klebonu. Klebonas gr žo po keli savai i vos gyvas, nekalbus. V liau paaišk jo, kad, vos jus staig , j nugrieb belauki enkavedistai ir pro kitas duris išsived savo staig . ia klebonas bartas, koliotas, grasintas sušaudymu už kažkok antisovietin veikim . Ta iau soviet valdžia esanti labai kult ringa ir humaniška, j net nusikalt liams duoda prog pataisyti savo klaidas. Ir kunigui J. Danieliui buvo pasi lyta ta nepaprasto humaniškumo malon : vietoje to, kad b t sušaudytas, jis gal s pasirašyti pasižad jim , kad bendradarbiaus su NKVD, seks savo parapie ius ir kaimyninius kunigus. Klebonas griežtai atsisak . Buvo uždarytas Marijampol s kal jime ir vis kiekvien nakt varginamas tais paiais neb tais klatinimais, koliojimais, grasinimais ir pasi lymu pasirašyti bendradarbiavimo pažad . Neperkalbamas po keli savai i gavo pasirašyti pažad , kad niekam nekalb s apie vyk , ir buvo paleistas.

1940 m. vasaros pabaigoje t vas Jonas Bružikas, SJ,

ved misijas Sasnavoje. Vien dien jis buvo j ga pagrobtas ir išvežtas. Visos pastangos sužinoti, kas su juo nutiko, kur jis yra, buvo veltui. Tik prasid j s karas j išlaisvino iš Marijampol s kal jimo. Pagrobusieji j ia atvež , kal jimo administracija pri m , per devynis m nesius tik vien kart buvo trumpai apklaustas asmens žini . Matyt, NKVD nesitik jo, kad j prikaltins šnipin ti, tad niekad jo netard ir taip be jokio kaltinimo, be teismo išbuvo kal jime devynis m nesius ir, jeigu ne karas, b t iš jo niekad neiš j s ar po kiek laiko b t buv s išvežtas kur nors Sibiro koncentracijos stovyklas.

1941 m. vasario 18 dienos vakare Panev žyje buvo prie katedros šventoriaus civili žyd b rio sulaikytas kunigas Didžiokas, begr žt s iš savo draugo kunigo T. Norbuto. Nors iš darom žygi buvo aišku, kad NKVD staigos žino ir vyk , ir kur kunigas yra, bet visos pastangos nedav joki rezultat . Tik gandai sako, kad kur laik jis buv s Panev žio kal jime, o paskui išvežtas Rusij , bet ir po karo iš niekur jis neatsiliep . Nors policijai buvo pasakyti asmenys, kurie kunig pagrob , bet už tai j niekas netard .

Taip pat 1941 met pavasar , vien sekmadien , begr žt iš kaimyno kunigo kelyje buvo pagrobti Eržvilko klebonas Antanas Petraitis ir jo vikaras kunigas Buteikis. Tuo pa iu laiku buvo paimtas iš Kauno Šv. Trejyb s bažny ios klebonas kun. dr. Pranas Petraitis — Antano brolis. Jie visi trys buvo uždaryti. Kauno kal jime. Jie buvo tardomi, ar tur ryši su Vokietija, kas j bendradarbiai. Kunigai Petrai iai beveik kiekvien nakt kankinami, mušami iki s mon s netekimo, galutinai buvo išvežti Vilni ir išliko gyvi erven s tragedijoje, kuri yra apraš s pulk. Petruitis knygoje: KAIP JIE MUS SUŠAUD . Kunigas Buteikis po dvidešimt dien ir nakt tort r ir mušimo išprot jo, karo pradžioje buvo rastas Kauno kal jime, bet laisv je neatsigavo ir netrukus mir .

Šie paminėti asmenys ir jų išgyvenimai nra kuo nors bdingensni už daugyb kit . Jie paminėti todėl, kad juos yra užraš jie patys taip, kaip ia atpasakota. Liko tik mažas skaičius kunig , kuri NKVD neb t tard , terorizav . Pakartotinai šaukti NKVD, grasinami ir niekinami panašiai, kaip ia paminėti, buvo 115 kunig . Jiems visiems buvo si lyta pasirašyti pažad bendradarbiauti — šnipinti. Tokius pažadus pasiraš 12. Iš kuri toks parašas buvo sunkiai išgautas, tie beveik visi nebuvo daugiau šaukti NKVD. Keli buvo pakartotinai šaukiami, vis paskiriant kiekvien kart skirting viet pasimatymui su ten atsi stu NKVD agentu. Iš ši 12 pasirašiusi pažad trys tapo etatiniais NKVD tarnautojais. Karui prasid jus, visi šie dokumentai pateko lietuvi rankas, man teko visus juos perskaityti, tik nebuvo leista j nusirašyti. Kaip v liau man paaišk jo iš Lietuvos saugumo, anie visi trys kunigai, kurie sutiko b ti etatiniais NKVD tarnautojais, tarnavo Lietuvos saugume tautinink laikais, sekdami kunigus. Kadangi Lietuvos saugumo visi dokumentai pateko NKVD rankas, rusams okupavus Lietuv , tai ten pateko ir t trijų kunig pavard s. Jiems NKVD pasi l ultimatum : arba kulk kakt , arba t sti Savo darb toliau. Tokius ultimatumus gavo daugelis kunig , bet šie trys nusigando ir pri m NKVD tarnyb . Du lietuviams nieku sunkiai nenusikalto. Tre i keli lietuviai kaltino, kad kai kuriuos jis pats dav s NKVD rankai, arba pats tard s NKVD staigoje, ten d v damas NKVD uniform . Vokie iams už mus Lietuv , pirmiesiems dviems pasi l toliau tarnauti GESTAPO, o tre i uždar Kaune kal jim : 1944 m. kovo m nes jis buvo sušaudytas. Kitus du aš pašaukiau po vien pas save, vienam ir antram papasakojau j istorij . Abu juodu labai nustebo, kad aš tai žinau, bet aš nesileidau jokias kalbas, o pasak s, k žinau, liečiau išėiti. Vienas iš ši dviej 1944 metais liko Lietuvoje, rus buvo išvežtas Rusij , 1956

metais gr̄žo ir yra mir s Lietuvoje. Apie j verta pamin ti, kad jam dar esant klieriku seminarijoje ir paskiau jau esant kunigu, ne vienas reišk nuomon , kad jis b t reikalingas psichinio patikrinimo. Ne kart vyresnieji tokius "nepaprastus" palaiko savotiškais genijais. Antras iš ši dviej 1944 metais pasitrauk iš Lietuvos Vokietij , iš ten v liau emigravo ir yra jau mir s.

Nuo okupacijos pirm j dien kiekvienas kunigas tur jo savo sekl . Paž stantiems Rusijos komunist sistem , tai yra normalus dalykas. Ten valdžia ir ypa iai jos slaptoji policija serga šnipin jimo ir sekimo manija. Patirtis parod , kad ten ir valdžios virš ni žmon s ir patys NKVD agentai seka vienas kit . Lietuvoje nebuvo tiek komunist , kad kiekvienam kunigui paskirt kompartiet sekl . T sekli dauguma buvo per prievart užverbuoti kurie nors iš vietini žmoni . J dauguma kunigui pasisak , kad jam pavesta kunig sekti ir pranešin ti. Ne vienu atveju seklys, prieš vykdamas paskirtu laiku paskirt viet susitikti su NKVD agentu, pasitardavo su kunigu, k anam papasakoti. Rusams buvo lengviau miestuose surasti kunigui nepaž stam sekl . Tur jau tok ir aš, bet iš daugelio pavyzdži pamin siu arkivyskupo metropolito sekretoriaus kan. prof. S. sorio sekl . J visur sekiojo priskirtas žydėlis. Kunigui esant kurijoje, jis sukin davosi prieš mano duris. Kunigas eidavo ryt bazilik mišioms, ir žydėlis sekdamo j bazilik ir išs d davo bažny ioje, kol ten b davo kan. S. soris. Jeigu kada savo sekam j praganydamo, skambindavo telefonu jo kambar , kurij , seminarij ar kitur, kol surasdavo, kur yra jo sekamasis. Iš panaši daugyb s atvej ir su kunigais ir pasaulie iais buvo pilna visoki anekdotišk nuotyki . Iš tos maniakiškos nuomon s, kad kiekvienas, net ir NKVD agentas, gali b ti kokios nors kitos valstyb s šnipas, lengva susikurti vaizd ,

kaip visa Rusijos komunistinė sistema yra savotiška maniak teroru palaikoma k ryba.

17. Ateist prievarta, visuomenės reakcija.

Komunistai dar ir iki šiol patys netiki, kad jų skelbiamas ateizmas gali atsilaikyti prieš teistines teorijas. Visa jų ateistinė kova yra tik neigiamoji, o ne pozityvi. Teistinė propaganda, net paprastai laisvai pareikšti teistines mintis, teorijas komunistai draudžia ir persekioja. Ir kunigams komunistai leidžia skelbti moralinius reikalavimus, kurie yra būtini ir jų sistemoje, bet persekioja tuos kunigus, kurie bažnyčiose skelbia tik jimo dogmas ir jas aiškina. Komunistiškai skelbiamos ateistinės teorijos turi būti priimtos be abejonų, be kritikos, net be paklausimų ar paaiškinimų. Negeriant tolimą praeitį, bent mūsų šimtmečiuose nėra pasaulyje tokios religijos, kuri iš savo sekimo reikalautų tokio aklo tikėjimo, kokio reikalauja Rusijos komunistai jų skelbiamam ateizmui. Taip yra ne tik šiandien, o nuo pat 1918 metų revoliucijos iki dabar.

Kaip buvo minėta anksčiau, okupacijos pačioje pradžioje buvo nusavinti visi knygynai. Beveik kiekvieną dieną policija gaudavo su rašais knygas, kurios turėjo būti išrinktos iš mokyklų ir kitokių knygynų. Buvo ir bendra instrukcija, kad reikia išrinkti visokias knygas, nesiderinančias su komunistine doktrina. Tokius nusavintus knygynus tikrintojai, tvarkytojai nebuvo tiek išsilavinę, kad suprastų vienos ar kitos knygos vertę. Pirmoje eilėje šiam tikslui buvo renkami kompartiečiai ar prieš juos dabar prisigretinę oportunistai, be išimties mažamoksliai. Kurie tokie neatsirasdavo, tai šis knygynas ir knyga tikrinimo darbas būdavo pavedamas vietos policijai. Visi šie turėjo teisę išimti iš knygynų savo nuožiūra viską, ką tik jie norėdavo. Policija turėjo teisę paimti knygas net iš privačių asmenų. Tuose policijai siunčiamuose sunaikintiniuose knygynuose

s rašuose buvo originali veikal Lietuvos rašytoj , buvo vertim , literat ros, mokslo knyg ir visa religin ir patriotin literat ra. Buvo toki policinink ir kitoki tikrintoj , kurie nesunaikino ši iš viešo vartojimo išimt knyg , o slapta atiduodavo patikimiems paž stamiems asmenims.

Kaip buvo elgiamasi su knygynais, yra pavyzdys Marijampol s T v Marijon knygyno likimas, kuris buvo vienas iš turtingiausi ir vertingiausi Lietuvos knygyn . Kai raudonoji armija išvar vienuolius ir už m vienuolyno pastatus, atskiras knygyno namas liko kol kas neužimtas. Karininkas, kuris tvark užimtus pastatus, knygyno duris užrakino ir užantspaudavo. Ta iau netrukus pasteb ta, kad knygyno katalogo spausdintos kortel s yra paupyje suverstos ir degintos. Buvo aišku, kad knygynas jau atpl štas ir ten šeiminkauja kareiviai. Susir pin knygyno likimu, vienuoliai praš Kauno universiteto bibliotekos ved j prof. Vaclov Biržišk , kad marijon knygyn paimt ir jungt universiteto bibliotek . Prof. V.Biržiškai su dideliais vargais pavyko susitarti su komunist valdžia ir atsi sti iš Kauno darbininkus su sunkvežimiais knygas pargabenti Kaun . Ta iau prieiti prie knygyno pavyko tik iš tre io karto. Ten pastatytos kareivi sargybos knygyn neleido, karininkas žad jo knygas atiduoti tik tuo atveju, jeigu jos bus gabenamos ne sunkvežimiais, bet geležinkelio vagonais (Manoma, kad nor ta knygyn išgabenti ne Kaun , o Rusij). Pagaliau knygos, surištos pundais, buvo išgabentos Kaun ir ten sukrautos vieno namo požemyje. Turimomis žiniomis, antrosios rus okupacijos laikais, po 1944 met , marijon knygyno knygos buvo išbarstytos, sunaikintos. Dabar bibliografijoje aprašant kuri ret knyg , sakoma, kad ji prieš kar buvusi Marijampol s marijon knygyne, o dabar jos likimas nežinomas.

Niekas ir niekad neapskaičiuos, kiek šios rėšios barbariškos žalos buvo padaryta Lietuvoje per vienus rusokupacijos metus, nes niekas negalėjo suregistruoti, kiek ir koki dokumentas, knyga buvo sunaikinta. Komunistai jau tada parodė sieki sunaikinti visokias praeities atminimas, paskui melagingai iškreipti tautos istoriją, kad jaunos kartos neturėtų su kuo palyginti ir skelbiamas teorijas ir gyvenimo realybes, kad tik tai, jog praeityje buvo tik tamsa ir skurdas, o su jais prasidėjo šviesos ir gerovės laikotarpis.

Nuo pat okupacijos pradėios pradėtas priverstinis ateistinis indoktrinavimas. Tam buvo skirtos ne tik nedarbo dienos, o neretai ir darbo dienomis po darbo valandų visi kurios nors monėdarbininkai ar staigos tarnautojai turėdavo pasilikti valandą ar ilgiau išklaustyti kur nors kalbėtojų kokia nors komunistine ar ateistine tema, kartais pamatyti iš Rusijos atvežtą filmą. Tokio turinio kalboms ar filmams darbininkai, tarnautojai, studentai, moksleiviai turėdavo rinktis beveik kiekvieną sekmadienį, paprastai tokiomis valandomis, kada bažnyčiose būdavo mišios.

Jeigu savaitėje pasitaikydavo komunistinė šventė ar kitokia nedarbo diena, tai tokios dienos vieton darbo diena būdavo artimiausias sekmadienis. Civilinė nedarbo dienos, vieton naikinamo sekmadienio ar kitos šventės proga, paprastai skelbiama daug nieko netikinanti motyvacija ir visada užbaigiama pagrasinimu tiems, kurie tokie sekmadienį ar kitos šventės diena neatėitarnyboje, darbe ar mokykloje. Tos civilinės šventės ar nedarbo dienos žmonėms būdavo blogesnis už darbo dienas, nes visi tarnautojai, darbininkai, moksleiviai būdavo varomi dalyvauti eisenose, ilgą valandą aikštėse ar gatvėse klausytis partinės ar kitoki kalbėtojų, kuri kalbose galvojančiam žmogui nebūdavo ko klausytis, o eiliniam žmogui nebuvo nieko suprantamo. O po toki kalbėtojų negalėdavo būti ne tik diskusijos, bet net nėpaklausim

nebuvo galima, o dažniausiai b davo reikalaujama tik ploti ar kitaip pritarti. Jeigu iš tokio mitingo pasiūlytum, nesulauk s jo pabaigos, beveik be išimties sekan i dien atsidurtum kal jime ar bent darbo netektum. Užteko keli m nesi , kad toki civilini šven i , nuolatinis miting po darbo valand darbo dienomis visi m ne tik bod tis, o tiesiog bijoti.

Kariuomen je, staigose, darboviet se politrukai nuolat primindavo, kad sovietin s valstyb s kariui, staigos tarnautojui, darbininkui, studentui bažny ios lankymas, kitokios religin s praktikos yra nesuderinamos su sovietin s valstyb s dvasia. Tik priminim nepakakdavo. Nenorintiems prisiderinti, visada b davo pagrasinama sankcijoms. Tokia teroro nuotaika ir tokia nekult ringa kova prieš religij tur jo komunist propagandai priešingas pas kas. Žmon s prad jo pastebimai daugiau lankyti bažny ias, prad jo lankyti ir tie, kurie anks iau d l koki nors priežas i arba visai nelank , arba nebuvo bent reguliar s bažny ios lankytojai. Komunistai m si vieš g sdinan i priemoni . Ne vienoje vietoje, žmon ms renkantis bažny i , stov davo prie dur seklys, kai kur jis eidavo ir bažny i , užsirašin davo ateinan i pavardes, kai kur juos fotografuodavo. Žmon s ir su tuo greitai apsirato. Nors fiziškai tai nereaguodavo, bet ži r davo, kaip kvaili ir valdžios apmokam dykaduoni elges . Kad ir nedaug, bet buvo fakt , panaši š . Vien kart toks seklys užsirašin jo, fotografavo sekmadien bažny i besirenkan ius studentus. Po pamald , jam einant nuo bažny ios, j pasivijo du jaunuoliai, jo fotokamer sudauž šaligatv ir j pat gerokai apk l .

Prasid jus mokslo metui, mokyklose jau nebuvo ne tik religijos pamok , maldos prieš pamokas ir po pamok , kambariuose kryži nei kitoki religini ženkl , bet net ir mokykl vadov liai buvo smulkmeniškai išcenz ruoti nuo

visko, kas juose gal jo b ti proreligiška ar patriotiška. Vietoje to buvo vestos ateizmo ir bendrai komunizmo pamokos. Kaip buvo min ta, kur komunistai gal jo toki rasti, gimnazijoms ir kitokioms mokykloms buvo paskirti politrukai. Mokytojai, mokiniai, j t vai liko, kuo buv iki šiol. Valdžiai nebuvo lengva net didesn se mokyklose surasti nors vien mokytoj , patikim kompartijai, nes lietuvi mokytoj tarpe toki nebuvo. Net apskri i inspektori pareigas komunistai netur jo ko skirti vietas jiems nepatikim . Jeigu ir surado vien kit , apie kur buvo manoma, kad jis nebuvo praktikuojantis religininkas, tai ir iš toki vieni buvo neviešai praktikuoj religij , kiti buvo aišk s patriotai, o jeigu b t atsirad s ne tikintis, ne patriotas, tai ne vien d l to, o d l daugelio kit motyv toks netikt b ti kit vyresniu. Dauguma mokytoj buvo nusiteik ver iau patekti kal jim , negu b ti okupanto paaukštintais. Mokytoj nuotaikas pavaizduosiu vienu vykiu. 1940 vasar , dar neprasid jus mokslui mokyklose, vien dien , gr ždamas autobusu iš provincijos, susitikau seniai man paž stam mokytoj . Už nelankstum tautininkams iš didel s mokyklos ved j jis buvo išsi stas maž nuošalaus kaimo mokykl . Jis buvo geras mokytojas, geras lietuvis, tvarkingas žmogus. Naujas švietimo Ministeris J. Žiugžda, beieškodamas laikui tinkan i kandidat apskri i mokykl inspektorius, sustojo ir prie jo pavard s ir j paskyr vieno apskrities mokykl inspektorium. Užkalbintas pasisak gav s t paskyrim ir važiuoja Kaun pasimatyti asmeniškai su ministერი ir prašyti, kad tokias pareigas jo neskirt . Jeigu priims paskyrim , tai mokytojai ir kiti žmon s gal pamanyti, kad jis es s prokomunistas. Jis prašysi s palikti tame kaimo užkampyje, kur es s dabar, įkalbin jau j neatsisakyti. Negi bus geriau, kai tokias pareigas bus paskirtas nelietuvis ar kitoks mokytoj eng jas.

Mokytojams yra gerai žinomas, su jais bendradarbiaudamas, gal s padaryti daug gero ir mokytojams, ir jaunimui. V liau patyriau, kad ministeris jo atsisakymo nepri m , jis buvo paskirtas apskrities inspektorium ir neteko gird ti apie j nieko neigiamo. Mokslo metams jau prasid jus, viename apskrityje naujas inspektorius atsilank M. mokykloje. Jis ir prieš tai buvo jau žinomas savo elgesiu, o dabar greitai pagars jo ein s paveju, pataikaudamas komunistams ir okupantui. Mokytojos M. skyriuje inspektorius kalb jo vaikams apie Vinc Kudirk , kad jis buv s tikras marksistas ateistas, burž j priešas ir panašiai, vienu žodžiu, toks, kokio šiandien nor t iš jo komunistai. Inspektorius nieko neužsimin apie Vinco Kudirkos patriotizm , kaip jis pajuok caro žandarus ir ano laiko rus okupacij . Inspektoriui baigus savo kalb , prabilo susijaudinusi mokytoja: "Vaikai, j s žinote, kad Vincas Kudirka buvo padorus žmogus, tikras lietuvis, myl jo savo taut ir t vyn ir visus lietuvius mok j myl ti. M s giedamas Lietuvos himnas yra Vinco Kudirkos sukurtas". Vaikai nusteb ži r jo mokytoj . Ne d l to, k mokytoja kalb jo, o d l jos dr sos. Inspektorius nuraudo, bet nereagavo. Ar d l to, ar ne, bet 1941 m. birželio m nesio masini deportacij metu ir ta mokytoja buvo areštuota ir išvežta Rusij sunkiems darbams. Tas pats inspektorius vienoje mokykloje, kalb damas vaikus, neigiamai atsiliep apie Diev , apie Mairon , apie Vinc Kudirk . Po savo kalbos inspektorius klausin jo vaikus, tikrindamas j bendr žinojim . Viena mergait , apie 10 met amžiaus, paklausta atsistojo ir visaip klausin jama tyl jo. Susinervinusi mokytoja paklaus , kod l ji tylinti, ji gi žinanti atsakymus jai duodamus klausimus. "Tokiam aš neatsakin ju", atsak mergait . Gal ne d l to, bet tos mergait s šeima ir ji pati birželio 15 buvo areštuoti ir išvežti Rusij .

Visuomen s reakcija ateistin propagand . Aukš iau trumpai pamin jau tarnautoj , darbinink , student reakcij . Aplamai visuomen je kunig , vienuoli niekinimas, pašalinimas religijos iš mokykl , religinio patarnavimo iš ligonini , ateistin propaganda veik visai priešingai. Visuomen parod didesn susidom jim religija ir didesn prisirišim , negu buvo ramiais laikais. ia tik pavaizduosiu tas nuotaikas keliais pavyzdžiais iš mokykl ir kit sri i .

Kadangi mokyklose nebeliko maldos, tai daug kur vaikai, ar tai t v pamokyti, ar kai kur susitar savo iniciatyva, eidami mokykl ir gr ždami iš jos, užeidavo bažny i pasimelsti. Ne visur buvo galima patogiai užėti bažny i , bet daug kur mokiniai susitar kalb davo mald prieš pamokas, mokytojui dar neat jus, ir po pamok , mokytojui iš jus, kai kur ta iau kalb davo mald , ir mokytojui esant kartu. Daugelis mokytoj rasdavo netiesiogį prog paaiškinti ir tik jimo klausimus. Mokyklose lankantis visokiems partiniams pašalie iams, buvo daug incident , kai vaikai patys sugalvodavo visoki klausim ir juok , pajuokian i okupantus, skelbiamas ateistines teorijas. Tokiais atvejais kompartijos užpulti mokytojai teisindav si, kad pirmiau j mokyklose toki dalyk nepasitaikydav , tik dabar mokyklos darb besimaiš visoki pašalie iai sugriov vaik drausm , juos sudemoralizav , visokiomis neišmintingomis pasakomis patys paragina vaikus duoti kompromituojan ius klausimus ir t.t.

švietimo Ministerija gavo iš daugelio viet prašymus su t v parašais, kad mokyklas b t sugr žintos tikybos pamokos. Žinoma, tie prašymai liko be pas k . Buvo Lietuvoje keli atvejai, kur t vai neleido pašalinti iš mokykl kryžiaus. J pergai ilgai neb t t susis, bet iki 1941 met vasaros jie buvo laim j . Kitur iš mokykl pašalintus

kryžius, paveikslus suneš bažny ias ar šeimos pri m
savo namus. Bažny iose prie toki kryži ar paveiksl
vaikai eidavo melstis, eidami mokykl ir iš mokyklos ar
šventadieniais ateidami mišias. Lietuvoje savotiškai
išgars jo Eišiški vykis. Iš mokyklos metam kryži vienas
berniukas pasi m savo t v namus. Jis pats prie to
kryžiaus taip meldavosi, kad j pagaudavo tarsi kokia
ekstaz , sakykim, savotiškas nerv tempimas. Aš jo
netyriau, bet tokioje b kl je j ma iau ir gird jau jo
atsakin jimus vairius klausimus, kuri jis iš niekur
negal jo sužinoti. Žmon s klausin davo j tokios b kl s
metu toki dalyk , kuri ir jie patys negal davo žinoti, kaip,
pavyzdžiui, ar asmens, tam berniukui visai nežinomi,
išvežti Rusij yra gyvi ar ne. vienus tokius klausimus
berniukas atsakydavo nežin s, kitus atsakydavo teigiamai.
Vokie i okupacijoje j prad jo klausin ti, ar vokie iai kar
laim s, ar pralaim s, jis visada atsakydavo, kad pralaim s.
Tas gandas pasiek vokie i GESTAPO. Vien dien jis
buvo išvežtas ir to krašto žmon s mano, kad vokie iai j kur
nors nužud , jis daugiau negr žo, iš niekur neatsiliep .

Savo priešateistine ir prieškomunistine laikysena, tur
b t, visus bus prašok s vidurini mokykl ar gimnazij
jaunimas. Jie visur aiškiai parodydavo savo ir religingum ,
ir patriotizm . Pamin siu kelis faktus tik religinio
charakterio. Pradedant mokslo metus 1940 met vasar ,
buvo priva iai paskelbtos tradicin s pamaldos bažny iose,
kaip b davo kiekvien met mokslo met pirmos dienos
ryt . Ir š kart mokiniai dalyvavo jose ne tik gausiai, o net ir
demonstratyviai. Ne vienoje vietoje patys taip
susiorganizavo, kad iš mokyklos visi kartu rikiuot se nu jo
bažny i ir po pamald tokioje pat tvarkoje gr žo. Nors
komunistai buvo tuomi tiesiog pritrenkti, bet kol kas
represij nesi m . Beveik visose mokyklose mokiniai savo
iniciatyva kalb davo mald prieš pamokas ir po pamok . Kai

kur net NKVD reakcija tai buvo tiek stipri, kad mokiniai atsisak viešos bendros maldos, meldavosi individualiai ir tyliai. Daugelyje ta iau mokykl ši viešos bendros maldos praktika išsilaik iki mokslo met pabaigos — 1941 m. vasaros. Kur tik buvo vidurin mokykla ar gimnazija, ten sekmadieniais, prastu laiku, b davo pamaldos jaunimui, šiose pamaldose moksleiviai lank si tradiciniai uoliai. Daug kur po pamok mokyklose b davo bažnyiose tikybos pamokos. Jaunimas uoliai lank tas pamokas. Suprantama, kad šie pamin ti faktai dav daug darbo komunist žvalgybai: išaiškinti organizatorius, registruoti dalyvaujan ius. Daug kur ir daugelis mokini buvo pakartotinai barami kai kuri mokytoj , šaukiami NKVD, ten prisiklaus visoki grasinim . Kryži ir religini paveiksl vietoje klas se kabojo Markso, Lenino, Stalino paveikslai. Pamin siu kelis nuotykius iš mokini reakcijos š pakaital . Kai kur mokyklon mokiniai atsinešdavo savo kryži , prieš pamokas j pakabin ar pad j visiems matomoje vietoje, sukalb davo mald ir kryži pasl pdavo suole. Pamokoms pasibaigus, v l prieš kryži visi sukalb davo mald ir eidavo namo. Marijampol s amat mokyklos mokiniai patys padar kryži ir pakabino darbo klas je vietoje išmesto kryžiaus. Po pamok jo neišsineš , o paliko klas je. Rytojaus dien jo nerado. Tada jie padar kit ir v l pakabino, bet sekan i dien ir to nerado. Vien ryt buvo rastas tvirtas kryžius, didel mis vinimis taip prikaltas prie sienos, kad be ranki nebuvo galima jo nuimti. Taurag s gimnazijoje vien ryt vienoje klas je buvo rastas sienoje juoda anglim išpieštas didelis kryžius tarp ten kabojusi dviej komunistini asmenybi : Markso ir Lenino, o apa ioje kryžiaus rašas: "Viešpatie, tu v l tarpe dviej latr ".

1941 met vasar tur jo vykti Maskvoje meno dekada. Ir Lietuvos mokykl jaunimas buvo raginamas dalyvauti

toje dekadėje. Švietimo Ministerija sakė, atsiėmė nors iš mokinių darbą. Štos gimnazijos mokiniai pagamino daug piešimų darbų, daugiausia vis Lietuvos gamtos vaizdus. Darbų tikrintojai taikiau nerado nė vieno tinkamo Maskvos dekadėi. Kiekviename paveiksle prie kininko sodybos ar pakelės, ar prie upelio vis buvo terptas ir tradicinis lietuviško stiliaus kryžius, šie visi darbai pateko Kauno NKVD. Jeigu laikas būtų leidęs, NKVD būtų "pamokiusi" šiuos jaunos menininkus. Rusus iš Kauno išvijus, šie visi paveikslai buvo rasti NKVD.

Buvo sakyta gimnazijose steigti komjaunimo kuopas. Lietuviai jaunimas komjaunuolius nesirašė, susirašė tik kitatautiems. Vilkaviškyje taikiau sirašė ir viena lietuvaitė. Ji buvo ne iš komunistų, o šiaip iš neturtingos šeimos, gal tik josi sau kokios nors pagalbos. Netrukus ji taikiau susirgo ir Kauno Universiteto klinikose mirė. Prieš mirtį jai buvo suteiktas religinis patarnavimas. Tada Vilkaviškio gimnazijoje buvo komunistuojantis mokytojas Š. Jis pasiūlytė vams parvežti iš Kauno j mirusią dukrelę, gražiai palaidoti, t vams tai nieko nekainuos, jeigu sutiks j palaidoti be religini apeigų. Išgirdė tai, mokiniai pasiūlytė savo draug parvežti ir gražiai palaidoti su religinomis apeigomis. T vaim pasirinko mokinių pasiūlymą. Jaunuoliai perbėgo per lietuvi šeimas, parinkdami pinigų parvežimo, karsto išlaidoms. Parvežė traukiniu iš Kauno pavarė, procesijoje su kryžium, vliavomis, kunigu atlyd ju mergaitėms lavon bažnyčioje. Paprašė kunigus, kad sekant ryt būtų laidojimo mišios bažnyčioje, kad po mišios leistų palikti karstą bažnyčioje, o kapus palydėti po pietus — po pamoką. Sekant ryt gimnazijoje pirmoje pamokoje nebuvo nė vieno lietuvi moksleivio, net ir žydukai ne visi: visi buvo bažnyčioje draugus laidotuvi mišiose. Stovėdamas gimnazijos duryse, mokytojas Š. pykė klausinėjus grįžtančius mokinius, kur jie buvo. Visi atsakė t

pat : kad buv bažny ioje draug s laidotuvi pamaldose. Kartu su kitomis mergait mis pareina ir viena žydait .

— Na, o kur gi tu buvai? — užrinka ant jos mokytojas.

— Bažny ioje, draug s laidotuv se, — atsak mergait .

Mokytojas, žado netek s, pasitrauk nuo dur , nesp j s apr kti vis gr žtan i .

Mokiniai užsigeid , kad, lydint draug kapus, grot orkestras. O tada ugniagesi ir šauli ia buv orkestai buvo jau "suvalstybinti", jo direktorium buvo ne koks nors muzikas, o komunistuojantis to miesto žydelis. Paprašius, kad orkestras pagrot mergait s laidotuv se, buvo atsakyta, kad orkestras pagros veltui, jeigu mergait kapus lyd s be kunigo. Reik s mok ti šimt lit , jeigu bus lydima su kunigu. Moksleiviai v l perb go per šeimas, užmok jo orkestrui šimt lit ir savo draug lyd jo kapus procesijoje su kunigu ir su orkestru, o paskui karst jo didel miesto gyventoj minia. Minioje buvo ir mokytojai, tik visi pasteb jo, kad nebuvo mokytojo Š.

Nors keliais žodžiais b tinai reikia pamin ti lietuvi kari elges . Tiesa, kad Lietuvos kariuomen netrukus buvo išformuota, bet kur ir kol rusai j neišformavo, neiškrickd , lietuviai kariai vis laik išliko tikri pamaldžios liaudies vaikai. Kai buvo uždrausta karininkams vesti sekmadieniais karius bažny i , tai sekmadien ar kuri kit švent dien , at jus laikui eiti bažny i , kariai pasirinkdavo vien iš savo tarpo tai progai savo vadu ir visi tvarkingai žydiuodavo bažny i . Netrukus komunistai sugalvojo b d , kaip sutrukdyti kariams dalyvauti bažnyiose pamaldose. Pamald valand politrukas skelbdavo kari miting , rodydavo koki nors film . Daugelis ta iau kari vis tiek

eidavo bažny i , o ne miting ar film . Kad sulaikius karius nuo bažny ios, buvo vesti privalomi kariniai pratimai ir sekmadieniais priešpietiniu laiku. Vis tiek ta iau daugelis kari šventadieniais lankydavo bažny i nors popietiniu laiku.

Visam jaunimui pavyzdžiu ir paskatinimu buvo universitet ir kit aukšt j mokykl studentai. J religinis gyvenimas dabar atrod net gyvesnis, negu buvo iki šiol. Daugelis m si studijuoti religinius klausimus uoliau, negu iki šiol. Viena iš šio reiškinio priežas i buvo priverstinai klausomos ateistin s paskaitos, propaganda, užsipuolimai prieš religij . Tokiomis progomis girdimi religijai priekaištai nepatenkindavo j prot ; aiškumo ieškodavo ir tokie, kurie anks iau tokiais klausimais mažai dom josi.

Kauno universiteto studentai tur jo ger chor , kuris ir dabar sekmadieniais giedodavo studentams skirt pamald metu student bažny ioje, Vilniaus gatv je. 1941 met pavasar šis choras j zuit bažny ioje tur jo sp ding religin koncert , kurio klaus si minia, kokia tik gal jo toje bažny ioje sutilpti. Kol kas komunist valdžia ndr so kaip nors j ga sukliudyti tok student pasireiškim , nors visiems buvo aišku, kad neilgai tai bus toleruojama.

Komunist žygiai prieš religijos mokym ir prieš šventes. Ne švietimo Ministerija, o NKVD per apskri i , miest , vals i savivaldybes prad jo akcij prieš jaunimo mokym religijos net ir bažnyiose. 1941 met balandžio m nesio 25 dien pasirod toks slaptas raštas savivaldybi staugoms:

LTSR

Kauno Apskritis

Vykdomasis Komitetas

1941 m. balandžio 25 d.

Nr. 8

Kaunas.

Visiems Kauno Apskritis
vals i ir Jonavos miesto
Vykdom j Komitet Pirmininkams.

Pavedu tuojau, š rašt gavus, iškviesti pas save visus Tamstai pavesto vals iaus ribose gyvenan ius dvasiškius (kunigus, popus, rabinus ir kt.) ir paskelbti jiems apie griežt uždraudim mokyti vaikus tikybos, paimant iš kiekvieno pridedamam lapelyje parašus. Prieš duodant pasirašyti, raštelyje rašoma dvasiškio pavard , vardas, gyvenamoji vieta.

Kiekvien dvasišk pavedu iškviesti atskirai arba nuvykti pas j namus, šis raštas dvasiškiui nerodomas.

Užpildytus lapelius slaptu asmenišku raštu iki š.m. geguž s 10 dienos prisi sti man. Vienkart b tinai gr žinamas šis raštas ir lik nesunaudoti lapeliai.

Kadangi šis reikalas yra visiškai slaptas, tod l pavedu j laikyti griežtoje paslapyje, su nieku tuo reikalu nesikalb ti ir nerodyti. Rašto registruoti nereikalinga, tod l prašau jo nerodyti ir sekretoriui.

(parašas ne skaitomas)
Vykdomojo Komiteto pirmininkas.

Kartu su šiuo aplinkraš iu kiekvieno vals iaus vykdomojo komiteto pirmininkui buvo atsi stas reikiamas skai ius egzempliori sekan io lapelio:

Parašo raštelis.

Aš, žemiau pasiraš s dvasiškis N.....
N..... gyvenantisapskrityje,vals
kaime šiuo pasirašau tame, kad man 1941 m. balandžio
m n.... dien yra paskelbta, jog man yra griežtai uždrausta
ir aš neturiu teis s mokyti tikybos mokinius, tai pat ir
nemokyklinio amžiaus vaikus kaip mokyklose, taip vaik ar
savo namuose ir bendrai niekur. Taigi, visai neturiu teis s
su jais kalb tis tikybiniais klausimais.

Vienkart man pranešta, jog už šio sp jimo nevykdym
b siu patrauktas atsakomyb n, kame ir pasirašau,
(parašas)

Pirmieji buvo prad ti šaukti vienur vietos komitetus,
kitur policij kunigai Kauno apskrityje. Nors iš kunigo
nebuvo reikalaujama koki nors kitoki pažad , o tik
parašo, kad jam tai yra pranešta, katalik kunigai nesiraš
po šiuo raštu. Pavyzdžiui, iš Pakuonio tas raštas gr žintas
su sekan iu priedu:

Kunigas Vincas Radvinavi ius nuo parašo atsisak .

Raugevi ius

Vykdomojo Komiteto Pirmininkas

Aukštosios Panemun s vikaras kunigas J. Uleckas,
pakartotinai pašauktas vietos Vykdom j Komitet ir
kiekvien kart vis atsisak s pasirašyti, buvo pašauktas
Kaun pas Apskrities Vykdomojo Komiteto pirminink ,
kuris kunig smarkiai išbar ir pagrasino, kad turi arba
pasirašyti, arba bus uždarytas ia pat kal jim . Tada
kunigas pa m lap ir ia pat taip pasiraš : Priverstas
pasirašau. Kunigas J. Uleckas.

Kai tik pasiek Kauno kurij žinia, kad iš kunig
reikalaujama tokio parašo, gauti t slapt rašt tekstai,
kunigams buvo išsiuntin tas sp jimas raštu, kad tokio

rašto nepasirašyt , šis kurijos raštas nebuvo užsl ptas nuo valdžios instancij . Tai pagelb jo: kelis kunigus pašauk ir, matyt, sužinoj apie š kurijos sp jim , kit kunig nešauk ir toki paraš nereikalavo.

Kaip buvo jau anks iau užsiminta, okupacin valdžia nuo pat pradžios prad jo akcij prieš krikš ioniškas šventes. Ta akcija labai greitai gavo konkre ius b dus. Iš komunist viso elgesio mat si, kad tikin i j visokio organizuotumo, taigi ir šven i , komunistai bijo ne vien antireliginiais motyvais. B dami tokia mažuma, kokia jie yra net pa ioje Rusijoje, komunistai gyveno nuolatine baime, kad religininkai gali kuri nors dien ar nakt juos visus iššluoti lauk. Visa j atspirtis buvo Lietuv užpl dusi pus milijono raudonarmie i . Ta iau ir raudonosios armijos priedanga komunistams nepaj gdavo užsl pti baim s. Tai pajutome art jant Vis švent j ir V lini dienoms. Komunistai vaizdavosi, kad tomis dienomis katalikai, susirink bažny ias ar kapinytus, tikrai bandys kok nors sukilim . Prieš šias dienas buvo išsiuntin tas VRLK Apskri i Skyri Viršininkams toks raštas:

1940 m. spalio 27 d.

No. 1669

Visiškai slaptai.

VRLK apskri i skyri viršininkams

Penktadien lapkri io 1 d. tikintieji katalikai šven ia vad. "vis švent j " švent , o šeštadien , lapkri io 2 d., — vad. "V lines".

šven i proga visose bažny iose laikomos ypatingos pamaldos, o V lini nakt surengiamos eitins su žvak mis kapus.

Netenka abejoti, kad dvasininkai pastaruoju laiku labai suaktyvin savo kontrevoliucin veikl , stengsis panaudoti

savo agitacijai, antisovietiški išsišokim kurstymui, kontrevoliucini atsišaukim platinimui ir panašiai.

Be to LTSR VRLK esama signal, jog nacionalistai moksleiviai rengiasi vėlini dien suruošti antisovietiški demonstracij kapuose, prie žuvusių baltųjų kareivių kapų.

Tikslu užkirsti keli galimiems kontrevoliuciniams išsišokimams, antisovietini atsišaukim platinimams ir panašiai,

S A K A U :

1. Švenčių dienomis nusišalinti operatyviniams statybininkams susirinkimo vietas, kapus ir pan. Tam tikslui panaudoti ir civiliškai parengti milicijai.

2. Taip pat prasmė orientuoti ir agentus, pareigoti juos apie visus juos pastebimus antisovietiškus veiksmus: kontrevoliucini atsišaukim platinim, antisovietiški prakalb sakym ir kt., neatidėliojant pranešti VRLK skyriui.

3. Asmenis, pasireiškusių antisovietiškais veiksmais, suimti nesukeliant triukšmo ir pritaikinant tinkamą pretekstą.

B. Baranauskas
LTSR vidaus reikalų liaudies
komisaro pavaduotojas

Ta proga ir man teko pirmą kartą lankytis NKVD būstinėje, kur savo ano meto prisiminimuose esu užrašęs maždaug šitaip: 1940 m. spalio mėnesio 29 dieną buvau raštu Guzevičiaus pašauktas tą patį dieną 11 valandą atvykti į NKVD. Tai ne juokas. Žinojau jau daug istorijų, kuo ir kaip toki atsilankymai baigdavosi. Ir aš tikėjau provokatorišką kaltinimą, grasinimą, o gal net gražų pasiūlymą. Galvojau, kad atsakyčiau. Skirtu laikui nuvykau Laisvės Aljos No. 6.

Vos jus vestibul , prie laipt stovi uniformotas ir ginkluotas enkavedistas. Jis, žodžio neištardamas, ranka parod leidim biur . Ir ia s di uniformotas enkavedistas. Klausia: kas aš, pas k , kokių reikalų.

— Komisaras kvie ia, — atsakiau.

Enkavedistas kažkam patelefonoavo, paklaus ar tok leisti, ar ne. Nieko nesakydamas, paraš raštel : mano pavard , vardas, kambario nr., kur turiu eiti, minut , kuri kvitas parašytas, laisva vieta, kada iš kambario išėisiu. Tada leido lipti laiptais aukštyn tre i j aukšt . Ir laiptais ir koridoriuose skubiai visas puses vaikš iojo uniformoti ir civiliuose r buose enkavedistai. Komisarą prieškambarėje, prie stalelio, s di uniformotas enkavedistas ir žydait vert ja.

— Tamsta pav lavai, komisarą jau laukia, — juokaudama mandagiai pasak vert ja.

— Laiku atvykau, bet užtrukau, kol leido, — atsakiau.

leido komisarų kabinet . Radau belaukian ius komisar Guzevi i , Brašišk , milicijos viršinink , vien civiliniais r bais. Pasisveikinome, papraš s sti. Atsis dau. Kelet minu i visi tyl jome; sp dis, kad dar kažko laukia. Po ši tylos minu i eina žemas, storas, enkavedisto uniforma žydas. Visi sustoja. Guzevi ius nuolankiai parodo jam fotel , šis patogiai išsitiesia. Tai b ta Gladkovo — NKVD komisarų. Iš dalyvaujan i aukšt pareig n buvo galima sp ti, kad reikalas bus ne visai eilinis. Guzevi ius pradeda lietuviškai aiškinti man reikal . Netrukus b sianti V lini diena. Tos dienos vakar kapus gausiai prisirenka žmoni . Kad ne vykt nesusipratim , reikt kad jie arba visai nesirinkt , arba kad neb t nors procesij ir eisen . Paaiškinau, kaip iki šiol b davo, kad procesij ar eisen iš bažny i kapus nebus, o kad žmon s renkasi sav j kap lankyti, šito dvasininkai negali kliudyti d l daugelio motyv .

— O jeigu iš kiem ar gatv se pasirodys su eisenomis?
— paklaus Brašiškis.

— Mes tvarkom s tik bažny iose, o už tai, kas gali vykti kur nors kieme ar gatv je, atsako pasaulin valdžia,
— atsakiau.

V lini tema m s pokalbis buvo neilgas; po mano atsakymo atrod , kad susirinkusieji neturi k daugiau pasakyti. M s pokalb Guzevi ius nuolankiu tonu atpasakojo rusiškai Gladkovui. Iš klaus s Guzevi iaus pranešimo, Gladkovas, nieko nesak s, neatsisveikin s, iš jo. Tada Guzevi ius kreip si mane, kad reikia visiems b ti lojaliais, visiems geruoju sugyventi, tod l vyriausyb norinti, kad tikin i j vadovyb savo pretenzijas atvirai pareikšt . Pasinaudoj s tokia proga, pad koj s už š pasi lym , išd s iau daug komisarams jau gird t reikal : kad paleist kunig Kostrick , kad paleist liepos 12 dien suimtuosius (šiuo reikalu arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas jau seniai paraš rašt Paleckiui ir Gedvilai, bet iki šiol nesulauk jokio atsakymo), kad gr žint mokyklas tikybos pamokas, kad leist katalikišk spaud . Nepaž stamas civilis tuoj užriko, kad kunigo Kostricko es negalima paleisti, nes jis sušauk s slapt susirinkim . Atsakiau, kad nebuvo jokio nei viešo, nei slapto susirinkimo, o buvusi papras iausia sav žmoni arbat l s diena, vieša ir viešoje vietoje. Guzevi ius pasižym jo kažk popieriaus lap ir žad jo reikal ištirti. Kitais klausimais prabilo Brašiškis. Aš praš s negalim dalyk . Reikia neužmiršti, kad komunizmas su religija kovoja. Aš jam atsakiau, kad kovos mes nesmerkiame ir nebijome. Mes nepretenduojame, kad m s skelbiamas tiesas priimt ir tie, kurie j teisingumo nesupranta. Ta iau mes pripaž stame tik kult ring kov , kuri leidžia vieniems ir kitiems laisvai pareikšti savas nuomones. Reikia skirti kov nuo tironijos. Pagaliau pa iame komunizme, kaip iki šiol

visokiame socializme, yra sujaukti du atskiri dalykai: ekonominiai, politin sistema su filosofine ateizmo doktrina, kurios savo tarpe neturi nieko bendro. Šio sujungimo pas ka yra tik ta, kad bet koks socializmas lieka nepriimtinas n vienam tikin iajam. Kad tok jungin paliko Marksas, tai suprantama, nes jis kov prieš religij nor jo suvesti kov prieš krikš ionyb . Ta iau reikia steb tis, kad socializmo sek jai nesuprato šio junginio netikslumo iki šiai dienai. Kol šie dalykai neišskiriami, socialistai neturi teis s pykt ant tikin i j , nes jie patys be reikalo provokuoja tikin iuosius, b tinai jungdami su ekonomine sistema bedievyb , lyg tai b t neišskiriami dalykai. Brašiškis prad jo ia pat vartyti mašin le spausdint P. Pijaus XI enciklik prieš komunizm . Jam patariau pasižym ti, kad enciklikoje kalbama apie bedievišk j komunizm . Nejau iau jokio noro ia užtrukti, ma iau kad neturime konkre i kit reikal , tad paklausiau, ar galiu išeiti. Iš jus prieškambaryste s d s enkavedistas mano turimam lapelyje užspaud trikamp raudon antspaud , raš iš jimo minut . Žemai prie laipt stov j s sargybinis patikrino, kiek laiko užtruko, kol at jau iš viršaus, ir išleido.

Sekmadien , lapkri io 3 dienos ryt , išvykau Kulautuv ten laikyti miši ir pašventinti naujas kapines. Apie V lini vakaro vykius Kauno kapuose sp jau išgirsti tik labai netiksli gand . Popiet gr ž s iš Kulautuvos, radau komisarą Guzevi iaus raštel , kad 13 valand atvyk iau jo staig Laisv s Al jos Nr. 6. Buvo jau gerokai po 13 valandos. Susisiečiau su Guzevi ium, pranešdamas, kad tik dabar gr žau. Sak atvykti, kad ir pav luotai. Taip ir maniau, kad bus kalba apie vakar vakaro vykius kapuose, apie kuriuos nieko tikslaus nežinojau. Nuvykus v l ta pati proced ra su kontrole, leidimu eiti, š kart radau Guzevi i vien , neskusta barzda, išvargus . Tyliai papraš

atsis sti. Tyl damas r k cigaret , be ypatingo d mesio vart popieri pluošt .

— Tai reiškia kovojame? — paklaus prikimusiū balsu Guzevi ius.

— Mes dar ne, — atsakiau.

— Na, o vakarykštis vykis kapuose? Kieno ia darbas? — piktai sako Guzevi ius.

— Tik dabar gr žtu iš kelion s ir apie vakar dien nesu beveik nieko gird j s. Kas ten vyko, tai reikalas t , kurie ten dalyvavo, — atsakiau.

— Taip tai taip. Betgi juos kas nors organizavo, program nustat . Iš kur gi tiek susirinko? Prad jo: "Marija, Marija.., toliau: "Lietuva, T vyne m s "... ir v l iš naujo: "Marija, Marija"... Matai, Lietuv nuo maskoli gina. Didvyriai... — kalb jo Guzevi ius.

— Tamsta esi senas Kauno gyventojas ir pats žinai, kad t vakar kas metai Kauno tikintieji renkasi kapus. Kai dalyvaudavo kunigas, viskas ribodavosi religin mis pamaldomis, o kai religini pamald neleidote, tai minia giedojo, kas jai galv at jo, — atsakiau aš.

— Kam ia išsisukin ti, šios bylos duomenys visk aiškiai pasako. Vartydamas pamažu lapus, bet aiškiai iš j neskaitydamas, t s : štai — ateitininkas, ateitininkas, buv s vienuolis...

— Buv s vienuolis gali man t pat reikšti, k Tamstai buv s komunistas. Ateitininkas?... Apie visus ten buvusius galima bendrai pasakyti, kad visi katalikai, nes kitokie melstis neina. Bet kas iš to seka? Konspiracija?

— Na, t pat sako ir sulaikyt parodymai. Visi si lai veda vien viet , — kalb jo Guzevi ius.

— Tamsta provokuoji, — atsakiau griežtai. B damas Tamstos vietoje, pa m s kelias vaizdžias parodym vietas, paskaity iau, kad neb t kuo teisintis. Prašau k nors charakteringo, inkriminuojan io paskaityti.

Guzevi ius tyl damas vert , vert kelet lap ir, nieko nepaskait s, pasid jo prieš save, sakydamas: — Kol tardymas nebaigtas, nepatogu.

— O man atrodo, kad apie vyk mudu abu permažai žinome, kad ilgiau apie j kalb tume. Ir Tamsta, ir aš tiksliau pasiinformuokime ir gal sime kit kart pasikalb ti. Gerai?

— atsakiau.

— Na gerai, — prisl gtu balsu atsak Guzevi ius.

Atsisveikinome ir iš jau.

Kal d švent ms komunistin valdžia ruoš si dar uoliau.

Dar apie m nes prieš Kal das buvo išsiuntin tas toks raštas:

(Šis raštas buvo rus kalba. ia jo vertimas lietuvi kalb)

Visiškai slaptai

LTSR NKVD Vilniaus miesto ir apskrities

Viršininkui,

Apskri i skyri ir padalini Viršininkams,
Operatyvinio skyriaus Centro Viršininkui,

drg.....

mieste.....

Gruodžio 25-26 dienomis katalikai šven ia Kristaus gimimo švent . Ryšium su tuo (pradedant lapkri io m nesiu) kunigai kal doja, tradiciškai lanko parapie ius, kurio metu renka aukas bažny ioms, dvasin ms staigoms ir dvasininkams — kunigams, vargonininkams, zakristijonams ir kitiems, o taip pat egzaminuoja vaikus iš katekizmo. Ir daug kur lankymo laikas pranešamas tikintiesiems iš anksto specialiu raštu, atspaudintu rotatorium ar šapirografu.

LTSR NKVD turimos žinios liudija, kad šiais metais

dvasiškija išnaudoja kal dojam savo pasipriešinimams: agitacijai prieš dalyvavim rinkimuose, prieš sovietiškos spaudos skaitym , priešsovietini gand platinimui, k limui tarpe gyventoj nepasitenkinimo Soviet valdžios vartojamom priemon m ir t.t.

Kad sukliudžius panašios r šies faktus, nedelsdami paraginkite vis žini agent r tinkl ir praveskite naujus užverbavimus tarpe dvasiški ir j aplinkos asmen , priiman i kal dojan ius kunigus, kad išaiškinus dvasiški visus antisovietinius išsišokimus kal dojimo metu.

Pasireiškusius dvasiški antisovietiškus faktus dokumentuokite liudinink neviešo apklausin jimo keliu arba surašant memorandum pagal turimas agent ros žinias.

Apskri i skyri ir padalini viršininkams, kur tai atrodo manoma, dera iššaukti autoritetingus dvasiškijos atstovus (kanauninkus, prelatus, dekanus, bet ne vyskupus) ir kult ringame pokalbyje juos griežtai sp ti, kad mes nekliudome j religini pareig , bet nepak sime tomis progomis j antisovietiš k išsišokim ir agitacijos, visus kaltuosius trauksime atsakomyb n. Iššaukimus vykdyti dienos metu arba organ , arba partijos, arba sovietines staigas, atsižvelgiant tai, kas atrodo patogiau ir tikslingiau. Pokalbis turi praeiti išimtinai mandagioje, taktingoje ir kult ringoje formoje, visoki šiurkštumai, žeidimai ar užsipuolimai netoleruoti, ir už juos aš griežtai reikalausiu atsiskaityti.

Visoki medžiag apie kunig antisovietin veikl kal dojimo metu nedelsiant pagal elges nukreipti 2-j skyri UGB NKVD LTSR.

LTSR Vidaus Reikal Komisaras
Guzevi ius

Kaunas, 1940 m. lapkri io 29 d.

Tuo pačiu laiku buvo išsiuntin tas antras lietuviškas raštas:

z#— lapkričio 1940 m.

N. 1919

Kaunas.

Visiškai slaptai.

LTSR VRLK Vilniaus M.V. viršininkui

LTSR apskrį ir padalinį viršininkams

drg.....

Gruodžio 25-26 dienomis katalikai švenčia vadinamas Kalėdas. Toms dienomis (pradedant naktimi iš gruodžio 24 d. 25) bažnyčiose laikomos pamaldos ir sakomi pamokslai. Abidvi dienos tikinčiųjų laikomos didžiomis šventėmis, atseit ne darbo dienomis.

Nacionalistinis kontrarevoliucinis elementas ir ypatingai dvasininkai šiais metais stengsis panaudoti Kalėdas savo priešiškam darbui, ypač šiomis kryptimis:

a) mąginimais nukreipti nuo darbo žmones ir mokslo mokyklose;

b) agitacija prieš dalyvavimą rinkimuose iš bažnyčių ir mokyklų -tikybinių turinio daugiau ar mažiau užmaskuotais pamokslais, o taip pat paruošiant tikinčiuosius individualiai arba grupėmis bažnyčiose, zakristijose, parapijose namuose;

c) kontrarevoliucinis literatūros platinimas — kiek tikybinių tiek ir kitokio turinio;

d) bandymais išvesti tikinčiuosius gatvės demonstruoti arba sukelti kitokią ekscesą ir t.t.

Tikslu užkirsti tokios rūšies faktams įsivilpti:

1) Dar kartą išstudijuoti 1940 metų lapkričio 27 dienos direktyvą Nr. 1919 ir ją tiksliai vykdyti.

2) pareigoti vis agent-informatori tinkl kelti aikšt n antisovietinius dvasinink ir jiems artim sluoksni (ateitinink ir kit) pasirengimus; nuo gruodžio 20 iki 27 dienos susitikin ti su agent ra pagal nustatyt grafik .

3) Kartu su milicijos organais užtikrinti viešosios tvarkos apsaug šven i dienomis, vengiant, ta iau, milicijos pastovi (post) susigr dimo prie bažny i .

4) Imtis priemoni užtikrinti normal darb mon se ir moksl mokyklose.

5) 23, 24, 25, 26 dien naktimis organizuoti miesto apšvietimus bei patruliavimus. Tam tikslui susitarus su partijos Apkomo sekretorium pritraukti partijos bei komjaunimo aktyv ir j instrukuoti.

Vis antisovietini išsišokim faktus neatid liojant dokumentuoti ir pranešti man.

LTSR Vidaus reikal liaudies komisaras
Guzevi ius

1940, gruodžio 12 d.

Šie abu raštai pasako, koki nuomon apie savo sistem tur jo patys komunistai, kaip, j manymu, lietuviai tur t ži r ti Soviet sistem ir kaip jie elgt si, b dami kunig vietoje.

Pirmame rašte minimos turimos žinios apie kunig jau padarytus išsišokimus buvo grynas Guzevi iaus vaizduot s k r inys. Tuo metu kal dojimas tik kai kur buvo prad tas, ir joki išsišokim komunistai neužregistravo, joki kaltinim niekam tada už kal dojim nebuvo pateikta.

Antrame rašte, kalb damas apie "kontrarevoliucin s literat ros platinim kiek tikybinio, tiek ir kitokio turinio",

Guzevi ius buvo visai užmirš s, kad katalik visokia literat ra buvo sulikviduota, nebuvo leista spausdinti absoliu iai nieko. Kalbant apie "bandymus išvesti tikin iuosius gatves", Guzevi ius gerai žinojo, kaip katalikai šven ia Kal das, bet jis man , kad ir katalikai elgsis panašiai, kaip elgdavosi komunistai, kol nebuvo ar n ra valdžioje.

Art jant Kal d švent ms, buvo prad ta intensyvi propaganda dirbtuv se, valdiškose įstaigose, mokyklose ir prieš Kal d šventim , ir aplamai prieš Krist . Komunist laikraš iuose buvo d ta daug straipsni , daugiausia vis verst iš sen Bezbožniko numeri , neigian i Kristaus asmens istoriškum , pajuokian i krikš ionyb . staigose, variose darbo vietose buvo ruošiami mitingai, kur kalb ti vykdavo net pats Justas Paleckis, titulinis LTSR prezidentas, pa ios žymiausios partijos fig ros. Tuose mitinguose po antikal din s kalbos visur buvo si lomos rezoliucijos, reikalaujan ios panaikinti Kal d švent . Kaip paprastai, taip ir ši rezoliucij si lymai b davo kartu su pagrasinimu, kad reakcionieriškumas nebus toleruojamas. Ta iau komunist rojaus nepiln šeši m nesi patirtimi darbininkai, tarnautojai, studentai ir visi kiti buvo jau tiek apsvyl , varin jami po mitingus vietoje šven i poilsio, kad neteko kantryb s. Prieškal diniai mitingai komunistams vyko visai blogai. Pa iuose pirmuosiuose Kauno darbinink mitinguose prad jus kalb ti prieš Kal d šventes suvart mitingus darbinink reakcija buvo tokia, kad pa iam Justui Paleckiui teko nešdintis iš mitingo, nesp jus pasakyti vis savo tiksl . Po keli toki miting Kaune komunistai nedr so daugiau j šaukti nei Kaune, nei kitur. Nors Kal d šventes ir pa ius krikš ionis spaudoje visaip nekult ringai iškoneveik , bet gruodžio 25-26 dienas paskelb nedarbo dienomis. Tai padar , vengdami save kompromituoti

visuomenės aktyvumą, nes tomis dienomis vis tiek nebūtą j
nei darbininkai darbą, nei jaunimas mokyklas.

Tokiomis nuotaikomis baigėme 1940 — rus
okupacijos pirmą pusmetį.

1941 metų sausio 9 dieną pasitaikė proga pasiųsti
Apaštališkam Nuncijui Berlyne trumpą 1940 metų
apžvalgą, kuri jį gavo ir pasiuntė Vatikanui.(16)

18. Kauno Kunig Seminarijos išvaikymas. 1941
metai prasidėjo labai temptoje nuotaikoje. Maskva per
tariamą Lietuvos sovietinės respublikos vyriausybę
paskelbė sausio 12 dieną rinkimus Aukščiausi Sovietų
Tarybų. Žinoma, kandidatų pasirinkimo nebuvo: galėjai
balsuoti tik taip ar ne už pateiktus kandidatus. Visiems
buvo aišku, kad viskas yra jau iš anksto nuspręsta, kaip ir
kokius rinkimų rezultatus paskelbti: koks, kur procentas
balsavo, kad 2-3 procentai ar tik keli asmenys balsavime
nedalyvavo, nors iš tikro kai kur dalyvavo ne daugiau 2-3
procentų turįs teisė balsuoti. Nežinia, ar juokais, ar per
neišmanymą, bet, pavyzdžiui, Alytaus balsavimo komisija
paskelbė, kad ten dalyvavo 103 procentai visų turįs teisė
balsuoti. Lietuviai žinojo bolševikų balsavimo sistemą,
taigi sausio 12-os dienos balsavimais nesidomėjo.
Komunistai tai jaučė ir 11-12 dienomis pasiuntė visą armiją
civilinę, policiją ir net raudonarmius per kiekvienus
namus, ragindami eiti balsuoti. Daugeliu atvejų šie
agitatoriai atsinešdavo net ir dūžius, kad galėtų balsavimo
kortelę atiduoti namie, nereikėtų eiti balsavimo punktą.
Dauguma lietuvių tuos agitatorius sutikdavo ir išleisdavo
neištardami žodžio, buvo ir tokie, kurie, agitatorius iškolioję,
išvarė. Kunig seminarija jau buvo susirinkusi po Kalėdų
atostogų. Agitatoriai buvo atėję net kelis kartus seminariją
raginti darbininkus ir klierikus, kad šie eitų balsuoti.
Seminarijos profesoriai agitatoriai atslankė kiekvien

asmeniškai. Jeigu kurio nerado kambaryje, grįždavo vėliau ir net po kelis kartus. Kunig profesori reakcija buvo vairi: vieni vis dien nepar jo kamar , kiti sak agitatoriams nesir pinti. O, pavyzdžiui, kanauninkas Mykolas Vaitkus atsilankiusiam pas j vyriškiui ir jaunai žydaitei pasak ram , ilgok pamoksl , prašydamas jo mintis perduoti savo viršininkams. Jis kalb jo, kad tokie rinkimai yra pilie i ne tik žeidimas, bet iš niekinimas, juos pajuokiant kaip kvailius, kai jie ver iami balsuoti už jau seniai paskirtus asmenis, kai balsavimo rezultatai, kokie jie tikrai beb t , bus paskelbti melagingi, kad, tai svarstant, jam neaišku, kas yra bepro iai: ar tie, kurie tokius balsavimus ruošia ir skelbia, ar tie, kurie juose dalyvauja. Jo, kaip žmogaus, garb neleidžia eiti tokio balsavimo staig ar namie atiduoti savo bals . Š savo atsakym kanauninkas M. Vaitkus praneš ir man, galvodamas: jeigu j areštuot , kad man b t žinoma už k . Iš seminarijos nenu jo balsuoti ne tik klierikai, bet ir darbininkai, nors tikrai nei vieniems, nei kitiems seminarijos vadovyb nedar vienoki ar kitoki sugestij . Gal ir eidami balsuoti b t gav t pat sakym , gal dien v liau, bet dabar tos pat nakties apie 11 val. 30 min. buvo atneštas raštas, sakantis, kad per 12 valand turime iš seminarijos išeiti ir j užleisti raudonarmie iams. Buvo parašyta, kad išsinešti galima tik asmeninius daiktus: r bus ir kitus panašius. Anksti ryt atvyko raudonarmie i sargybos ir vienas karininkas majoro laipsniu priži r ti m s išvykim . Po daugelio žygi išsikraustymo laikas buvo prat stas dar 12 valand , taigi tur jome laiko vis vien dien . Kas k neš si kaip asmeninius daiktus, kareiviai visk tikrino, o karininkas užrašin jo, kas k išsineš ir kas kuriame kambaryje liko. Kunigo dr. Mykolo Ražai io kambaryje buvo amerikietiškas didelis Zenit radio aparatas. Karininkas labai susidom jo, kas tai b t . Kad tai radio, jis netik jo, ne tik jo n

parodžius, kaip jis veikia. Galutinai užraš : radio barometr ir po ilg deryb leido j išnešti, bet pa m adres , kur jis bus laikomas.

Išnešamus iš seminarijos daiktus klierikai krov , kur buvo manoma: aplinkini bažny i zakristijose, pas priva ius žmones — kur kas sileido. Seminarijos knygin teko palikti: jo išnešti neleido.

Tos pat dienos ryt telefonu buvo painformuoti visi vyskupai — paprašyti atvykti Kaun pasitarimui. T pat dien atvyko vyskupai J. Kukta iš Kaišiadori , vyskupas V. Borisevi ius iš Telši savo ir vyskupo J. Staugai io vardu, vyskupas V. Padolskis iš Vilkaviškio savo ir vyskupo A. Karoso vardu. Dar vyskupams neatvykus, buvo tartasi su seminarijos ir fakulteto profesoriais. Kai kurie iš j si l paleisti klierikus namo ir sušaukti, kai bus gautos kitos patalpos. Kiti ta iau šiai nuomonei nepritar ir gana tikinaniais motyvais. Atvyk vyskupai visi pritar , kad klierik paleisti nereikia, o, vienaip ar kitaip susitvarkius, t sti mokslo metus be pertraukos. Pasitar paskelb me paskutinio kurso klierikams rekolekcijas, nes ateinant sekmdien buvo rengiamasi šventinti diakonais. Kitiems klierikams palikome per t savait savo iniciatyva susirasti gyvenimui viet .

Sekan i 14 dien vyskupai J. Kukta, V. Borisevi ius, V. Padolskis ir aš vis dien išvaikš iojome vairius komisariatus, miesto staigas, stengdamiesi gauti kokias nors patalpas, jeigu jau ne klierik gyvenimui, tai nors paskaitoms. Atsakymas visur buvo neigiamas. Vyskupas V. Borisevi ius ir aš buvome priimti Maskvos atstovo-polpredo Pozdniakovo. Su juo kartu buvo ir komisaras Guzevi ius. Nereik jo mudviej reikalo ilgai aiškinti — m s situacij jie žinojo. Polpr. Pozdniakovas, kaip diplomatas, buvo prat s išklaustyti ramiai ir priešing komunizmo sistemai nuomoni . Su juo buvo galima ir

laisviau pasikalbėti, ir jis neprarasdavo pusiausvyros. Mūsų pokalbis šį kartą buvo maždaug toks. Pozdniakovas klausia, ar mes iš viso elgiamės išmintingai jaunos žmonės angažuodami kunigystei. Dabar tapo kunigais, kiek jie veiks už keliolika metų? Jeigu dar be tos patirties, kokią sovietinė Rusija turinti dabar, tokioje fanatiškoje religingoje tautoje, kokia buvo rusų tauta, po 20 metų religijos liko tik tiek, kiek jos yra Rusijoje dabar, tai mažai Lietuvos komunistinė sistema atėjo su ateistinės veiklos 20 metų patirtimi ir Lietuvoje Katalikų Bažnyčia bus pulta ir sutriuškinta visą tą dieną. Kam bus reikalingi dabar ruošiamieji kunigai? Aš jam atsakiau, kad Lietuvoje jie dar bus reikalingi. O kai dėl Rusijos, tai atsakiau tokiu pasiūlymu: jeigu tai jis gali, tai prašau išrinkti man leidimą ir dešimties mano paties pasirinktą kunigą laisvai pasivažinti per metus po Rusiją, ir per tą laiką mes parodysime, ar Rusijoje dar yra tik jimas, ar jau nėra. Pozdniakovas patyko ir sako:

— Užteks apie tai. O kaip pats galėtum daryti Maskvos universitete?

Aš juokais atsakiau, gal galėčiau viską, kas man tektų.

Komisaras Guzevičius lyg ir užsigavusiu tonu pridūrė: nors ir marksizmas. Atsakiau, kad kaip tik dabar filosofijos istorijos paskaitose aiškinu marksizmą.

— Tik, žinoma, kritiškai, — su sarkazmu pridėjo komisaras Guzevičius. Aš atsakiau, kad ne kritiškai nėra prasmės aiškinti, tik tekstą paskaitant. Mes ir Evangeliją, ir Tom Akvinietį, taigi ir marksizmą aiškiname kritiškai.

Pagaliau ir polpredas Gladkovas nieko gero mums nepasakė. Patarė kalbėtis su švietimo Komisaru, su Kauno mieste būtų skyriumi. Ten mūsų žmonės jau lankėsi, nieko negavome. Tada susitvarkėme, kad bent laikinai paskaitos bus Bazilikos, Šv. Trejybės, Studentų bažnyčiose. Prelatas Blažiejus esnys pats skaitė ir leido kitiems skaityti teologams paskaitas savo būte.

Seminarijos rektorato tre iame aukšte buvo vertingas religinis muziejus. Užimant raudonarmie iams visus namus, dal šio muziejaus lietuviai pervež Vilni , o dal , ypa iai liturginius r bus, raudonarmie iai sunaikino, supiaustydami gabalus ir pasid dami prieš duris kojoms nuvalyti.

Sausio 20 dien prad jome reguliariai kasdienines paskaitas. Visi klierikai buvo jau susirad gyventi viet šeimose. Valgykla buvo ruošta prelato B. esnio patalpose. Taip t s me iki birželio 19 dienos — mokslo met užbaigos. Nors ir su tokiais trukdymais, nepaprastose s lygose, bet programos atžvilgiu metas buvo visai normalus.

Geguž s 29 dien buvo gautas iš Vidaus Reikal Komisariato raštas, kad toliau visai nebus leista veikti jokiai kunig seminarijai. Š pranešim pasakiau tik arkivyskupui, kitiems vyskupams, profesoriams. Gi užbaigus mokslo metus, atsisveikinimo žodyje profesoriams ir klierikams student bažny ioje paskelbiau, kad busimieji mokslo metai prasid s reguliariai rugs jo m nesio pradžioje.

Su komisarų Guzevi ium teko susitikti vasario 19 dien kitais reikalais. Tos dienos 7 valand vakar enkavedistas atneš lapel , adresuot Arkivyskupui Metropolitui, kad šis už valandos, t.y. 20 valand , atvykt Vidaus Reikal Komisariat . Vykti, nevykti... Pavyko telefonu pasiekti Guzevi i . Arkivyskupas pats jam atsak nesveikuoj s, netur s susisiekimui priemon s, v lyba valanda, tad atsisak atvykti ir si l pasimatym atid ti kitai dienai. Komisaras nor jo kalb tis, atvykti b tinai šiandien. Arkivyskupas pasi l kalb tis su jo pagelbininku — su manim. Nuvykau. Buvo jau 9 valanda vakaro. Leidimus eiti NKVD r mus tada išdavin jo ne tuose pat namuose, o šalia, Vytauto prospekte, mažame namelyje,

buvusioje kirpykloje, į jau NKVD r m prieang be leidimo. Prie dur stov j s ginkluotas enkavedistas paaiškino, kad pirma turiu eiti gauti leidim , o tik tada gal siu eiti. Aš atsakiau, kad esu komisaro pašauktas ir kad taip esu jau vis valand pav lav s ir neisiu niekur ieškoti leidimo. Sargybinis vis tiek atsak , kad be leidimo ne leisi s. Tada jam atsakiau, kad jis pranešt komisarui, jog aš buvau atvyk s, bet ne leistas gr žtu namo. Šis prie dur ir kitas už langelio buv enkavedistai sujudo. Vienas garsiai pašauk ir atsirado tre ias, šiuodu anam liep paskambinti telefonu komisarui, pasakyti, kad atvyk s kažkoks sviaš enikas, nesutink s eiti leidimo gauti, ar j leisti, ar ne. Tre iasis pakalb jo telefonu ir mane leido. Lipu laiptais aukštyr ir galvoju: jau, tai jau, bet jeigu, man viduje beb nant, pasikeis sargybiniai, tai, j s be raštelio, nežinia, kaip išeisiu.

Komisar Guzevi i radau dar savo kabinete, atrod susir pin s.

— Matai, tamsta, — jis sako, — darosi negraž s dalykai. Žmon s iš Vokietijos ginklus gabena, prisideda ir kunigai. Vien iš toki tart , pavard s nebeatsimenu, Panev žyje liepiaul sulaikyti. Provokatoriai paleido mieste gandus, kad žydai kunig pagrob . Rytoj Panev žyje jomarkas, gali kilti neramum , gali vykti kraujo praliejimas. Aš esu pasiunt s ginkluot j g . Tegul arkivyskupas š pat vakar siun ia telegram vyskupui Paltarokui, kad šis nuramint žmones. Piktai išsireišk vyskupo Paltaroko adresu.

Aš atsakiau, kad tarimai, jog kunigai užsiima ginkl gabenimu, yra be pagrindo, kad tai mus žeidžia. Suimtasis kunigas yra Ladas Didžiokas; jis buvo pagrobtas gatv je b rio civili žyd ; Panev žio saugumas išsigina apie tai nieko nežin s; žmon s mano, kad tai buvo tik žyd sauval ir pagr stai pyksta. Mes esame tikri, kad kun. L. Didžiokas

yra nieku nekaltas ir pakartotinai prašau j paleisti. Apskritai, kalb jau toliau, ir mes jau pastebime t pa i dvasi NKVD, kokia paprastai visur yra saugumie i tarpe. Jie bijosi, kad nieko neveiki neb t paleisti iš tarnybos, tad kuria visokius gandus, provokacijas, nor dami tikinti viršininkus, kad jie reikalingi.

Bet š kart Guzevi ius buvo susierzin s. Jis prad jo man sakyti pamoksl , jog nereikia b ti naiviais, vokie i nelaukti, nes jie vis tiek neateisi , o jeigu ir ateit , tai Lietuvai iš j n ra ko gero tik tis, šiuo klausimu nenor jau leistis kalbas, pažad jau perduoti arkivyskupui, k gird jau, atsisveikinome ir laimingai iš jau.

Kovo m nes buvo gausiai susirašin jama su Vatikanu.

Kovo 7 dien rašo Vatikan Vilniaus arkivyskupas R. Jalbrzykowski. Jis atsako 1940 m. gruodžio 6 dienos Vatikano Valstyb s Sekretoriaus kardinolo Maglione laišk , kuriame, tarp kit reikal , užmenamas reikalas pakviesti Vilni iš kit diecezij kunig ar vienuoli , kad patarnavus Vilniuje susirinkusiems studentams, kariams ir kitiems j suprantama kalba. Nors laiške šis žodis nepamin tas, bet aiškiai mintyje turimi lietuviai. Arkivyskupas atsako bendru pranešimu apie diecezij , tikin i j dvasi ir s lygas bolševik okupacijoje, pamini, kad veikia kunig seminarija, nemin damas, kur ir kaip, kad iš Vilniaus diecezijos kunig 7 yra bolševik kal jime, trys klebonai ištremti Sibir , 8 kariuomen s kapelionai yra Rusijoje karo belaisvi stovyklose. Atsako, kad šiuo metu Vilniuje yra 20 lietuvi kunig , j daugiau, negu užtenka patarnauti ten esantiems lietuviams, ir jis nemat s reikalo kviesti j iš kur nors daugiau.(17)

Kovo 3 dien P. Pijus savo ranka paraš laiško projekt , skirt Lietuvos vyskupams, kunigams, vienuoliams ir visiems tikintiesiems.(18) šis laiškas ta iau nebuvo išsi stas. Jis buvo apraš stas, adresuotas vis trij

Pabaltijos krašt tikintiesiems, parašytas kovo 12 dien , P. Pijaus pasirašytas kovo 13 dien ir išsi stas Berlyn Apaštališkam Nuncijui, kad šis perduot adresatams(19) Jame n ra joki konfidenciali dalyk , patvarkym , o yra tik užuojautos, paguodos, padr sinimo žodžiai. Ta iau adresatus šis laiškas pasiek tik prasid jus vokie i -rus karui.

Kitas kovo 14 dienos laiškas, adresuotas Kauno arkivyskupui J. Skvireckui, teigiamas atsakymas prašym kai kuri privilegij , reikaling ano laiko aplinkyb mis.

Kovo 21 dienos data Vatikane gautas mano laiškas, adresuotas Vatikano Valstyb s Sekretoriui kardinolui Maglione.(20) Jame trumpai paminiu lietuvi dvasines ano meto nuotaikas, paminiu, kad ypa iai pirmadieni vakarais klausau Vatikano radij . Paminiu, kad yra areštuot jau apie 30 kunig , jau t kstan iai areštuot pasaulie i , apie kuri likim negalime niekur gauti žini . Paminiu taip pat, kad Vokietij pasitrauk jau apie 30 kunig ; iš j keli tikt tolesn ms studijoms ir prašau Vatikano pagalbos, jeigu iš toki , kuris šiuo reikalu kreipt si Apaštal Sost . Vatikanui ryšininuku su tais kunigais pasi liau kun. S. Yl , Kauno Teologijos-Filosofijos fakulteto profesori , tada buvus Berlyne.

Šie pamin ti raštai netur jo t pas k , koki tomis dienomis pageidavome ar kokie reikalai juos padiktavo, ta iau jie lieka liudininkais, kad tarp Lietuvos Bažny ios ir Apaštal Sosto ryšiai nenutr ko, ir išvykus iš Lietuvos Apaštališkajam Nuncijui, kaip Apaštal Sostas sek m s likim ir kaip greitai stengdavosi atsakyti m s raštus.

19. Balandžio 24 dien vyko vyskup konferencija.

Šioje konferencijoje nutarta, kad vyskupai J. Kukta, V. Borisevi ius ir V. Brizgys dar kart lankysis valdžios staugose, stengiamasi gauti patalpas kunig seminarijai.

Svarstytas bažnyioms už t mokesi klausimas. Kunig gyvenamos patalpos taip pat apsunkintos didesniais mokesiais, negu kit piliei panašios patalpos, kad žydai rabinai skaityti amatinink kategorij , o katalik kunigai kulto tarn . Svarstyta sustiprintoji ateistin propaganda ir akcija mokyklose. Svarstytas taip pat valdžios pasik sinimas šventes, kaip poilsio dienas, kuriomis žmon s, užuot pails j , pasimeld , privarginami priverstinose eisenose, mitinguose ir panašiuose vykiuose.

Konferencijoje nutarta: kiekvienos savait s bažnytin kalendori — šventes ir kt. skelbti bažnyiose ir laikyti pakabintus prie bažny i dur ; parapijose ruošti kateketiniai-apologetines konferencijas, atsakanias ateistinius religijos užpuolimus ir priekaištus; parašyti vyriausybei memorandum , išvardijant jos nusikaltimus, ypa pabr žiant elges su suimtais kunigais ir kitais Lietuvos pilieiais; painformuoti klebonus, kad Dievo K no švent s procesijos b t daromos, kaip kur leis s lygos: senoviškai gatv se, šventoriuose ar bažnyiose.

Vykdam šios konferencijos nutarim , buvo parašytas ir valdžios staigoms teiktas toks memorandumas:

SSSR galiotiniui prie LTSR

Sena lietuvi tauta, kai kuriais laiko periodais skaudžiai bandoma ir gyvenusi nepalankiose s lygose, išsaugojo savo tautyb , savo tautin kult r ir katalik religij .

D l naujai kilusi pasaulio neramum lietuvi tautai ir valstybei tenka gyventi šalia kit TSRS priklausan i respublik .

Lietuvos visuomen s absoliu i daugum sudaro tik ir savo tik jim viešai praktikuoj katalikai. Ta Lietuvos tikin ioji visuomen ir jos dvasiškija, gerbdama s žin s laisv s princip ir b dama pakankamai tolerantiška kit paži roms, skaudžiai atjauia jai daromas neužtarnautas

skriaudas, kurias ia ir norime priminti. Pareiškiamo ta iau, kad, primindami mums nemalonius faktus, mes visai susilaikome nuo pa ios sistemos vertinimo.

Elgesyje su mumis katalikais daug kur nesilaikoma net Konstitucijos. Pas mus dabar veikian ios konstitucijos 99 straipsnyje sakoma: "Lietuvos TSR pilie iams užtikrinama asmens nelie iamyb . Niekas negali b ti suimtas kitaip, kaip tik teismo sprendimu ar prokuroro akcija".

Tuo tarpu yra kalinami 24 kunigai. Beveik apie visus iš j nei bažnytin vyriausy b , nei j artimiausi gimin s nežino, nei kuo jie kaltinami, nei kur jie laikomi. Yra pasaulie i ir kunig , kurie buvo tiesiog pagrobti gatv je ar kitur dažniausiai nakties metu (pvz. kunigas Didžiokas Panev žyje, kun. P. Petraitis Kaune, kun. Jan iauskas Kalvarijoje, kun. Bružikas Sasnavoje ir kt.). Apie kai kuriuos iš j pagrobtus, klausiami teisingumo ir saugumo organai, patys yra pareišk nieko apie tai nežin (pvz. kunigo Didžioko Panev žyje su mimas). Mes tikime, kad tai gal jo b ti kieno nors sauvališkas darbas. Tik gaila, kad tie pagrobtieji ir šiandien yra kalinami.

Vis d mes atkreipia ir ta aplinkyb , kad vienur saugumo organai su pakviestaisiais informacijos ar tardymo tikslais elgiasi žiauriai, nekult ringai — muša, koliojasi, pvz. Taurag je, kitur jie yra kult ringesni. Tuos saugumo organ elgesio skirtumus galima išaiškinti tik sauvale.

Tos pa ios konstitucijos 95 straipsnis deklaruoja pilie i s žin s laisv . Nepaisant šios garantijos, tarnautojui, darbininkui, kariui yra grasoma vairiomis bausm mis už vieš religijos išpažinim , pvz. bažny ios lankym , juo labiau už religijos gynim .

Kaliniai neturi jokios galimy b s net mirties atveju patenkinti savo dvasini reikal . Sulaikyt asmen uždarant kal jim , iš jo atimami visokie religiniai ženklai.

Tikintis žmogus šiandien bijo eiti ligonin , senatorij , klinik , nes kai kuriose iš j bet koks religinis patarnavimas yra padarytas beveik negalimu (pvz. Marijampol je), draudžiama religin literat ra. Komisar Tarybos Pirmininkas Gedvil savo kalboje spalio revoliucijos min jimo proga ir kitais atvejais yra pareišk s, kad komunistai neklud melstis, savo religij išpažinti kur ir kada kas nori, bažny ioje ar kitur. Gaila, kad žemesni j darbai yra taip toli nuo virš n se stovin i asmen vieš pareiškim .

Dar daugiau. Nuo ši met geguž s m nesio pradžios oficial s valdžios žmon s, vykdom j komitet atstovai, saugumo organai lankosi kunig butus, kvie ia juos savo staigas ir visokiais grasinimais juos baugina už religijos mokym . TSRS baudžiamojo statuto paragrafas 122 mums yra žinomas ir iš statymo nustatyt rib kunigai neišeina. Pamin ti valdžios atstov daromi žygiai ir grasinimai m s akyse yra saual .

vair s pareig nai iki kyrumo reikalauja ir iš tikin i j mokytoj , kad prieš savo s žin propaguot mokyklose vaik tarpe ateizm . Tokia prievarta ne tik giliai užgauna tikin iuosius mokytojus, bet griaua mokyklos ger nuotaik , kenkia mokslui.

Kaip tikintiesiems padarytas skriaudas, randame reikalinga priminti dar ir kitus faktus.

Šiandienin valstybin spauda, neišskiriant n Vyriausy b organo — Taryb Lietuvos, katalik dvasiškijos darb — religijos ir doros mokym aptaria tokia terminologija, kuri kit krašt ateistai iš savo leksikono jau seniai yra pašalin .

Lietuvos TSR Vyriausy b pakartotinai .pareišk nekludysianti katalikams tur ti bent vien kunig seminarij . Tuo tarpu vis trij buvusi seminarij patalpos atimtos, atimtas visoks inventorius ir iki šiol

neduota joki kit patalp , kuriose seminarija gal t veikti.

Nors Lietuvos vienuolynuose buvo susirink beveik išimtinai darbinink ir darbo valstie i vaikai, visi Lietuvos vienuolynai gyveno iš savo darbo, bet tos tikin i j bendruomen s išvaikytos.

Liaudies gerov s vardu beveik visuose miestuose ir miesteliuose faktiškai atimtos klebonijos ir kt., k tikin ioji liaudis pati buvo par pinusi savo dvasinink ir bažny ios tarn išlaikymui. Tuo padaryta didel skriauda tikin iai, taigi beveik visai Lietuvos liaudžiai. Ji dabar iš naujo turi apr pinti savo dvasininkus ir bažny ios tarnus, šiandieniniams Lietuvos darbo visuomen s siauriems ištekliams tai labai didel našta. Kai kur prieita net ligi to, kaip pvz. Vilkaviškyje, kur klebonija yra prieš pat bažny i ir kurioje šiandien turi talpintis ne tik parapijos kunigai su parapijos raštine, bet ir vyskupai su savo staigomis, išvaryti iš savo but vyskupas ir du kunigai, o tuose butuose steigtas venerini lig dispanseris. Vyskupams kit but nedav , privert susispaudus pasilikti tame pat name. Suprantama, kad panašus elgesys, kuriuose tikintieji ži ri pasity iojim iš dvasiškijos ir j pa i , erzina visuomen .

LTSR Konstitucijos 95 straipsnis skelbia pilie i teisi lygyb , tiesiogin ir netiesiogin teisi apribojim baudžia statymas, tuo tarpu b t , patalp tarifai kulto tarnams paskelbti kelis sykius didesni, negu kitiems pilie iams, pajam mokestis 40% didesnis, negu kitiems pilie iams.

Veikian ios Konstitucijos garantij nepaisant, Lietuvos katalikams nepalikta n vienos spaustuv s, iki šiol neleidžiama ne tik laikraš io ar žurnalo, bet net informacinio biuletenio, dargi net paprasto kalendoriaus.

Dar daugiau. Buvo leista suvalstybintoje "Spindulio" spaustuv je atspausdinti du katekizmu: "T ve M s " ir "Sveika Marija", buvo išreikalauti pinigai už spausdinim , buvo leista rišti, išreikalauti pinigai ir už rišim . Kada visas

darbas buvo baigtas ir apmoktas, tada buvo paskelbta, kad katekizmai es sukonfiskuoti. Nepaisant padaryt žygi, ir iki šiol nei katekizmai neišduoti, nei pinigai negr žinti.

Pareikšdami šias mintis, mes nemanome skelbti koki nors kov ar neloyalum m s respublikos reikalams. Tai visa b t naudinga tik dar labiau griauti žmoni gyvenim . Mes tik apeliuojame teisingum ir humaniškum , kad b t atsižvelgta tikin uosius lietuvius, tvarkant m s krašto reikalus.

šia proga mes prašome:

1. Sudrausti valdžios žmones, savavališkai trukdan ius kunigams mokyti religijos bažnyiose ir apskritai šalia mokykl ir mokslo staig .

2. Nekliudyti tikintiesiems tarnautojams, darbininkams ir kitiems viešai išpažinti savo religinius sitikinius.

3. Neversti užsiimti ateistine propaganda t asmen , kuriems tai daryti neleidžia j s žin .

4. Duoti ir tikintiesiems t pa i spaudos laisv , koki šiandien Lietuvoje turi ateistin spauda.

5. Sugr žinti nors vienas iš trijų užimt seminarij patalpas ar duoti kitas tam darbui tinkamas patalpas.

b. Leisti religin patarnavim kal jimuose ir padaryti t patarnavim prieinamesni klinikose, sanatorijose, ligonin se ir socialinio apr pinimo namuose.

7. Gr žinti užimtas klebonij patalpas.

8. Leisti naudotis kurij , seminarij ir kunig savišalpos ind liais.

9. Leisti leid jams atsiimti sukonfiskuotus katekizmus ir kitas religinio turinio knygas.

Šiame rašte išreikštos mintys yra ne keli asmen grup s, bet beveik absouliu ios daugumos Lietuvos

gyventoj . Tod l turime vilties, kad iš t min i sek ir m s pareikšti konkret s pageidavimai bus patenkinti.

Š rašt teik vysk. J. Kukta ir vysk. V. Borisevi ius Maskvos galiotiniui Kaune ir M. Gedvilai komunist partijos pirm. asmeniškai vis Lietuvos vyskup vardu. Tai buvo paskutinis m s demaršas pas okupacin s Rusijos valdžios atstov . Netrukus po šio rašto gavome pranešim , kad nuo šios vasaros Lietuvoje nebus leista nei viena kunig seminarija. Reikia manyti, kad tas sprendimas buvo padarytas jau anks iau, o ne d l šio vyskup rašto. Kaip ir k okupacin soviet vyriausy b t atsakiusi, netrukus kil s karas paliko reikal neišspr st .

Iš daugelio simptom jaut me did jan i tamp , art jan i kažkoki katastrof . Tuo pa iu metu, geguž s m nes , kai buvo rašomas šis raštas, tar m s su arkivyskupu, kad reikia greitai ir skubiai aplankyti vis arkivyskupij ir norintiems suteikti sutvirtinimo sakrament . Sutar me, kad aplankysiu tik dekanat centrus, o iš kit parapij norintieji atvyks ten, kur kuriam bus patogiau, vieno ar kito dekanato centr . Viena vasara aplankyti visas parapijas buvo ne manoma. Lankym prad ti tuoj, pasibaigus mokyklose mokslo metams. Paruoštas lankymosi kalendorius buvo išsiuntin tas visiems kunigams, kad pranešt žmon ms, kuri dien , kurioje vietoje bus teikiamas Sutvirtinimo sakramentas. Pirmoji vieta buvo Jonava birželio 22 dien .

Nebuvo numatyta, kad dar prieš tai bus prad ta masin žmoni deportacija. Jai prasid jus, birželio 15 dien , po vidurdienio, at jo šv. Trejyb s klebonij milicininkas ir sak klebonui kunigui Broniui Paukš iui, kad šis eit ir pasakyt man, jog jie laukia atsakymo, ar mane areštuoti, ar ne. Jeigu bus atsakyta, kad areštuoti, tai atvyksi vakare mane paimiti. Tai išgird s, nu jau Aleksoto klebonij ,

galvodamas tenai pernaktoti. At j s ta iau ir ia radau panik . Klebonas ir kiti ten gyven kunigai pasiruoš klebonijoje nenaktoti. Su kunigu L. Tulaba, seminarijos profesorium, kuris, po m s išvaikymo ir seminarijos nam , ia gyveno, sutar me eiti kaim pas vien paž stam kinink . Eidami pakliuvome rus karišk sargyb rankas, bet iš j išsiteisinome. At j pas kinink , radome t pa i nuotaik : vyrai jau pasisl p laukuose, šeiminink su vaikais, sulaukusi toki lankytoj , dar labiau išsigando, kad, bolševik sekami, galime užtraukti nelaim ir jos šeimai. Ta iau ia pasilikome nakvynei, nes eiti dar kur nors toliau buvo jau perv lu. Naktis pra jo ramiai, ryt gr žome Aleksoto klebonij , iš ia susisiečiau telefonu su kurija, atsak , kad iki šiol man s niekas neieško, tad gr žau savo kambar . Nutariau ryt dien iš Kauno kelioms dienoms pasišalinti. S d s autobus , nuvykau Vilkavišk , iš ia Lankeliškius. Pabuv s ia por dien , penktadien gr žau Kaun , nes sekmadien , birželio 22 dien , tur jau b ti Jonavoje, teikti žmon ms Sutvirtinimo sakrament .

Vykdamas traukiniu iš Vilkaviškio Kauno link, sustojau Pilviškiuose patirti, ar išlik s mano draugas kun. Petras Žilinkas. J radau klebonijoje, bet ir ia buvo ta pati panika. ia ilgai netruk s, gr žau gelžkelio stot , kad sp iau traukinu Kauno link. ia belaukiant pravažiuo ilgas gyvulini — prekini vagon traukinys. Vagonai buvo pilni m s tremiam žmoni , užkalti, lydimi ginkluot enkavedist . Iš vieno vagono pro maž langel ži r jo teis jas Dobrovolskis ir jo s nelis. Ir juodu mane pamat . Pamojavome vieni kitiems rankomis, pasak me su Dievu. V liau patyriau, kad tame traukinyje buvo daug man brangi bi iuli iš Vilkaviškio, Kybart , Gražiški ir kitur.

Dar b damas namie, iš savo kambario lango ma iau vokie i l ktuvus, bombarduojan ius Kauno aerodrom . Kai kartu su kunigu Jonu Aviža autobusu vykome Jonav ,

pravažiudami mat me, kaip iš greitosios pagalbos neš Raudonojo Kryžiaus ligonin sužeistus rus lak nus. Buvo kil s abejojimas važiuoti ar ne važiuoti Jonav , bet galvojau sau: jeigu tai tik nesusipratimas, tai n ra ko nei džiaugtis, nei nusig sti, nei d l to nuo kelion s susilaikyti. O jeigu tai b t jau karo pradžia, tai Jonava nuo Kauno netoli, rusai viena diena nepasitrauks, sp sime Kaun sugr žti.

Atvyk Jonav , išgirdome iš susirinkusi žmoni , kad t pat ryt subombarduoti ir kiti aerodromai. Apie 9 val. atskridusi l ktuv eskadril išmet kelet bomb , apšaud iš kulkosvaidži Jonavos tiltus, netoli esant poligon . Žmoni buvo labai daug, visi nerimavo, skub jo, nes komunistai ragino visus eiti kasti apkas , taisyti subombarduotus aerodromus. Prieš vidurdien v l atskrido l ktuvai, prad jo šaudyti rus zenitin artilerija. Žmoni tarpe kilo labai didel panika, buvo sunku juos nuraminti. Juos išrykiuodami pradžioje šventoriuje, paskui bažny ioje, patarnav vienam kitam šimtui, tuos paleisdavome. Taip iki vidurdienio suteikiau Sutvirtinimo sakrament daugiau kaip 1,000 žmoni : vaik , užaugusi jaunuoli . Ta iau, kai buvome jau baig darb , nors buvo dar vos po vidurdienio, jau nebuvo jokio susisiekingo su Kaunu — nei traukinio, nei autobuso, jau prasid jo chaosas. Ilgokai ieškoj , kunigai dar surado žmog , kuris tur jo vien arkl ir sutiko mus pav žinti Kauno link, bet jau buvo v lu, o tokiose nuotaikose keliauti nakt buvo perdaug nesaugu. Taigi pirmadienio ryt , atsilaik mišias, v l susiradome an žmog , ir jis, mes trys: aš, kun. J. Aviža, klierikas Juknevi ius vienaarkliu vežimu pajud jome Kauno link — ne plentu, o kita puse Neries paprastu keliu. Plentas jau buvo pilnas b gan i raudonarmie i , o dar daugiau civili . Pavažiavus kelis kilometrus, mus pasivijo du vežimai, kuriuose buvo apie dešimt civiliai apsirengusi žyd .

Vienas laik rankose medžioklin šautuv ; ar kiti tur jo koki ginkl , nepasteb jau. Mus pavij sustabd , paskelb areštuotais, mus tris persodino vien iš savo vežim ir šuoliais, kiek tik arkliai gal jo bgti, gr žome atgal Jonav . Mieste žmon s, iš j iš nam , stov dami ži r jo mus, vieni juok si, kiti ašarojo, nes visi atpažino, kas ir k veža. Nuvež mus NKVD. Atvažiav radome duryse stovint NKVD uniformoje žyd su karišku šautuvu rankoje. Mus pamat s, jis jo vid , vadinas, jis m s lauk , ia atvežti su jo žinia. Mus var vid . Uniformuotas enkavedistas s d jo prie rašomo stalo, pasistat s šautuv tarpe koj . Jis atrod nemig s, nenusiskut s. Viduje stov jo pasieniais apie 20 žyd — vyr ir moter .

— Kas esate? — klausia enkavedistas rusiškai.

— Esu Kauno vyskupas, o šiuodu mano palydovai, — atsakiau.

— Kur tokiu laiku važin ji?

— Tur jai, Tamsta, matyti, k vakar ia veikiau.

— Aš j s bažny ias nevaikš ioju.

— Viskas vyko šventoriuje, buvo keli t kstan iai žmoni .

— Kod l vakar nor jai važiuoti?

— Kad baigiau darb , kuriam vakar atvykau.

— Kod l šiandien važiuoji Kauno link?

— Kad esu iš Kauno. Kur gi kitur gal iau važiuoti?

— Tai neaišku...

— Jeigu kas Tamstai neaišku, paklauski telefonu narkom Gladkov . Aš sugr ž s jam sk siuosi, kad trukdote man eiti pareigas.

— Ar turi Gladkovo leidim ? — atgijo enkavedistas. Ar raštu?

— Raštiški leidimai šiuo atveju man nereikalingi. Dabar visi vyskupai važin ja: ir Panev žio, ir Telši , ir

Vilkaviškio. Tai paskelbta viešai bažnyiose, ir visi žmonės tai žino.

— Ar galima pamatyti, kas yra valizose?

Aš pirmas, paėmęs savo nedidelį lagaminą, padėjau jį ant stalo, atidariau. Atidarė ir kiti. Rad tik rėbą, liturginį daiktą, atrodo visi tarsi apšvylę, nes tik josi rasti ką nors kita. Civiliniai liudininkai, nieko nekalbėdami, pradėjo kriksti pro duris. Tardytojas, apsikabinęs šautuvu, sukniubo ant stalo, atrodo labai išsvargęs ir kažko prisilėgęs.

— Prašau mane ir mano palydovus nuvežti klebonijai, — sakau.

— Mes neturime kuo vežti, atsakė enkavedistas.

— O tuo pačiu vežimu, kuriuo aš atvežėte.

— Jis buvo tik šiam reikalui paimtas iš gatvės, o dabar jau nėra.

— Matote, — sakau, — kaip žmonės, iš gatvės, stebi, kas aš vyksta. Kai eisime pro juos, visi jaudinsis, klausins.

— Tai eik šalin mūsų gatvėmis, — atsakė enkavedistas.

Pasiėmęs savo lagaminus, apsiaustus ir išėjome.

Jeigu būtų mane prašę paleidžiami, gal būtų ir nepaleidę, bet kai užsiprašiau vežimo visai neklausė, ar mes laisvi, tai leido išeiti be ilgų derybų.

Sugrįžome klebonijai; numetęs lagaminą, sėdėjau klebonijos sodelyje; nežinojome, kaip ir kę daryti: laukti aš ar dar ką nors bandyti. Netrukus atėjo kunas J. Aviža, susijaudinęs iki ašarų. Jis, sijungęs klebonijos radijui ir išgirdęs, kad Kauno radijo stotis jau aktyvistų rankose, buvo pagrotas Lietuvos himnas, dabar duodami vairs sakymai. Nubėgau ir aš prie radijo, spėdis buvo žodžiais neišreiškiamas. Atsimenu, kad tik tiek pasakiau: Bravo, vyrai, o toliau buvo persunkę ką nors kalbėti... Klierikas Juknevičius išėjo pasižvalgyti po miestą. Parėjus papasakojo, kad visi enkavedistai jau išvyko sunkvežimiu

Ukmerg s link. Prie staigos dur paliktas popierius, sp jantis visus laikytis ramiai, nes jie tuoj sugr ši . Ir važiuodami stovintiems ar sutiktiems gatv se kartoj vis t pat .

Bandydami išvykti iš Jonavos, galvojome pasiekti Lapius. Netrukus sužinojome, kad t pat ryt , kai mes band me vykti iš Jonavos, Lapiuose komunistai ieškojo kunig , j nerad , sušaud kelis pasaulie ius vyrus, miestelio pareig nus. Jonava liko be valdžios, bet mieste ir aplinkui buvo labai daug raudonarmie i . Kur nors jud ti buvo pavojinga. Nors nebuvo saugu ir klebonijoje, bet nebuvo kur kitur vykti. Mieste panika did jo. Popie iu prad jo pasiekti b riai b gli — Kauno žyd . Prad jo b gti ir pa ios Jonavos žydai, visi vis Ukmerg s link. Pirmadienio vakare buvo girdimi šautuv , kulkosvaidži š viai apylink se, v liau ir pa iam mieste. Šaudymas vis stipr jo. Kas ir k šaud , buvo neaišku. Taip sp jome, kad prasid jo partizan veikla. Antradien ir tre iadien žmon s, niekieno nekludomi, neš iš krautuvi , kas k nugriebdami. Retkar iais šaud rus artilerija. Antradien , apie vidurdien , vienas sviedinys pataik bažny ios bokšt . Tre iadien nuo Kauno pus s vis stipr jo artilerijos garsai, nuo Ukmerg s Kauno link trauk visa rus armija. Ketvirtadienio ryt , vos prad jus aušti, iš vakar pus s verž si Jonav vokie i dviratinink daliniai. Pasiek miest , met dvira ius, pakel je m nam po namo, pro langus mesdami vid rankines granatas. Rusai atsišaudydami trauk si iš miesto. Netrukus iš kitos pus s Neries up s prad jo smarkiai šaudyti miest rus artilerija. Griuvo namas po namo. Karininko vedamas, b rys vokie i pasiek ir klebonij . Pamat s pro lang , kad jie eina nam , iš jom j pasitikti, ir paaiškinau, kas name gyvena: pirmame aukšte vaistin , antrame klebonija. Karininkas kariškai, ne hitleriškai, pasisveikino ir, išklau-

s s mano paaiškinimo ir nieko nesak s, iš jo toliau. Griuvo parapijos namas, kitoje bažny ios pus je — mokykla. Mes iš klebonijos b gome bažny ios kript . Vos tik išb gus iš namo, didelis sviedinys pataik antr aukšt , kur m s b ta, ir jį nugriov . Išbuvo bažny ios kriptoje iki popiet s. Vokie iai pasiek Neries tiltus. Iš kitos pus s Neries rus artilerijos ugnis vis stipr jo. Popiete Jonava jau visa deg , didel miesto dalis buvo jau tik griuv siai. Atrod , kad nuo degan ios šalia bažny ios mokyklos, nuo klebonijos gal jo užsidegti ir bažny ia. Paraginau savo bi iulius — klebon kunig Statkevi i , kun. Aviž ir klierik Juknevi i — ir visi b gome iš po bažny ios laukus. Nors nebuvo laiko žvalgytis aplinkui, bet, b gant gatv mis, vaizdas buvo klaikus. Kai kur užgriautos ir gatv s, aplink tik griuv siai ir ugnis. Visur tuš ia, tik vienas kitas žmogus b ga lauk link, kaip ir mes. Visur aplinkui, bent taip atrod , gird josi šaudymas. Laimingai išb gome iš miesto griuv si . Laukuose pilni grioviai, duburiai Jonavos miesto gyventoj . Visi išb g tuš iomis rankomis. Užvakar ir vakar iš krautuvi parsineštos g ryb s ir savas turtas d mais kilo aukštyn. Pro tuos žmones b gdami, kalb jom s, kad jie b t išmintingiau pasielg sav turt nešdami laukus, negu svetim iš krautuvi namus. Žmoni lavon neradome. Tik vienoje vietoje, prie tako, kuriuo b gome, šalia sviedinio išraustos duob s gul jo dvi kareivio kojos. Vis k n gyv ar negyv , matyt, buvo nuneš ar nuvež kareiviai. Išb g iš miesto ir sviedini ugnies, susis dome ant žem s, nes tikrai buvome pavarg . Kiek atsikv p jome Kulvos link, j pasiek me jau temstant. Nors klebonijoje jau buvo atnešt sužeist kari ir civili , bet vokie i sanitariniai vežimai juos greitai išveždavo toliau. Nors mus net keturis nelauktus, bet kunigas klebonas Siekliuckas pri m labai broliškai. ia pabuvome iki sekmadienio ryto. Dar b dami Kulvoje,

sužinojome, kad Skoruliuose, netoli Jonavos, civiliniai komunistai, rad klebonijoje tris kunigus, Pran Vitkevičius, Vgla ir Stankevičius, ir pat nužudė. Tai vyko tą patį pirmadienį, kai mes buvome sulaikyti Jonavoje.

Sekmadienį, birželio 29 dieną, susiradė kininką, kuris sutiko mus paviežinti Kauną, pavaikare grąžome Kauną. Čia išgirdau, kad birželio 22 dieną Lankeliškiuose, kur aš buvau prieš kelias dienas, raudonarmiečiai, pamokė klebonkunigį Vaclov Balsą, ten gyvenus buvus Marijampolės gimnazijos kapelionkunigį Jon Petrik ir prieš kelias dienas ten atvykus buvus Vilkaviškio seminarijos profesori kunigį Justin Dabril, nuvežė Budavon smišk ir nužudė taip sužalodami, kad buvo sunku atpažinti. Pamažu pradėjo ateiti žinios apie kitus panašius vykius. Buvo rasti nužudyti dar šie kunigai:

kanauninkas Vaclovas Dambrauskas, Kuršėnų klebonas,

kanauninkas Matas Lajauskas, Malūnų klebonas,
kanauninkas Jonas Navickas, Vieکشنی klebonas,
kunigas Andrius Juškevičius, Merkinų klebonas ir
dekanas,

kunigas Jonas Daugėla, Stirnių klebonas,
kunigas Benediktas Vanagas, Kruopių klebonas,
kunigas Jonas Tuminas, Palomenės administratorius,
kunigas Benediktas Šveikauskas, Rokiškioje emeritas,
kunigas Povilas Racevičius, Joniškio vikaras,
kunigas Valentinas Balčius, Pūsnų klebonas.

Be žinios buvo dingę 62 kunigai. Du iš jų broliai, Antanas ir Pranas Petraičiai, grąžė, išlikę gyvi ir venė sužudynė, o apie kitus nepavyko nieko sužinoti.

Apie masines deportacijas, masines pasauliečių žudynes, prieš pasitraukiant rusams iš Lietuvos, nors tie visi išžudytieji, išvežtieji buvo katalikai, čia nekartosiu, nes apie tai yra jau ne vieno rašyta.

Neapskaičiuojant, kiek buvo padaryta medžiagini nuostoli, atimant visoki nuosavyb, žal sekvestruotiems trobesiams, komunistai per vienus metus Lietuvoje sunaikino: Teologijos-Filosofijos fakultet Kauno universitete, keturias kunig seminarijas, 37 vienuolijas su 87 vienuolyn namais, Katalik Mokslo Akademij, 18 gimnazij (lic j) ir vidurini mokykl, 18 priva i pradžios mokykl, 35 vaik darželius, vien kur i -nebyli institut, 10 nam našlai iams, 10 vaik globos nam, 25 seneli namus, 2 ligonines, vienus jaunuoli pataisos namus, 6 didelius — centrinius knygynus, 823 papapini ir kitoki katalikišk knygyn, 643 katalik archyv, 32 katalikišk laikraši, dienrašt ir kitoki periodini leidini su apie 7,500,000 prenumeratori, 7 spaustuves.

Šie išvardinti dalykai buvo ne tik nusavinti, bet visiškai sunaikinti, išskyrus spaustuves, kuri vienos buvo sujungtos su kitomis, kitos išvežtos. Svarstant, kiek vienais metais padaryta medžiagini nuostoli, kiek nuostoli kulturai, kiek nekalt gyvybi, kraujo, kaniai, fizinio ir moralinio skausmo, arešt, tortur, deportacij, žmogaus protas yra persilpnas apimti ir suprasti Lietuvoje siautėjusi Rusijos okupacijoje komunizmo stichij.

20. Raudonarmieiai ir religija. Visas pasaulis jau sitikino, kad komunizmo nei sistema, nei ateizmas nėra visos rus tautos priimtas. Keliais pavyzdžiais parodysiu an 1940-1941 met raudonarmieiai nuotaikas. Plačiai neaiškinsiu, kas daroma raudonojoje armijoje prieš kari religingumą. Užteks prisiminti, kad kiekvienas dalinys, armija, divizija, pulkas, batalionas, kuopa, turi special politruk, o šis turi vis be r nevieš savo talkinink. J vis tikslas karius ne šviesti, o sekti ir jiems indoktrinuoti komunizm, šioje programoje labai svarbi viet užima ateizmo propaganda. Už kriminalus kareivis mažiau

baudžiamas, negu už dom jį si kuo nors kitu, o ne komunizmu, už bet kok religin pasireiškim . Pakartojant vieno jauno inžinieriaus žodžius, užaugusio ir aukl to tik komunistin se staigose, visi jaunuoliai, taigi ir kareiviai, turi išklaudyti visk , k tik galima išgalvoti prieš Diev , prieš religij ir absoliu iai nieko už religij .

Per vienus okupacijos metus Lietuvoje užregistruoti tik keli raudonarmie i išsišokimai, kurie buvo gal ne tiek antireliginiai, kiek aplamai vandališki. Pamin siu du. Panev žiuko bažnytkaimio šventoriuje raudonarmie iai sudauž kelis antkapi kryžius, k sinosi bažny ioje sudaužyti tabernakul altoriuje. Netoli Panev žio, Pajuos io dvare, raudonarmie iai išpl š Meistavi i šeimos kap koply i . Iš m atidar karstus, išvert lauk kaulus. Galima manyti, kad jie ieškojo brangenybi . Karstus ir kaulus atvež prie Panev žio kapinyno, suvert kr v , apipyl benzinu ir uždeg paliko. Kap sargas surinko kaul liku ius, sud jo ia pat numest metalin karst ir užkas Panev žio kapuose. Kiek mums žinoma, už šiuos pamin tus ar panašius faktus nusikalt liai nebuvo bausti.

Pamin siu kelis priešingus faktus, sakan ius, kad komunistai negali pasitik ti raudonarmie i bedieviškumu. Okupacijos pa iomis pirmomis dienomis, pirmiau negu buvo nusavinti knygynai, dar buvo neatimti Kauno Kunig seminarijos vadinamieji naujieji namai, kuriuose tilpo ir turtingas seminarijos knygynas, vien popiet , man vaikš iojant seminarijos sodelyje, jo pro vartus jau užaugusi jauna mergait . Iš vargingos aprangos buvo lengva atsp ti, kad tai raudonarmie i šeimos narys. Ji kažko paklaus durinink , tas parod mane. Pri jusi klaus mane rusiškai, kas ia yra vyriausias, kur ia katalik centras. Paklausiau, kas ji yra ir koks jos reikalas. Pasisak esanti raudonarmie io karininko dukt , baigusi dešimties met mokykl , ieškanti kur nors surasti rus kalba

Evangelij . Nusteb s paklausiau, k ji žino apie Evangelij . Ji atsak , kad mokykloje ir kitur gird jusi apie Evangelij tik kaip apie legend , pagal kuri gyven s kadaise dievažmogis Kristus, kad Europoje ir kitur kai kurios tamsios tautos J tikin ios. Tik jusi kadaise ir rus tauta, bet, daugiau apsišvietusi, dabar toms pasakoms jau nebetikinti. Štai su savo t vais kur laik ji buvusi Gardine, dabar Lietuvoje. Jos žodžiais, ia žmon s — tai ne tie, kas rusai, viskuo už juos pranašesni, ir vis tiek tiki, savo religij viešai praktikuoja. Ji norinti pati paskaityti Evangelij . O aš kiek anks iau, vien kart eidamas Laisv s al ja pro vokie i knygyn , pasteb jau lange gražiai rištus leidinius: viename nedideliame tome visas šventas Raštas, o antrame, mažesniame, tik visas Naujas statymas rus kalba biblist išleistas Londone. Visas Šventas Raštas kainavo 10 lit , o Naujasis statymas tik vien lit . Pagalvojau, kad kada nors tai gali b ti pravartu, ir už j s nupirkau kelis egzempliorius. Dabar šiai mergaitei daviau vien Naujo statymo egzempliori sakydamas, kad tik paskolinu ir kad perskai iusi man gr žint . Pažad jo. Po poros dien tikrai sugr žo ir atsived kit jaunesn mergait . Atneš paskolint knygel ir klaus , kur gal t sau toki sigyti. Iš atsargumo nedaviau jai jau skaitytos knygel s, o paaiškinau, kur gali rasti, paklausiau, ar turi pinig . Atsak pinig turinti. Jos labai dom josi seminarija, kokio mokslo ir amžiaus jaunuoliai priimami, ko mokomi. Nusivedžiau jas seminarijos knygyn . Jos apžvelgusios, patyl jusios pasak , kad niekad nieko panašaus nema iusios. Beeidami tarp lentyn , pri jome rus klasik rašt rinkinius rus kalba. Jos dar labiau nusteb o, sak si gird jusios j vardus, bet niekad j nema iusios, neska iusios. Paskui senoviniai vair s leidiniai, rankraš iai — visa tai buvo virš j supratimo. Išeidamos teiravosi, ar gal t Kaune kur nors išgirsti vargon muzik . Vien kart gird jusios Gardine

katalik bažny ioje, ir tai joms paliko neužmirštam sp d . Parodžiau iš tolo aplinkines bažny ias, paaiškinau, kad pas mus katalik bažny iose visose yra vargonai, paaiškinau kokių laiku galima jose gird ti grojant. Daugiau jos nesugr žo ir nieko apie jas negird jau.

Netrukus po šio susitikimo su dviem jaunuol m, at jo vien popiet Šv. Trejyb s klebonas kunigas Bronius Paukštys. Klebonijos raštin je jis palik s laukiant raudonarmie i pulkinink , kuris praš s pakrikštyti Kaun atsivežtus jau paaugusius jo vaikus. Patariau j nukreipti pas ortodoks arkivyskup ar kunig Kaune, nes jis tikriausiai yra ortodoksas. Mes gal tume krikštyti, tik užtikrinus vaik katalikišk aukl jim . Po valand l s kunigas v l sugr žo ir pasakojo, kad karininkas bij s kreiptis ortodoks vyskup ar kunig , nes vyskupas es s atsi stas iš Maskvos (tai buvo tiesa) ir, pirmiau, negu nuo jo namo pareisi s, jau bus painformuotas NKVD. Jo žmona esanti katalik , ji gal s vaikus aukl ti, kaip ji išmano, o jam pa iam svarbu tik kad vaikai b t pakrikštyti. Pritariau, kad pakrikštyt . T pat vakar karininkas gr žo su žmona ir vaikais, ir kunigas B. Paukštys juos pakrikštijo. Lauk me, ar nebus iš to koki neger gand , bet tai niekad niekur nebuvo minima.

Vis dar okupacijos pirmomis dienomis at jo Aleksoto klebonij raudonarmietis ir, duodamas klebonui kunigui Motiejui Stankevi iui pinig , praš pasimelsti už jo broli . Anot kareivio, jo brolis žuvo Finlandijos kare ir kaip šunelis, be jokio religinio patarnavimo, be maldos, palaidotas pamišk je. Klebonas pažad jo atlaikyti mišias. Kareivis susijaudin s sako: Parašysiu t vui, kad už jo s n bus atlaikytos pamaldos katalik bažny ioje. Ot, senukas verks.

Armijos politrukams sunkiai vyko kontroliuoti karius. Ne vienoje bažny ioje sekmadieniais iškilming miši (sumos) metu buvo galima matyti ir raudonarmie i . Jie

ateidavo ne obstrukcijoms, o iš žingeidumo, nes savo gyvenime toki dalyk jie nebuvo mat . O, pavyzdžiui, Kauno bazilikoje Kal d vidurnak io pamaldose žmoni minioje mat si ir uniformuot karinink , o dar daugiau persirengusi civiliais r bais. Vienas uniformuotas, pav lav s ir negal damas sibrauti pripildyt bazilik , bebandydamas visas duris, pataik zakristij ir iš ia tiesiai sanctuarijum šalia altoriaus, kur buvo visa bazilikos kapitula, klierikai. Vargšas taip išsigando, kad kanauninko Dogelio šaukiamas net neatsisuko, o b gte išb go.

Vakarais seminarijos bažny ioje kiekvien dien b davo gana domios vakarin s pamaldos. Dalyvaudavo ne tik klierikai, kunigai, bet sueidavo beveik visi seminarijos darbininkai. Seminarijos naujieji namai buvo jau sekvestruoti, bet dar neužimti, tik prie j stov davo du sargybiniai. Darbininkai pasikalb davo su sargybiniais. Vien vakar sargybiniai, gird dami seminarijos bažny ioje vyr bals graž giedojim , pasiteiravo darbinink , kas tai b t . Darbinink pakalbinti, sargybiniai abu paliko nam ir su darbininkais at jo bažny i , paguld šautuvus ant grind , patys vis laik iškl pojo, paskui d kojo darbininkams, sakydami, kad tokio gražaus išgyvenimo jie neužmirš.

Kalvarijoje iš parapijos nam šalia bažny ios buvo išvaryti parapijos tarnai, o j butuose buvo apgyvendintos raudonarmie i šeimos. Negelb jo jokios politruk priemon s sulaikyti moteris ir vaikus nuo bažny ios pamald metu. Politrukas band sekmadieniais miši metu rodyti rus ms moterims ir j vaikams filmus, bet šios eidavo bažny i , ne film . T nam gyventojai greitai pasidar kasdieniniai bažny ios lankytojai, o ypa iai laidotuvi , moterys i laiminimo progomis. Po keli m nesi rusai tas šeimas iš parapijos namo kažkur išvež .

Toje pat Kalvarijoje vaistininkas Romans Niziolomskis

paliko ir toliau vadovauti iš jo paties nusavintai vaistinei, j bute jam ir jo žmonai dav vien kambar , o likusius visus kitus kambarius paskyr apgyvendinti tame mieste esan io raudonarmie i dalinio vienam politrukui su žmona. Tarp sen šeiminink ir nauj nami santykiai buv be konflikt . Politrukas ir jo žmona greitai pajuto, kad nam šeimininkai yra visais atžvilgiais už juos gudresni, tad niekad nesileido kalbas politin mis ar religin mis temomis. P. S. Niziolomskien pamokydavo rus ir kaip kambar susitvarkyti, ir kaip apsirengti, ir kaip valg pasigaminti. Karo pradžioj, birželio 22 dienos ryt , politrukas su žmona tur jo skubiai b gti, nes iki vokie i užimtos Sein krašto teritorijos buvo tik 12 kilometr . Vokie i tankai gal jo b ti ia pat kiekvien minut . Susimet š t sunkvežim , politrukas ir žmona vadina b gti kartu ir šeimininkus, bet, šiems atsisakius, atsisveikindami pasak : Pasilikite su Dievu ir išvažiavo. Jiems išvykus, šeimininkai patikrino kambarius, ar neliko ko nors kompromituojan io — ginklo ar ko kito. Atidar spint , rado prikabint palikt r b , o juos praskleid , rado už r b pasl pt pakabint ikon — šv. Marijos paveiksl . Politrukas saugojo kareivius nuo koki nors religini "prietar ", o namie abu su žmona praktikavo tai, nuo ko draud kareivius.

Šie keli pavyzdžiai parodo ano meto iš dalies dvasi raudonarmie i , gimusi jau komunistiniame režime, mokyklose, kariuomen je išklausiusi visk , kas tik buvo iki šiol sugalvota pasakyti prieš religij . Daugelis iš j neišmoko religijos ir savo šeimoje, bet visa ateistin propaganda nepaj gia sunaikinti žmoguje nat ralaus dom jimosi tuo, prieš k komunizmas taip nekult ringai ir žiauriai kovoja,

II VOKIE I OKUPACIJA 1941-1944 METAIS

Nuo pat pradžios tur jome galimyb Vokietijos nacizm steb ti iš arti. Tuo labiau, kad Vokietija nebuvo užsidariusi, kaip Rusija, po Vokietij laisvai keliavome, norintieji nuvykdavo Vokietijos kalnus ar kitas vietas atostog , laisvai sek me ir jos spaud , ir vis gyvenim . Ne vien d l konflikto su naciais Klaip dos krašte, bet ir d l režimo Vokietijos viduje nebuvo Lietuva prielanki nacizmui, išskyrus negausius vienetus su polinkiu. Per tris pilnus metus patyr vokie i nacizm Lietuvoje, galime sakyti, kad jis užsitarnauja ne geresnio vertinimo už Rusijos bolševizm . Vokietijos nacizmo jau neb ra. Pasaulis gal jo laisvai patikrinti jo pomirtin palikim . Jeigu šiandien kur nors vienas kitas save vadina naciū, tai tokiam tinka senas posakis: Homines historiarum ignari semper remanent pueri. Lietuviškai — Žmon s, nežin istorijos, visada pasilieka vaikais. Vaikais ta prasme, kad jie aukština kaip naujien tai, k praeitis jau ištyr ir atmet , tik jie to nežino. Kurie šiandien pasaulyje vadinasi komunistais, naciais, vien ir antr pažinusi skoniui tokie atrodo tur tiek pat sveikos nuovokos, kiek ir tie, kurie vadinasi velnio legionu.

1941 met birželio mėnesio 22-os dienos ryt , sekmadien , vos tik pradėjus švisti, Vokietijos armijos visu pasieniu puol Rusijos armijas Lietuvoje ir Lenkijoje. Pus milijono rinktiniai Rusijos kari Lietuvoje neparod to atsparumo, kokio buvo galima laukti. Galima sakyti, kad jos subiro nuo pirmųjų vokiečių. Jau pirmo karo dien Vokietijos kariuomenė žengė gilokai Lietuvos teritoriją . Kas vyko karo fronto operacijų ugnyje, sunku išspręsti, kas vyko tendencingai, kas atsitiktinai ar ko nebuvo galima išvengti. Kol Vokietijos armijos užėmė Lietuvą, žuvo ne mažai civiliniai Lietuvos žmoniai iš vokiečių karių rankų, sudegė kelios bažnyčios. Tabariškai, netoli Kauno, vienas vokiečių kareivis mirtinai nušovė Kauno seminarijos diakoną Vaclovą Stulginskį. Kodėl kareivis tai padarė, liko neišaiškinta. **Tabariški gyventojai vieni sakė, kad diakonas V. Stulginskis slapta bažnyčioje rusų vokiečių susišaudymo metu.** Kiti sakė, kad diakonas bažnyčioje meldėsis — kalbėjus breviori, pasigėrė vokiečių kareivis, o tokiu buvo, užėjus bažnyčiai, nieko nesakęs, nušovė diakoną, besimeldžiant prie altoriaus. Alytuje, frontui jau praejus, vokiečių kariai susikovo užsisilpusiais rusais ir prieš prisijungusiais ginkluotais civiliniais žydais. Susišaudymo metu klebonas ir vikaras, tada abu pasaulietiškaisiais drabužiais, iš klebonijos nubėgė bažnyčiai. Tai mat vokiečiai juodu surado bažnyčioje, išvedė šventorius ir abu nušovė.

Vos tik pasklidus karo žiniai, prasidėjo visoje Lietuvoje atviras sukilimas prieš rusus. Antrą karo dieną, birželio 23, sukilėliai užėmė Kauno radijo stotį ir per ją pranešė, kad yra ir jau veikia Nepriklausomos Lietuvos laikinoji vyriausybė. Per radiją, kurio tada atidžiai klausė visi lietuviai, sukilėliai ir vyriausybės vardu buvo raginami būti nepriklausomos Lietuvos valdininkais, policininkais grąžinti senas savo tarnybas vieton pabėgusių ar pasišalinusių rusų meto

tarnautoj . Po dienos jau viso krašto administracija buvo lietuvi rankose, nors su Kaunu ir vyriausy b centru dar nebuvo kitokio kontakto, kaip tik šie radijo pranešimai iš Kauno. Tuo metu, b damas dar rus laikomoje teritorijoje, Jonavoje, pats patyriau, kad net ir ten, iš kur rus armija dar nebuvo pasitraukusi, žmon s klaus ir vykd gaunamus per Kauno radij sakymus ir potvarkius. Kur dingo komunistin vyriausyb nuo birželio 22 dienos, niekas nežinojo, ji iš niekur neatsiliep . Taigi, kur vokie i armijos pasiek po birželio 23 dienos, ten jau rado lietuvi administracij daugiausia su pareig nais, buvusiais prieš 1940 met birželio 15 dien . Jeigu kur buvusieji to laiko tarnautojai buvo rus nužudyti ar išstremti, ten tušias vietas už m atitinkam savivaldybi paskirti asmenys.

Bažny ia taip pat nedels pasinaudoti pasikeitimu. Vos tik rus kariuomen kur pasitraukdavo, seni valdytojai m savo žinion kunig seminarijas, vienuolynus, klebonijas ir kt. Komunist pašalinti kapelionai gr žo atgal liginines, kal jimus. Nors buvo jau prasid j vasaros atostogos, bet laikinoji Lietuvos vyriausyb netrukus paskelb gr žinanti mokyklas kapelionus ir tikybos pamokas. Nors gerai žinojome Vokietijos naci sistem ir j elges ekoslovakijoje, j užimtos Lenkijos dalyje, ta iau lietuviai steng si visose srityse pastatyti ateinan ius vokie ius prieš faktus ir parodyti, kad mes jau turime tvark , savo sistem ir stengsim s tai išlaikyti. Reikia pripažinti, kad armija, kol buvo jos kompetencijoje, pasirod esanti ne tas pat, kas naci partija. Tik jom s, kad, vykstant karui, Vokietijos naciai, paisydami savo gero, parodys daugiau politin s išminties ir tolerancijos užimtuose kraštuose, negu jos parod pa ioje Vokietijoje, o ypa užimtuose ekoslovakijoje ir Lenkijoje. Mums atrod , ir mes, tur b t, neklydome, kad Rusij nuginkluoti pa ios raudonosios armijos rankomis užtekt paskelbti, kad vokie iai eina Rusijos ne pavergti, o

išlaisvinti iš komunizmo ir jį ir jos pavergtas tautas. Paioje pradžioje pajutome, ir ateitis greitai tai dar labiau patvirtino, kad Vokietijos naciai politinai išminties neturėjo, o buvo tik siaura naciškai partinai ambicija. Pasitvirtino senas posakis, kad vokiečių armijos laimėm šius, o politikai pralaimė karus.

Vos tik už mus Vokietijos armijoms Lietuvos teritorijai, pasiekę iš Berlyno žinia, esant keliomis savaitėmis prieš karo pradžią su Rusija, Berlyne Užsienių Reikalų Ministerijos ir GESTAPO atstovai, pasikvietė kelis lietuvius, tarėsi, ar Lietuvoje atsirastų toks vyskupas ar koks žymėsnis kunigas, kuris sutiktų kurti Lietuvoje "tautinę bažnyčią", nepriklausomą nuo Romos. Ten dalyvavusieji lietuviai pasisakė neigiamai, pareiškėdami, kad Lietuvoje tokio asmens nesuras, kad toks bandymas labai pakenktų lietuvių tarpe vokiečių vardui. Patikrinus keli šio fakto dalyviai patvirtino, kad toks pasitarimas buvo. Neteko girdėti, kad vėliau vokiečiai būtų dar tą linkmę koki nors bandymais.

1. Pirmieji kontaktai su vokiečiais. Iš fronto ugnies, išgyventos Jonavoje, grįžau Kauną sekmadienį, birželio 29 dienos pavakarį. Sugežė su radau savo kambaryje du civilius vokiečius, kurie pasiaiškino, kas jie yra, siūlė arba man paaišminti imtis iniciatyvos, arba jiems rekomenduoti asmenį, kuris tiktų suorganizuoti Tarybų Tarybų prie okupacinių vokiečių valdžios. Atsakiau, kad tik dabar grįžtu iš fronto zonos, dar nesutikau jokio asmens, nežinau, kas yra išlikęs Kaune ar aplamai Lietuvoje. Iš radijo žinau, kad yra pasiskelbusi Lietuvos vyriausybė, sukili štabas, tad reiktų kalbėtis su jais, o pats atsakiau su kuo nors tartis. Man, kaip vyskupui, tai netiktų. Jie išvyko. Tuoj pasiūniau vieną iš kunigų surasti vyriausybei būstinę ir ten painformuoti apie šį pokalbį. Netrukus lankėsi pas mane

formaliai vizitui sukilimo vadovyb s asmenys — Levas Prapuolenis su palyda, su kuriais taip pat aptar me an mano pokalb su vokie iais.

Jau pati pirmoji vokie i karin vyriausyb Kaune nenor jo kalb tis su m s laikin ja vyriausybe, nenor jo angažuotis Lietuvos bažnytin ms sferoms, ta iau man atrod , kad tokioje situacijoje armijos kompetencija yra ne spr sti vietos politines situacijas, o klausyti savo krašto vyriausyb s. Fronto triukšmui aprimus, Kauno vyskupai, pasitar su Lietuvos vyriausyb s žmon mis, paskelb Kauno bazilikoje pamaldas už žuvusius lietuvius ir už Lietuvoje žuvusius vokie i karius. Tai buvo pranešta ir vokie i karo komendant rai. Ta proga bazilikoje mišias laikiau aš, dalyvavo ne tik Lietuvos vyriausyb s žmon s, o ir vokie i kariniai atstovai. Taip pat netrukus Lietuvos vyriausyb , ir Kauno vyskupai paraginome, kaip gal dami, žmones gr žti, kiek manoma, normalias nuotaikas, rimt , prie darbo, vengti keršto. O tai buvo reikalinga, nes masini išvežim , masini žudyni d l karo fronto aplinkybi žmon s dar gyveno siaubingomis nuotaikomis, dar daugelis slapst si. Kaune pirmomis karo dienomis vyk s epizodas — b rio žyd nužudymas, buvo simptomai, reikalauj tokio atsišaukimo, paraginimo.

Paskui kariuomen atsirado Lietuvoje ir civilin vokie i valdžia. Su ja prasid jo kitokie santykiai ir kitokios nuotaikos. Civilin je valdžioje vokie iai visi buvo arba naci partijos, arba SS, arba SA nariai. Ta partin civilin valdžia vadinosi Komisar valdžia. Vyskupai lauk me, koki taktik parodys generalkomisarai, apygard , miest ir kiti komisarai. Nerod jokios iniciatyvos užmegzti santykius su vyskupais. Žinodami Vyriausyb s ir Bažny ios santykius pa ioje Vokietijoje, patys priprat prie visoki santyki , mes to ir nepasigedome. Po pusanthro m nesio vokie iai paskelb panaikinta Lietuvos laikin j vyriausyb , o jos

vietoje paskelb vokie i civilin valdži (Zivilverwaltung), o šalia jos ir jos valdžioje lietuvi Tar j Taryb . Po šio akto liko organizuotas lietuvi tik pagrindis. Vieša ir nepriklausanti nuo vokie i kontrol s liko tik Lietuvos bažnytin s provincijos hierarchija.

Dar nebuvo panaikinta laikinoji Lietuvos vyriausyb , kai Kauno miestui vokie i paskirtas miesto komisaras Kramer prad jo skelbti be lietuvi žinios dekretus, lie ian ius žydus. Kauno vyskupai ir generalvikaras prel. prof. K. Šaulys paraš me rašt , kuriame buvo pabr žta, kad visi Lietuvos žydai yra Lietuvos pilie iai, išskyrus nežym skai i , patekusi Lietuv karo metu iš Lenkijos ir Vokietijos, kad Lietuvos žyd didel dauguma visada buvo lojal s Lietuvai, kad j daug kartu su lietuviais buvo kal jimuose bolševik okupacijos metu. Kaip pavyzdžiai buvo pamin ti broliai dr. Elkesai, Farfunkelis, rabinas Sniegas, vyriausias rabinas Šapiro ir jo s nus profesorius ir daug kit . Raštas buvo teiktas karo komendant rai, prašant tai persi sti kompetentingoms instancijoms. Kauno vyskup vardu ir savo iniciatyva generalvikaras prel. prof. K. Šaulys daug kart lank šiais reikalais vairias vokie i karines staigas. Tuoj patyr me, kad žyd klausimas es s kažkokios Sonderkomandos išimtinioje kompetencijoje. Niekaip nepavyko surasti jos b stin s ir k nors ten tuo reikalu veikti.

2. Rugpi io 6-7 dienomis Kaune vyko Lietuvos vyskup konferencija — pirmoji po karo fronto ir vokie i okupacijoje. Dalyvavo visi lietuviai vyskupai, skaitant ir Vilniaus pagalbinink arkivyskup M. Rein . Pirm dien konferencija nutar pasi sti, pas vokie i generalkomisar konferencijos delegacij — vyskup J. Kukt ir vysk. V. Brizg pareikšti vyskup vardu kai kuriuos pageidavimus. Telefonu pašaukta generalkomisaro staiga. Iš ten atsakyta,

kad generalkomisaras tur s daug darb ir joki vizit nepriima.

Šioje konferencijoje, sekant vykusius svarstymus iš eil s, nutarta paruošti ir pasi sti Šventajam T vui pranešim apie išgyventus metus Rusijos bolševikin je okupacijoje, prašyti, kad b t gr žintas Lietuv Apaštališkas Nuncijus. Kiekviena diecezija savo pranešim paruoš iki rugpi io 15 dienos ir atsi s arkivyskupui metropolitui.

Nutarta pasi sti laišk ir pad koti JAV vyskupams už pažad t param Lietuvos Bažny ios reikalams (toks pranešimas buvo gautas iš vyskupo P. Bu io Romoje), jiems pranešti apie rus okupacijos metu vykdytus žiaurumus, apie deportuotus Rusij ir Sibir ir prašyti juos gelb ti per Raudon j Kryži ar kitaip.

Nutarta parašyti pad kos laišk Grenados arkivyskupui Ispanijoje, pad kojant už atlaikytas gedulingas mišias už soviet nužudytus lietuvius, j pla iau painformuojant apie Rusijos komunizmo siaut jimo rezultatus ir primenant ankstesni laik ir pirmojo karo met santykius tarpe Ispanijos ir Lietuvos, šiuos laiškus parašyti sutiko arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas.

Nutarta parašyti vyskup laišk Lietuvos klerui, raginant dar didesniu uolumu šviesti lietuvi visuomen religin je, labdaros ir socialin je veikloje. Parašyti atvir laišk tikintiesiems, primenant išgyvent bolševikmet , paminint pasteb tus tr kumus lietuvi religiniame gyvenime, pabr žiant, kad religinis s moningumas yra geriausia priemon prieš bolševizm . Paraginti žmones ir ateityje nepaisyti melaging bolševizmo pažad , o gyvenim kurti darbštumu ir susiklausymu. Paraginti žmones gerus darbus, net iš anksto pasižadant, kada ir kokie darbai tur t b ti vykdomi.

Iš kai kurių Tarj pasakojimų galima daryti išvad, kad vokiečių civilinė valdžia žadanti kintančios tikybos mokymų mokyklose. Vyskupas nutarė pasiūlyti generalkomisarui raštą, reikalaujant respektuoti ir palikti Lietuvos statymus, liečiančius privačias mokyklas ir tikybos mokymų viešose mokyklose. Svarstytas klausimas steigti privačius katalikų mokytojų seminarius.

Nutarta parašyti raštą aplamai žydų klausimu, o ypač pabrėžiant reikalavimą, kad nebūt varomi geto ar kitaip liečiami krikščionys žydai.

Kunigų seminarijų klausimu Telšiu vyskupas pareiškė atnaujinti savo atskirus buvusius seminarius. Vilkaviškio vyskupas savo sprendimą pranešė iki rugpjūčio 15 dienos.

Nutarta kreiptis Pirmąjį generalinį tarj generol P. Kubilėn, primenant, kad kaip nuosavybės apskritai, taip ir bažnytinė nuosavybė padaryta prieš 1940 m. birželio 15 dieną buvusiu būdu.

Vokiečiai neatšaukė komunistų paskelbtą nuosavybės sekvestravimo dekretą ir ne vienu atveju jau parodė laikvalstybės nuosavybę, kuri buvo suvalstybinė bolševikai. Nepaisant vokiečių civilinės valdžios paskelbto dekreto, kad nuosavybės klausimai bus svarstomi po karo, beveik visi senieji savininkai, išlikę Lietuvoje nuo rusų žudynių ar deportacijų, mėsiai patys valdyti savus namus, žemes ir kitokias nuosavybes, nesiklausdami valdžios leidimo. Panašiai buvo daroma ir su bažnytinėmis nuosavybėmis. Vos tik pasibaigus karo veiksmai, ir katalikai, nieko nesiklausę, per mėnesį patys tvarkyti visas bažnytinės nuosavybes. Iš kitos pusės, vokiečių civilinė valdžia žmonėms taip pat rodo, kad tokie lietuviai savininkai elgiasi tik toleruojami, bet nelegalizuojami. Miestuose jie užimdavo namus savo nuosavybei, be jokių formalumų, sakydami namų savininkams ir kitiems gyventojams tuoj pat ar per kelias dienas išsikraustyti, visai nesirūpindami, kur tie

žmon s gyvens. Kauno vyskupams ir kurijai sugr žus savo namus ir vos tik sik rus Kaune civilinei valdžiai (Zivilverwaltungui), atvyko keli vokie iai ir pareišk , kad tas namas es s reikalingas generalkomisariui ir kad mes turime išsikraustyti. Atsakius, kad namas yra m s ir kad mes niekur nesikraustysime, jie atsak , kad namas buv s rus suvalstybintas ir tokiu yra. Mes tai paneig me, žinodami, kad tokio "dokumento" jie nesuras ir pareišk me, kad m s staiga yra sena, dirba savo namuose, ir mes niekur nesikraustysim. Šiuo reikalu jie m s daugiau nevargino.

Naci partijos žmon s, kariuomen s karininkai lankydavosi ne tik pasaulie i kiuose, o ir po vienuolynus, nesiklausdami šeiminink leidimo ir nesl pdami, kad jie renkasi, kas kam teks po karo. Kauno SS personalas išvar lietuvaite benediktines vienuoles iš j nam ir iš kio Ka ioniškyje ir ten siruoš sau poilsio viet savaitgaliams ir kitokioms pramogoms. Generalkomisaras von Renteln, Kauno miesto komisaras Kramer dažnai lankydavosi arkivyskupo kelyje, Linkuv l je, pa iam arkivyskupui ten esant, jo visiškai nepaisydami, niekad net nepasisveikin , prisirinkdavo vaisi , daržovi , tarsi rodydami, kad yra jie šeimininkai, o ne ia gyven s arkivyskupas.

Liko be vaisi visos pastangos atgauti katalikams nors vien spaustuv , gauti leidim kuriam nors katalikiškam laikraš iui, nebuvo leista atsikurti katalikiškom ar patriotin m organizacijom. Kai kurios organizacijos atsik r be joki leidim ir už tai nepatyr koki nors ypating represij .

Rugs jo pradžioje prasid jo darbas mokyklose. Darbas buvo prad tas mums prasta tvarka — su kapelionais, su tikybos pamokomis, k r si ateitinink skyriai ir kt. Generalkomisariatas parod aišk nepasitenkinim m s tvarka, bet jam buvo primintas pareiškimas, kad švietimo ir

kultūros reikalai paliekami lietuvių rankose. Kur laik šioje srityje didesni nesklandum nebuvo, visus išskylančius klausimus darniai sutvarkydavome su švietimo ir finans tarjais.

Netrukus ta iau švietimo tarjas paskelbė, kad gimnazij žemesnėse klasėse paliekama religijos mokymui tik viena pamoka savaitėje. Pasiteiravus paaiškėjo, kad Švietimo tarjas tai parašė generalkomisariato sakymu. Vyskupas vardu buvo atsakyta platesniu raštu, nurodant to potvarkio teisinį netikslumą, nenaudingumą jaunimui ir todėl visuomenei ir prašant jį atšaukti. Potvarkis nebuvo formaliai atšauktas, bet nebuvo ir vykdytas — ir toliau paliktos visose klasėse taisybos dvi pamokos savaitėje.

Ir kunig seminarijos ruošti mokslo metus normaliu laiku. Telši ir Vilkaviškio vyskupai apsisprendė atkurti savas seminarias. Kaune liko iki 1940 metų buvusios tarpdiecizės Kauno, Kaišiadorių, Panevėžio vyskupijų seminarija ir Teologijos-Filosofijos fakultetas. Rugpjūčio 6-7 dienos vyskupo konferencijoje buvo nutarta apie seminarijų veiklą nieko nepranešti vokiečių okupacinei valdžiai, iš jos nieko neprašyti, vairius reikalus, kokius iškilti, tvarkyti su lietuviiais tarjais. Ta iau rugsėjo pradžioje, keliomis dienomis prieš pradėdant Kauno seminarijai mokslo metus, buvo gautas iš Kauno miesto komisaro Kramerio, kurio pareigos buvo paralelūs miesto burmistro (mayor) pareigoms, raštas rugpjūčio 23 dienos data, adresuotas Kauno kunig seminarijos rektoriui, kuriame rašoma (vertimas iš vokiečių kalbos): “Mane pasiekia gandai, kad Kaune organizuojama kunig seminarija. Aš turiu pareikšti, kad iki karo pabaigos toki kursai nepageidaujami”. Tuo metu seminarijos rektorium buvau dar aš, vicerektorius buvo tuvas S. Gruodis, SJ. šis komisaro Kramerio raštas kai kuriuos profesorius sujaukdino, buvo siūlyta greitai daryti koki nors žygį

reikal išsiaiškinti. Aš ta iau pareiškiau, kad ne tokios instacijos, kaip miesto Komisarų kompetencija, kištis seminarijos reikalus, jam reikia tai parodyti, joki žygi nedarysime ir rugs jo 12 dien , kaip buvo nutarta ir paskelbta, prad sime mokslo metus. Buvo aišku, kad miesto komisarų savo iniciatyva to rašto neraš , ta iau ne m s reikalas ieškoti to rašto šaltinio. Mokslo metus prad jome, joki obstrukcij iš Kauno miesto komisarų nei kit instancij neįt me. D l finansin s paramos — profesori algoms ir kitiems reikalams tar m s taip pat ne su vokieiais, o su švietimo ir finans tar jais.

Apie t pat laik , rugpi io pabaigoje, buvo pašaukti pas Generalkomisar Renteln Kauno ir Vilniaus universitet atstovai, kuriems buvo pareikšta, kad iki karo pabaigos visos j gos turin ios b ti mobilizuotos karui ir darbui, kad universitetai negal s veikti. Ir ia lietuvi atsakymas buvo šaltas, atkaklus, ir universitetai veik .(21)

3. 1941 m. spalio 7-8 dienomis v l susirinko Lietuvos vyskup konferencija. Jos programoje buvo: žygis žyd reikalų, raštas Ryt krašto generalkomisarui Lohse, atsakymas Švietimo tar jui tikybos mokytojų skyrimo klausimu, katalik organizuotumo klausimas.

Iš Kauno-Vilijampol s geto buvo aliarmuojan ios žinios, kad ten viešpatauj s teroras, kad geto gyventojai skirstomi dvi grupes nežinomam tikslui, es labai neger gand . Tuoj konferencijos pradžioje buvo bandyta si sti pas generalkomisar vyskup konferencijos delegacij , bet ir š kart buvo atsakyta, kad generalkomisarų es s taip užimtas, jog negal s priimti. Tada konferencijos vardu vyko pas vyriausį generalin tar j gen. Kubilin vyskupas V. Brizgys. ia ta iau buvo tik tiek sužinota, kad žyd klausim vokieiai yra rezervav sau ir lietuvi instancijoms neleidžiama tai kištis. Jeigu tar jai gal t k

padaryti, jie padaryt ir niekieno neraginti. Visi gerai žinojome vokie i elges su žydais Vokietijoje ir kituose j užimtuose kraštuose ir tod l netur jome iliuzij . Žydus gelb ti atsirado neorganizuotos iniciatyvos — pavieni asmen , šeim . Organizuota vieša veikla buvo ne manoma. Pasitar m me veikti per kunigus. Apie tai pla iau šio rašinio pabaigoje — skyriuje žyd klausimu.

Nutarta parašyti Ryt Krašto generalkomisarui Lohse rašt , prašant nekliudyti ryši su Apaštal Sostu-Vatikanu sudaryti s lygas, kad gal t gr žti Apaštališkasis Nuncijus, gr žinti bolševik atimtas bažnytines nuosavybes, leisti nors vien katalikišk laikrašt ir nekliudyti gauti Vatikano leidinius Acta Apostolicae Sedis ir Osservatore Romano.

švietimo tar jas praneš , kad, skiriant mokyklas tikybos mokytojus, turi b ti apie tai pranešta švietimo tar jui, o pareigas eiti gal si tik gav iš jo pritarim . Vyskupai pasisako pasilieki prie Lietuvoje iki 1940 m. birželio 15 dienos buvusios tvarkos: paskirtus tikybos mokytojus kurijos praneša atitinkamam apskrities mokykl inspektoriui, tas praneša Švietimo ministerijai. Mokytojas pradeda eiti pareigas, gav s vyskupo pranešim ir nelaukdamas švietimo ministerijos patvirtinimo. Vyskupai šioje konferencijoje pakartotinai patvirtino jau anks iau buvusi praktik , kad tikybos mokytojais, reikalui esant, gali b ti skiriami ir pasaulie iai. Pirmiau praktikoje b davo skiriami tik mokytojai, š kart nutarta, kad tokie kandidatai tikybos mokytojus turi b ti ne mažiau penki gimnazijos klasi bendro išsilavinimo, iš tikybos tur t išlaikyti egzaminus visos gimnazijos tikybos programos, jeigu kuris gimnazijos nebaig s.

Šioje konferencijoje vyskupai nutar siekti, kad kiekvienas lietuvis katalikas priklausyt nors vienai katalikiškai organizacijai ar brolijai, o jos visos kad susijungt vien centr in s jung .

Šia proga verta pastebėti, kad vyskupai ir šį kartą, atskaidydami Švietimo tarybai tikybos mokytojų skyrimo procedūrą, kaip visais kitais atvejais tiek rusų, tiek dabar vokiečių okupacijoje, vadovavosi dėsniu ir jį ne kartą priminė pasaulinės vyriausybės instancijoms, kad okupuotame krašte lieka veikti, pagal tarptautinę teisę, to krašto statymai. Nei okupacinė valdžia, nei jai talkinančios vietiniai žmonės instancijoms nėra kompetentingos leisti statymus. Gi leidžiami vairs potvarkiai negali prieštarauti krašto statymams.

Spalio 10 dieną buvo išsiųstas Romai arkivyskupo metropolito J. Skvirecko pranešimas. P. Pijui XII apie buvusius rusų komunistų okupacijos davinčius. Raštas Vatikaną pasiekė. (22)

Po šios vyskupo konferencijos buvo pasiųstas generalkomisarui Kauno miesto komisaro Kramerio raštas, gautas prieš mėnesio laiką Kauno seminarijos reikalui. Kartu buvo teiktas ir raštas, adresuotas generalkomisarui, paaiškinantis, kad vyskupas supratimu kalbėti tokia tema, kaip kunigų seminarijos veikimas, yra ne miesto komisaro kompetencija, kad Kauno kunigų seminarija ne organizuojama, o veikia jau daugiau kaip 300 metų, veikia net rusų bolševikų okupacijos metu, o dabar tik pradeda naujus mokslo metus normaliu laikumi; kad Kauno seminarija nėra jokie "kursai", o yra aukštoji mokykla, su kuria kartu veikia ir Teologijos-Filosofijos fakultetas, kaip valstybinio universiteto dalis; kad ji veikia ir santykius su universitetu yra tarptautinės teisės-Konkordato srityje klausimas, šiame rašte nieko neprašome iš generalkomisaro, o yra tik informacija apie Kauno kunigų seminariją ir netiesiogis atsakymas Kauno miesto komisaro raštui.

Po šio rašto, praėjus porai mėnesių, buvo gautas generalkomisaro atsakymas, kad seminarijai leidžiama veikti, nors tokio leidimo nebuvo prašyta.

Matyt, kam nors nepatiko tokie santykiai tarp Lietuvos katalik hierarchijos ir civilinės valdžios (Zivilverwaltung), toki gand buvo. 1941 m. spalio mėnesio pabaigoje, buvo toks juokingas vykis. Vien ryt, apie 8 valand, skamba asmeninis arkivyskupo metropolito J. Skvirecko telefonas. Atsiliep pats arkivyskupas. Kažkas vokiškai jam sako, kad šiandien 9 valand, taigi už valandos, jo laukia generalkomisaras. T dien vyskupas pagelbininkas buvo kažkur išvykęs. Nors toks šaukimas atrod gana tartinas, bet, pašaukus telefonu generalkomisariat, iš ten buvo atsakyta, kad generalkomisaras laukia ir ne ko kito, o asmeniniai arkivyskupo. Arkivyskupas manydamas, kad generalkomisaras turės k nors labai ypatingo pasakyti, nors pats laisvai kalbėjo vokiškai, pasiėmė kartu generalvikar prel. prof. K. Šaul, savo asmenin sekretori kan. S. Sor ir nuvyko visi trys. Generalkomisar rado laukiant, bet tas labai nustebo, kad arkivyskupas atvyko su palydovais. Atsiprašė paliko svečius, iš jo ir grįžo tik už koki 20 minučių su dviem palydovais iš savo staigos personalo. Atrod, kad šis susitikimas ir generalkomisarui buvo kažkieno padiktuotas. Pasikalbėjimas buvo be jokio turinio, ne domus. Po to buvo laukta, kad generalkomisaras arkivyskup revizituos, bet nerevizitavo.

Partijos ir Zivilverwaltung nepalankus nusiteikimas Bažnyčiai buvo jau iš pat okupacijos pradžios. Kaip aplamai lietuviškiems, taip ir Bažnyčiai reikalams palengvinti aplinkybės, kad savo tarpe nesutar Zivilverwaltungs, GESTAPO ir Karo komendantūra. Karo komendantas buvo kult ringas berlynietis generolas Justas, jo štabo viršininkas buvo pulkininkas Baur — austras ir aiškus katalikas. GESTAPO viršininkas buvo pulkininkas Jaegeris gana sukalbamas. Jo štabe buvo trys savotiškai domūs asmenys: majoras Schmitzas, Kauno gyventojams iš

anks iau žinomas leitenantas dr. Scholzas, prieš kar buv s Vokietijos ambasadoje tarnautoju ir vienoje Kauno gimnazijoje mok s vokie i kalbos, ir korporalą Muelleris. Per juos buvo išgelb tas ne vienas lietuvis iš vairi painiav .

Lapkri io 1 dien gautas laiškas iš Vatikano Valstyb s sekretoriaus kardinolo Maglione, kuriuo perduodama P. Pijaus XII užuojauta lietuvi tautai ir kartu pranešama, kad seminarijos reikalams siun ia teologini knyg .(23)

4. Art jant žiemai, vokie i civilin valdžia (Zivilverwaltung) pasik sino bažny ias. Gruodžio pradžioje buvau raštu pašauktas atvykti generalkomisaro staig . Sveikatos skyriaus viršininkas man aiškino, kad Lietuvoje prasid jusi d m toji šiltin (Flecktifus). Tai nebuvo išgalvota. T fakt mes jau žinojome; epidemija plito ypa aplink karo belaisvi stovyklas. Viršininkas parod man žem lapyje epidemijos paliestas vietas. Kad sukliudžius epidemijos plitim , reikt uždaryti bažny ias. Jis sak mane pakviet s tuo tikslu, kad š sakym aš praneš iau kitiems Lietuvos vyskupams. Aš paaiškinau, kad tai ne mano ir ne arkivyskupo reikalas, o civilini valdžios staig . ia pat pasakiau jam savo nuomon , kad epidemijai mažiausia pavojingos yra bažny ios, mažiau negu teatrai, kavin s, mokyklos. Eidami bažny i žmon s apsiprausia, velkasi išeiginius r bus, žiemos metu m s bažny ios šaltos, šiai epidemijai mažiausia pavojingos. Nepaisant pakartotino aiškinimosi raštu, vokie iai prad jo skelbti, kurios bažny ios turin ios b ti uždarytos. Buvo atsakyta išsamiau raštu, kad kovai su šia epidemija žmon ms reikia daugiau kuro, muilo, maisto, kad žmon s gal t palaikyti švar , b t atsparesni, kad epidemijos paliestose vietose reikia uždaryti kino teatrus, kavines, o ne bažny ias. Keliose vietose vokie i valdininkai bažny ias uždar ir

užantspaudavo. Jausdami ta iau žmoni nepasitenkinim , netrukus jas v l atidar . Didesnis nesusipratimas buvo užregistruotas tik Kaune, Šv. Kryžiaus, Karmelit bažny ioje. Buvo bendras sakymas uždaryti Kaune visas bažny ias, bet to sakymo niekas nepais . Vien sekmdie n , 7 valand ryt , kunigui vikarui iš jus mišioms prie altoriaus, pri jo prie jo pasaulietis ir sako vokiškai kunigui, kad šis liept žmon ms išeiti iš bažny ios. Kunigas ir sako žmon ms lietuviškai: šis ponas liepia jums visiems išeiti iš bažny ios. Tada anas pasaulietis sako piktai kunigui: nesakyk, kad aš liepiu išeiti, o kad tu liepi, ir pats prad jo reikalauti, kad žmon s eit iš bažny ios. Kai kurie žmon s tvirtino, kad tai buv s rus okupacijos metu enkavedistas, dabar gi tas pat es s jau vokie i tarnyboje. Žmon s j apstumd ir išmet lauk iš bažny ios. Rytojaus dien buvo gautas Kauno kurijoje iš GESTAPO raštas, reikalaujantis nubausti šv. Kryžiaus parapijos klebon už niekinim pareigas einan io tarnautojo. To nepadarius, klebonas b si s suimtas. GESTAPui buvo atsakyta, kad t valand bažny ioje klebono nebuvo, jis to incidento visai nežinojo, joks valdininkas klebon nesikreip , tariam j tarnautoj žmon s atpažin kaip buvus NKVD agent , dabar at jus trukdyti pamaldas net prie altoriaus; tuo pasipiktin , žmon s užsideg ir išvar j iš bažny ios. Kurija sp sianti tik vikar , kad jis pats pat pradžioje nesustabd incidento, išvarydamas iš bažny ios j , trukdant prie altoriaus sibrov l . GESTAPO teiravosi vieno kunigo, ar kurijos sp jimas kunigui laikomas didele bausme. Kunigas atsak s, kad kunigo tarnybinis sp jimas yra nemažesn s reikšm s, kaip tarnybinis sp jimas kariškiui. GESTAPO nusiramino, ir tas incidentas nebuvo daugiau minimas. Netrukus GESTAPO paraš kurijai, kad j ankstenis raštas buv s parašytas generalkomisariato sakymu, tarsi nor dami pasakyti, kad ir anas sibrov lis buvo si stas bažny i ne

GESTAPO, o generalkomisariato. Po savaitės kitos buvo atšauktas sakymas uždaryti bažnyčias, motyvuojant tuo, es epidemijos pavojus prajis.

1941 m. gruodžio 22 dieną arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas ir aš pasiuntėme laiškus P. Pijui XII Kalėdų proga. Laiškas Vatikanui pasiekė (24) šis laiškas gavome kardinolo Maglione, Vatikanų Valstybės sekretoriaus, laiškas sausio mėn. 26 d. data, Popiežiaus vardu duojant už mūsų laiškus (25)

1942 metais, nors nesikartoję prajusi metų nesusipratimai, tai atsirado nauji.

Nors tai ir nereikšminga, bet pilnumui verta paminėti vieną faktą. Vasario mėnesio pradžioje Kaune pradėjo plisti gandas, kad kažkas nepaprasto vykė Girkalnio bažnyčioje, žmonės pradėjo kalbėti apie apsireiškimus. Išmintingai pasielgė Raseinių policijos viršininkas, kad, vos tu gandai išgirdę, nuvyko Girkalnį ir užrašė vykė dalyvavusių ar liudininkų pasakojimus. Netrukus ir arkivyskupas pasiuntė tris kompetentingus kunigus ištirti gandy vietoje. Viskartu sudėjus, buvo taip, kad vieno asmens poelgis, neturintis tokio tikslo, sukėlė keliolikos žmonių nesupratimą ir vairius spėjimus. Tu nuotaiką pasigavęs, anas asmuo, prieš jį dar prisidėjo viena "regėja", ir juodu jau sėmoningai fabrikavo ir skleidė "šventų mel", gal ir gera intencija, tai vis tiek mel. Kauno kurijai tai reagavus, gandas nutilo.

5. Iškilę nauji nesusipratimai tarp vyskupų ir vokiečių civilinės valdžios (Zivilverwaltung). Vasaros pradžioje generalkomisaras sakė Švietimo tarnybai nutraukti sumas Teologijos-Filosofijos fakultetui ir tikybos mokytojams, mokyklose. Universitetas gavo pasiūlymą Teologijos-Filosofijos fakultetą išjungti iš universiteto. Universiteto rektorius Gravrogas ir kitų fakultetų dekanai griežtai

pasisak prieš tok si lym , pareikšdami, kad tai ne j kompetencijoje, švietimo tar jas atsiunt konfidencialiai asmen jo vardu supažindinti mane, fakulteto dekan , su gautu raštu, prašydamas parašyti stipr atsakym . Tok rašt greitai parašiau, paaiškindamas, kad Teologijos-Filosofijos fakultetas yra konkordato — sutarties tarp Lietuvos vyriausy b s ir Vatikano objektas, ir mes neturime teis s š klausim apskritai svarstyti, o tuo labiau sutart laužyti. Žinoma, toks atsakymas nepaveik generalkomisaro, kad jis an sakym Švietimo tar jui atšaukt . Be generalkomisaro žinios, susitariau su švietimo ir Finans tar jais ir fakultetui priklausan ios sumos nuo dabar buvo mokamos ne per universitet , o betarpiai fakulteto dekanui.

Birželio 16 dien mir vyskupas Juozapas Kukta, Kaišiadori vyskupas.

6. Labai jautrus klausimas iškilo, vokie i civilinei valdžiai (Zivilverwaltungui) paskelbus sakym iki rugs jo m nesio 15 dienos **registruotis visiems Lietuvoje esantiems lenkams** ir lenkiškos kilm s Lietuvos pilie iams. Vyskupai per kunigus leidome gand , raginant , kad niekas nesiregistruot . Ta iau s rašus prad jo sudarin ti patys vokie iai per savo agentus. Tai buvo kelias visokiam kerštui, priemon , kas žino kokiam pašalie iui apspr sti žmogaus tautyb . Pagaliau toje pa ioje valstyb je visoki tautybi lojal s žmon s yra lygiateisiai. Vokie i valdžia paskelb vietas, kurias tokie suregistruoti bus surinkti. Vi-si supratome, kad t žmoni laukia tas pats likimas, kaip ir žyd . Nebuvo jokio užtikrinimo, kad tokius s rašus nepaklius asmenys, šeimos, savo kilme netur nieko bendro su lenkiškumu, kad tai bus pretekstas vokie iams naikinti lietuvius masiniai, kaip dar rusai. Prad jo ateiti žinios jau apie suimtas šeimas ir išvežtas Ežer io durpyn ,

Suvalkijos pusėje, netoli Kauno, sunkiems darbams. Toki suimtą turtą pasisavina vokiečiai.

Taip pat ši vasarą vokiečiai uždaro Vilniaus kunig seminariją. Areštavo arkivyskupą Romualdą Jalbrzykowską, uždaro tvarynų marijonų vienuolynę Marijampolėje, seminarijos profesorius internavo Išlaužo kyje, tarp Garliavos ir Pakuonio, klierikus, kuriuos pagavo, išvežė Vokietijai darbams.

7. Tokiose nuotaikose spalio **6-8 dienomis Kaune susirinko metinei konferencijai Lietuvos vyskupai**. Tarpe daugelio eilinių pastoracijų klausimų, šiuo metu buvo svarbiausi: vienas — konferencijos vardu paruošti išsamūs raštai vokiečių okupacinei valdžiai. Jame pasakyti atvirai, bet rimtu ir neužgaunančiu tonu. Visi kartu aptartas turinys ir pradėtas redaguoti dar vykstant konferencijai. Kol raštas buvo galutinai suredaguotas, paruoštas, truko kelios dienos. Spalio 13 dieną raštas buvo teiktas generalkomisariatui, karo komendantams ir GESTAPO.

ARCHIEPISCOPUS

et

METROPOLITA KAUNENSIS

Nr. 1785

Ponui generaliniam komisarui Kaune
pirmajam generaliniam

Lietuvos katalikų vyskupai savo metinėje konferencijoje apsvarstė Lietuvos katalikų gyvenimo liejimo klausimus. Vyskupai rado reikalingi kai kuriuos didesnius svarbos klausimus išdėstyti Ponui Generaliniam Komisarui, tikdami, kad jo teigiamas išsprendimas nebus delsimas.

1. Bažnytinis nuosavybės reikalas. Vairiomis progomis buvo skelbiama, kad netrukus bus atstatytos nuosavybės teisės. Visiems lietuviams, taigi ir joms vyskupams, šis klausimas yra labai aktualus. Nepaslaptis, kad beveik visa bažnytinė ir katalikiška draugijoms nuosavybė bolševikams buvo nacionalizuota, t.y. atimta. Lietuvos vyskupai jau ne pirmą kartą pareiškia, kad tokio nusavinimo katalikai nelaiko teisu. Nuosavybės teisės gerbimas mes katalikai laikome krikščioniškos civilizacijos pasireiškimu. **Nuosavybė priklauso visos Europos tautos, ji priklauso ir Reichui.** Mes pabrėžiame, kad nuosavybės klausimą Katalikų Bažnyčia žiri ne tik kaip ekonominį klausimą. Nuosavybės gerbimas yra natūralios ir krikščioniškos dorovės postulatų, sustiprintas pozityvia Dievo teise.

Lietuvos visuomenė, smerkdama bolševizmą, smerkia visų jo palikimą, taigi ir nuosavybės atėmimą, bolševikams vykdyti.

Yra žini, kad vokiečių civilinės valdžios atstovai svarstė Lietuvos bažnytinį žemių reformos klausimą. Bažnytinis žemių reforma Lietuvos vyskupų tarpe yra laikoma pribrendusiu reikalu, bet Lietuvos vyskupai pareiškia, kad tokia reforma yra galima tik susitarus su Apaštala Sostu.

Bolševikai yra atėmę iš kurijų ir parapijų vairius dokumentus, metrikas knygas ir archyvus. Tai buvo padaryta ne dėl valstybinio reikalo. Parapijų ir kurijų valstybei reikiamas žinias yra suteikusios. Iš kurijų ir parapijų perimti archyvai ir metrikos knygos yra būtinos bažnytiniam reikalams, šie nuosavybės grąžinti kurijoms ir parapijoms prašome be atidėjimo.

Mūsų pasiekia žinia, kad žadama tam tikrą grupę Lietuvos piliečių iškelti iš jų nuolatinę gyvenimo vietą kažkur kitur, tačiau išlimčius su jų nuosavybės atėmimu, perduodant ją kitiems ir taip prasilenkiant su aukščiau

pareikštais nuosavybės dėsniais. Tai kelia suprantam ir visai nepageidaujam nerimą visuomenėje. Mes netikime, kad to reikalaut žymi lietuviai tautos dalis ar jos interesai, kad pagaliau tai būtų reikalinga gerai karos kmei. Mes visai prileidžiame, kad ir lietuviai tarpe gali atsirasti pavieni asmenys, kurie, nepaisydami krikščioniškos dorovės dėsnių: "Nedaryki to kitam, ko nenori, kad tau kiti daryt", kartais gali pasielgti visai nepateisinamai. Tuo labiau mes prileidžiame, kad kitatauti tarpe gali atsirasti ir atsiranda visuomenei kenksmingi kurstytojai, kurie už savo darbus užsitarnauja net ir nuosavybės atimimo bausmę. Tačiau dauguma tariam kitatauti yra be savo kaltės nutautinti lietuviai. Savo elgesiu jie labai retas yra užsitarnavę bausmę. Daug daugiau galima pasiekti gero, duodant jiems progą ir galimybę grįžti prie savo tėvų ir senelių tautybės ir kalbos, negu juos pašalinant iš savo tarpo.

2. Nemaža lietuvių darbininkų yra išvykusi Reicho darbo talkon, vedami kovos prieš bolševizmą šio. Išvykusiųjų žymi dalis yra praktikuojantys katalikai. Juos kviečiant darbo talkon, tarpe kitais dalykais pakartotinai buvo žadama, kad lietuviai kunigai aprašytų religinius ir dvasinius reikalus. Mes su skausmu konstatuojame išvykusiųjų Reicho darbininkų visuotinį nusiskundimą, kad šis pastarasis pažadas iki šiol yra neištesėtas. Episkopato numatyti kunigai iki šiolei negavo leidimo savo tautiejiams patarnauti. Turdami pareigą aprašyti savo tautiejiems visus religinius reikalus, mes negalime šio dalyko nepriminti. Prašydami Pono Generalinio Komisarą padaryti šiuo reikalu atitinkamą žygį, mes tikimės, kad atitinkami Reicho organai šį klausimą tinkamai išspręs.

3. Mus skaudžiausiai palieja sumanymas reikalauti, kad Lietuvos abiturientai atlikint darbo prievolę

Lietuvoje, o kur kitur, be savo gimdytojų bendros globos, be religinės ir dorovinės pagalbos, kurios savo amžiuje jie taip labai yra reikalingi. Dar skaudesnis dalykas būtų šitie, kurie nors iš savo krašto darbo prievolei mergaites. Tokia tvarka jie sveikatai ir dvasinei gerovei atsiliepti dar skaudžiau negu berniukams. Tiesą jaunuolių išsiuntimas svetur būtų lygus pažeidimui prigimtos gimdytojų teisės globoti savo vaikus. Pasakydami šias mintis, mes išreiškiame ne tik savo, bet ir šio jaunimo gimdytojų visuotinį nerimą ir susirpinimą. Lietuviai tavei ir dabar negali užmiršti to budo, kuris buvo pavartotas, verbuojant talkininkus nepilnameis jaunuolius degtine, tabaku ir t.t. Visa Lietuvos visuomenė ir mes su jais esame sitikinai, kad visi tie jaunuoliai ir jaunuolės darbo prievolei gali atlikti savo krašte su didžiausia nauda ne tik savo kraštui, bet ir Reichui.

4. Vyskupų Konferencija buvo supažindinta su Teologijos fakulteto prašymu 1941-1942 studijų metu. Tuo susirpinimą, vyskupai konstatavo, kad ištisus mokslo metus šio fakulteto darbas buvo kliudomas. Nepaisant oficiali ir pakartotinai pažadų leisti lietuviams švietimo srityje visai autonomiškai tvarkytis, Teologijos fakultetas sutinka sunkumams, kuriuos dar iki šiol neraišiai pavyksta pašalinti. Pakartotinai prisimindami, kad Kauno V. D. universitete nuo pat jo šikimo pradžios Teologijos fakultetas konkordato ir Lietuvos statymų yra garantuota šio universiteto dalis, Lietuvos vyskupai pareiškia, kad jie, remdamiesi ir teisine bkle, ir Lietuvos katalikų reikalais, negali Teologijos fakulteto teisinio charakterio keisti ir jį atsižadėti.

Šia proga mes atsimeiname ir Lietuvos universiteto reikalams. Kauno ir Vilniaus universitetai yra vienas didžiausių lietuvių tautos laisvo gyvenimo kultūrini

laim jim . Užtat nenuostabu, kad Lietuvoje nėra luomo ir asmens, kuris nesisielot j klest jimu. Kiekvienam lietuviui atrodo, kad ne tik lietuvi tauta, bet ir visi linkintieji lietuvi tautai gero tur t ši universitet veikim remti.

5. Prasid jus naujiems mokslo metams, Lietuvos vyskupams paaišk jo, kad gimnazijose yra uždrausti religiniai b reliai. Jeigu kit objekt b reliuose leidžiama moksleiviui pagilinti m gstim mokslo srit , tai tuo labiau jaunimas tur t rasti nemažiau galimumo religiniuose b reliuose pagilinti religin žinojim ir dorin išsiaukl jim . Šiame nelygiame religijos objekto traktavime su kitomis disciplinomis jaunimas, j gimdytojai ir visa katalikiškoji visuomen ži ri tikybos varžym , kuriam ji yra labai jautri po bolševikiško režimo pergyvenim .

6. Nuo pat bolševik iš Lietuvos iš jimo, už k Reicho armijai visada liksime d kingi, yra daromi pakartotini žygiai atgauti katalikams nors minimum j tur tos gausios spaudos. Su laikin ja Lietuvos Vyriausybe ir su karine Reicho Vyriausybe buvo jau susitarta. Pasikeitus Lietuvoje valdžiai, šis reikalas užkliuvo ir iki šiai dienai dar teb ra neišspr stas. Lietuvos katalikiška visuomen stebisi, kad krašte yra net liuksusins spaudos, tarnaujan ios visai nedidelei žmoni grupei, kai tuo tarpu katalikai neturi absoliu iai jokio spaudos organo. Prisimindami, kad beveik absoliu i Lietuvos gyventoj visum sudaro savo tiky b brangin katalikai, mes pakartotinai pareiškiamo, kad katalik b tinausius reikalus patenkinti yra reikalinga spauda. Iki šiolei mes esame praš tik minimumo: vieno savaitraš io liaudžiai ir vieno m nesinio žurnalo, skirto dvasiškijai ir katalikiškai akademinai visuomenei. Jeigu randama galimyb s ir reikalo spaudos srityje patenkinti

mažesn s vert s reikalavimus, tai tuo labiau tur t b ti patenkintas šis b tinas reikalas.

Savo spaudai katalikai turi ir savo spaustuvi . Jos buvo sįgytos katalikiškos visuomen s l šomis, surinktomis auk , paskol ir kitais b dais. Ant to turto guli prievol atlikti kai kurias pareigas: už aukotojus laikyti mišias, jiems veltui duoti kai kuriuos leidinius, išmok ti skolas. Dabartiniai šio turto administratoriai t pareig nepildo ir negali pildyti. Bolševikai, sekdami savo sistem , gal jo lengva širdimi svetim turt grobti, j naikinti. Bet tokia tvarka netur jo pasilikti toliau. Katalik spaustuv s neatid liotinai yra gr žintinos j savininkams.

7. Katalik tikybos išpažinimas reikalauja Bažny iai jos srityje veikimo laisv s. Jeigu neb t ir Konkordato su Apaštal Sostu, tai Bažny iai vis d lto priklauso teis tur ti laisv kurti katalikiškas organizacijas, kuri pagalba patenkint su Bažny ios gyvenimu susijusius reikalus. Komunistai, paskelb kov Dievui ir visam, kas yra šventa, negal jo pak sti ir katalikišk organizacij . Sugriov organizacijas, jie at m ir j turt . Bažny ia yra t organizacij vadov , glob ja ir ji negali nereikalauti, kad Lietuvoje ir ia b t atstatyta teis ta pad tis, kad b t leista veikti organizacijoms ir b t gr žintas j turtas.

Suglaustai iš d st s šiuos gyvybinius Lietuvos katalik reikalus, Episkopatas reiškia vilt , kad Ponas Generalinis Komisaras padarys žygi iškeltus klausimus artimiausiu laiku palankiai išspr sti.

(pas.) Dr. Joseph Graf Skvireckas,
Vyskup konferencijos pirmininkas

(pas.) Dr. V. Padolskis,
Vyskup konferencijos sekretorius

Tos pa ios konferencijos metu buvo paruoštas ir spalio mėnesi šis platesnis raštas. P. Pijui XII — pranešimas apie 1941-1942 metų veiklą ir bendrai Lietuvos gyvenimą. Raštas Vatikane buvo gautas. (26)

Spalio 11 d. Kaune Jgulos-šv. Mykolo bažnyčioje man teko laikyti mišias, teikti Sutvirtinimo sakramentą ir ta proga pirmą kartą paskelbti vyskupų konferencijos nutarimą vadinamą lenkų reikalais, paraginti lietuvius pasipriešinti tokiam vokiečių valdžios žygiui. Už poros dienų šis vyskupų konferencijos nutarimas ir mano pareiškimas bažnyčioje kartojo Londono BBC radio. Kaip tai žinia taip greitai pasiekė Londoną, man nežinoma, bet pergyvenome tam tikrą tempą, laukdami kokių nors represijų iš vokiečių pusės. Tačiau tiesioginės reakcijos nebuvo.

Tuo pačiu laiku dar žygiavo pasauliečiai. Po kolektyvo paruoštu raštu pasirašyti buvo prikalbėti buvęs Lietuvos prezidentas Kazimieras Grinius, buvę ministrai kunigas Mykolas Krupavičius ir Jonas Aleksa. Šis žygis generalkomisaro reakcija buvo greita ir griežta: sakytą visus tris išvežti Stutthofų koncentracijos stovyklą. Sujudome visi. Aš pakartotinai lankiausi ir GESTAPO, ir karo komendantų roje. Atrodo, kad žygiai padėjo. Po ilgesnių derybų prezidentas K. Grinius paliktas Lietuvoje, gi du buvę ministrai išstremti iš Lietuvos, kur laikė GESTAPO priežiūroje Rytprisiuose, vėliau ministeris J. Aleksa apgyvendintas Berlyne, ministeris kunigas Krupavičius — Regensburge, Basijų Karmelitų vienuolyne, šia proga teko išgirsti vieną smulkmeną aukščiau minėto vyskupų konferencijos rašto generalkomisarui adresu. Pirmasis generalinis tarjasis generolas P. Kubiliūnas lankėsi pas generalkomisarą užtarti mintis tris, pasmerktus Stutthofą. Sugrįžęs jis maždaug šitaip atpasakojo generalkomisaro žodžius: "Prašyti,

reikalauti visko galima, galima net protestuoti, bet negalima kolytis. Vyskupai paraš tiek, kiek dar niekas ne-dr so vokie iams pasakyti, ta iau tokiu tonu, kad skaitydamas jis raud s, bet n ra kaip už tai kerštauti. Imdamasis už tok rašt koki nors represij , jis gal t sudaryti sp d pats veiki s prieš Reicho interesus".

Po vyskup konferencijos ir aukš iau min to rašto, pra jus m nesiui, buvo gautas iš generalkomisaro sekantis atsakymas:

Kauen, den 9 November 1942

DER GENERALKOMISSAR
IN KAUNEN
Nr. 1726

An den
Erzbischof und Metropoliten von Kaun
Herrn Dr. Joseph Graf Skvireckas,
Kaun.

Ich bestaetige. den Eingang des Schreibens von 13.10.42, das mir am 17.10.42 durch den Ersten Generalrat Herrn General Kubiliunas uebermittelt wurde.

Der Inhalt dieses Schreibens hat mich befremdet.

Es duerfte den Herren Bischoefen Lituaens noch in Erinnerung sein, dass waehrend der verhaeltnissmaessig kurzen Bolschewistischen Herrschaft in Litauen bereits ein grösser Teil der nationalen, kulturellen und religoesen Werte des Landes zerstoert, unzaehlige Einwohner teils nach Sowjetrussland verschleppt, teils — unter diesen eine Anzahl Priester der roemisch - katholischen Kirche — hingemordet wurden. Nur durch das entschlossene Handeln des Fuehrers des Deutschen Reiches und durch die Tapferkeit seiner Truppen wurde eine den Bolschewisten

zweifelsfrei angestrebte restlose Vernichtung Litauens und seiner Bewohner verhindert durch die schnelle Besetzung des Landes manche bereits dem Untergange geweihten Werte gerettet und vor allem der Bevoelkerung wieder die Moeglichkeit gegeben, in Ruhe und Frieden unter freizeugiger Gewaehrung des Ausuebung christlichen Religion an die Weiterarbeit bzw. an den Wiederaufbau des Landes gehen. Nur diesem Umstand duerfte es auch zu verdanken sein, dass die Herren Bischoefe Litauen ungestoert und ungehindert zu einer Jahreskonferenz zussammentreten konnten. Der Kampf des Deutschen Reiches und seiner Verbuedeten gegen Bolschewismus dauert an. Ihn zu bestehen, ihn siegreich zu beenden und damit die europaeische Kultur vor der Zerstoerung zu bewahre, erfordert — auch dies duerfte den Herren Bischoefen Litauens bekannt sein — den Einsatz allen verfuegbaren Kraefte. Dieser Kampf erfordert aber ferner auch die Zurueckstellung aller Probleme, deren Verwirklichung nicht als kriegswichtig oder gar kriegsentscheidend unzusehen ist. Diese vom Fuehrer des Deutschen Reiches mehrfach herausgestellten Grundsuetzen gelten selbsterstaendlich auch fuer die zur Zeit besetzten Gebiete. Zu meinem Bedauern habe ich aus dem Inhalt des Schreibens von 13.10.42 feststellen muessen, dass dort derartige Fragen ausgeworfen werden, deren Beantwortung ich aus den eben aufgezeichneten Richlinien zur Zeit nicht vorzunehmen in der Lage bin. Insbesondere betrifft dies die Frage der Eigentumsrechte. Soweit das Schreiben aber beachtliche Anregungen enthalten, werde ich ihre Bearbeitung veranlassen.

Eine in Ihrem Schreiben von 13.10.42 niedergelegte tatsächliche Unrechtigkeit moechte ich kurz aufzeichnen. Ich habe es begruesst, dass aus dem von mir geleiteten Generalbezirk Litauen sich viele litauische Arbeiter zur

Arbeit im Reich gemeldet haben. Sie haben sich damit in die grosse europaeische Abwehrfront gegen den Bolschewismus eingereiht. Selbsverstaendlich werden diese Arbeiter in Reiche in ihren Glaubensangelegenheiten von den deutschen katholischen Geislichen hinlaenglich betreut. Eine entsendung Litauischer Geislichen ins Reich zu diesem Zweck war nicht beabsichtigt. Eine derartige Zusage ist dementsprechend auch von der in dieser Angelegenheit federfuehrend taetigen Abteilung meines Generalkommissariats niemals gemacht worden. Eine Notwendigkeit hierzu vermag ich auch nicht einzusehen, da — wie ebenfals bekannt sein duerfte — die deutschen katholischen Geistlichen ihre Taetigkeit im Reich ohne jede Einschraenkung auszuueben in der Lage sind. Ich weise in diesem Zusammenhang darauf hin, dass religioese Betrauung der Arbeiter anderen Nationen, die zum Teil in weit groessere Zahl als aus Litauen zum Arbeitseinsatz ins Reich kamen, ebenfalls nicht von ihren eigenen, sondern von deutschen Geistlichen hinreichend wahrgenommen wird.

Das gleiche gilt fuer die religioese betreuung der zur Ableistung der Arbeitspflicht eingezogenen Abiturienten und Abiturientinnen.

Ich darf zum abschluss daran erinnern, dass Derr Erzbischof in Kauen mir am 25.9.41 einen und der ihm unterstellten litauischen Geistlichen Bereiwilligkeit zur Mitarbeit im gemeinsamer Kampf gegen den Bolschewismus zugesagt hatte. Ich gebe der Hoffnung Ausdruck, dass mein Schreiben die Herren Bischoefe anregt, alle ihre Ueberlegungen und Massnahmen auf diesen einen entscheidenden Punkt zu Konzentrieren.

Dr. v. Renteln

*Jeigu ir netikslus žodinis vertimas, tai rašto mintys lietuvi kalba
maždaug šitaip b t :*

Kaune

Nr. 1726

*Kauno Arkivyskupui ir Metropolitui
Ponui dr. Juozapui Grafiui Skvireckui
Kaune.*

*Aš patvirtinu gaut 1942.10.13 rašt , kuris 1942.10.17 buvo
man perduotas per Pirm j Generalin Tar j General Kubili n .*

šio rašto turinys mane nustebino.

*Ponai Lietuvos vyskupai tur t dar atsiminti, kad per trump
bolševikin viešpatavim Lietuvoje didel dalis tautini , kult rini ir
religini vertybi krašte buvo jau sunaikinta, nesuskai iuoti gyventojai
dalinai ištremti Sovietrusij , dalinai — j tarpe tam tikras skai ius ir
Romos Katalik Bažny ios kunig buvo išžudyti. Tiktai ryžingu Reicho
Fuehrerio sprendimu ir jo kariuomen s narsumu buvo sukliudytas
bolševik neabejotinas beatodairinis Lietuvos ir jos gyventoj
sunaikinimas, greitu krašto už mimu išgelb tos kai kurios vertyb s, jau
pasmerktos praž iai ir, svarbiausia, gyventojams v l duota galimyb
taikoje ir ramyb je laisvai naudojantis krikš ioniška religija, toliau
darbuotis krašto atk rimui. Tik d ka šios aplinkyb s ir Ponai Lietuvos
Vyskupai gali susirinkti nekludomi ramiai metinei konferencijai.
Vokietijos Reicho ir jo s junginink kova prieš bolševizm dar vyksta
toliau. T kov paremti j pergalingai užbaigti ir tuo Europos kult r
apsaugoti nuo sunaikinimo reikalinga — ir tai tur t b ti žinoma
Ponams Lietuvos Vyskupams — vis galim j g sutelkimas, ši kova
reikalauja atid ti visas problemas, kuri sprendimas neatrodo kariniai
svarbus ar lemtingas, šie principai, daug kart Vokietijos Reicho
Fuehrerio pareikšti, savaiame suprantama, galioja ir laikinai užimtose
srityse. Apgailestaudamas 1942.10.13 rašto turin , turiu konstatuoti,
kad ten iškeliami tokie klausimai, kuriuos atsakym d l aukš iau
nurodyt princip kol kas aš negaliu duoti. Ypa iai tai lie ia nuosavybi
teis s klausim . Kiek tame rašte yra d mesio vert klausim ,*

pasistengsiu, kad jie būtų apsvarstyti. Jis 1942.10.13 rašto noria trumpai pažymėti vien neteisingą dalyką. Aš sveikinau, kad iš man pavestos Lietuvos Generalinio srities daug lietuvių užsiregistravo darbams Reich. Jie tokiu būdu sujungė didelį Europos frontą prieš bolševizmą. Savaime suprantama, kad šie darbininkai Reiche bus dvasinai aptarnaujami vokiečių katalikų dvasininkais, šiam reikalui siuntimas Reich lietuvių dvasininkų nebuvo pramatytas. Toks pažadas niekad nebuvo padarytas iš Generalkomisariato atitinkamose instancijose. Aš negaliu žinoti tokio būtinumo, kadangi — kaip turėtų būti žinoma — vokiečiai katalikai dvasininkai Reiche gali eiti savo pareigas be jokių apribojimų. Ryšium su tuo aš nurodau, kad kitos tautybių darbininkų aptarnavimas, kuriems darbams atvyko Reich daugiau negu lietuvių, yra vykdomas ne jų savimi, o vokiečių dvasininkais.

Tas pats galioja religiniam aptarnavimui darbo tarnybai paimti abiturientus ir abiturientus.

Užbaigai noriu priminti, kad Ponas Kauno Arkivyskupas 1941.9.25 man pareiškė te savo ir savo kunigų pasiryžimą bendradarbiauti bendroje kovoje prieš bolševizmą. Reiškiu viltį, kad mano raštas paskatins Ponus Vyskupus visus jų svarstymus ir priemones sukonzcentruoti šiuo vieninteliu tašku.

Dr. v. Renteln

Ta pačia linkme ir tais pačiais reikalais, apie kuriuos kalba Lietuvos vyskupo raštas, dar žygi ir lietuviai generaliniai tarėjai, ir Lietuvos universitetų vadovybės, ir kiti pasauliečiai. Kiek tomis pastangomis laimėta, kiek būtų buvę laimėta, neverta spėti, daug ką keitę prasidėjusios vokiečių nesėkmės frontuose. Vien galima pastebėti, kad lietuvių darbininkų aptarnavimui Reiche ne generalkomisaro, o Berlyno sprendimu buvo Kauno arkivyskupo metropolito paskirtas ir pasiųstas Berlyną salezietis kunigas dr. Jonas Puišys. Jam pavyko ten susikurti gana palankius santykius, kad iš Darbo Ministerijos gavo žinias, kur ir kiek yra lietuvių darbininkų ir juos lankyti.

Berlyne jis tur jo savo staig , kuri daug pad jo ne tik darbininkams Vokietijoje, o ir 1944 met vasar ir ruden Vokietij pasitraukiantiems kitiems Lietuvos gyventojams.

anks iau min tos vyskup konferencijos rašt Pijui XII buvo gautas 1942 met lapkri io 15 dien atsakymas, pasirašytas Vatikano valstyb s sekretoriaus kardinolo Maglione, kuriame d kojama už sveikinimus Popiežiui, už žinias ir raginama pad ti išsklaidytoms Vilniaus vienuol ms.(271)

Teko ilgiau pasigin yti su Generalkomisaro staiga d l sakymo atiduoti spalvoto metalo varpus. Vyskupams griežtai atsisakius tok sakym skelbti ir vykdyti, vokie i civilin valdžia sak viet savivaldyb m patikrinti kurioje bažny ioje kokio metalo yra varpai, ar kuris turi istorin s reikšm s ar ne. Neistorinius spalvoto metalo varpus sakyta nuimti, bet nebuvo pasakyta, k su jais daryti. Iš vienur buvo atsakyta, kad varpai yra plieniniai, iš kitur, kad varpai yra istoriniai, dar iš kitur, kad vietoje n ra žmoni n priemoni varpams nuimti. Kai kur varpai buvo iš varpini nuimti, bet liko neišvežti. Ta iau, pavyzdžiui, Vilkaviškyje vokie i atsi sti darbininkai katedros varpus nu m nenuleido kaip nors sveikus žemyn, o iš bokšto išmet žem ; krisdami varpai sudužo, (šia proga prisimena, kad, karui užsibaigus, Regensburge, Dunojaus uoste, liko didelis skai ius varp , suverst vienon kr von. Keliuose teko matyti bažny i ir viet užrašus, kam jie priklaus . J buvo iš Pranc zijos ir kitur. Kas su jais nutiko, ar daug j gr žo savas bažny ias, nežinau.)

Dar 1942 met vasario m nes Kauno GESTAPO atsiunt Kauno kurijai rašt , reikalaujant žini apie Lietuvos seseris vienuoles: kiekvienos vardo ir pavard s, amžiaus, užsi mimo, gyvenamos vietos. Buvo atsakyta trumpu raštu, pasirašytu kurijos sekretoriaus kanauninko J. Bylos, kad kol negr žinti vienuolynai ir vienuol s negali

susirinkti bendram gyvenimui savo namus, todėl negalimybi toki žini suteikti. Tuo tarpu vokiečiai išvežė iš Vilniaus dalį vienuolių seserų, gyvenusių viešai savo vienuolynuose, darbams Vokietijai. Tada 1942 metų lapkričio mėnesį Kauno GESTAPO atsiuntė Kauno kurijai tą patį raštą antrą kartą, šis kartą buvo atsakyta dar trumpiau: raštą esame jau atsakę vasario mėnesį ir negalime daugiau pasakyti.

Tokiose nuotaikose praėjo 1942 metai. GESTAPO neslėpė savo tarimo, kad rezistencinei veiklai vadovauja daugiausia katalikai ir buvo galima laukti žiauresnių represijų. Vargiai būtų išvengta, bet nesukmės Afrikos, Rytų fronto turėjo takos ir Lietuvoje. Bolševikų partizanai pradėjo reikštis ne tik pafrontėje, o lenkų partizanai visoje Lenkijoje. Partizanai pradėjo reikštis ir Lietuvoje, kuri nežinomas skaičius buvo nuleistas iš liktųjų, kiti perėjo frontą, pradėjo organizuoti užsiskępusius rusų karius ir pabėgusius karo belaisvius. Nors vokiečiai pasitikėjo, kad Lietuvoje nebus prieš juos visuotinio ginkluoto sukilimo, bet suprato, kad reikia koki nors naujų priemonių.

1943 metų sausio mėnesio 8 dienos raštu Vilniaus arkivyskupas M. Reinys pranešė Vatikanui, kad jam pavyko per tarpininkus susisiekti su arkivyskupu Jalbrzykowskiu, dabar internuotu Marijampolėje Marijon vienuolyne, kad Vilniaus seminarijos profesoriai internuoti Užupyje, kad 1942 metų rugsėjo 28 dieną pradėjo darbą kunigų seminarija nauja sudėtimi su 44 klierikais, kad Kauno generalkomisaras raštu klausia, kas tas seminariją leido. (281) Šia proga paminėtina, kad arkivyskupas M. Reinys buvo manęs prašyti vokiečių valdžios leidimą atkurti Vilniuje vokiečių sunaikintą seminariją. Tuo tikslu jis, atvykęs į Kauną, buvo tikintis, kad, prašydamas leidimo, tikrai jį negaus, o gavęs neigiamą atsakymą, tvarkyti seminariją yra daug pavojingiau, negu bandyti vokiečiams nieko nesakius.

Reik jo surasti kunig , kurie dr st bandyti atkurti seminarij , rizikuodami vokie i represijomis. Buvo sustota prie kunig L. Tulabos, kaip seminarijai rektorius, ir kun. dr. L. Gronio, ryši tikslams su švietimo tar ju ir vokie iais. Arkivyskupas M. Reinys šias nuomones pri m , ir taip Vilniuje buvo prad tas mokslas kunig seminarijoje.

1943 met sausio 11 dienos raštu Vatikano valstyb s sekretorius kardinolas Maglione paved Kauno arkivyskupui metropolitui J. Skvireckui atsiklausti vyskup Teofili Matulion , ar jis sutikt priimti Kaišiadori vyskupijos valdym . Jeigu vyskupas T. Matulionis sutiks, tai nelaukiant bullos - paskyrimo rašto iš Apaštal Sosto, j prisaikdinti ir jis jis gali tuojau perimti Kaišiadori vyskupij .(291)

10. Legiono mobilizacija ir atgarsiai. Ši met pradžia atneš daug nerimo, paskelbus legiono mobilizacij . Kadangi ši mobilizacija nebuvo jokia staigmena, daug apie j kalb ta, lietuviai buvo pasak vokie iams savo nuomones ir s lygas, tai visuomen s reakcija buvo visuotinai vienoda — niekas nesiregistravo. Vokie iai jaut , kad vien savo žodžiais lietuvi nuotaik nepakeis. 1943 m. vasario m nesio 20 dien GESTAPO viršininkas Jaegeris kreip si arkivyskup metropolit J. Skvireck , kad nor s su juo pasikalb ti. Už valandos atvyko pulkininkas Jaegeris ir du jo palydovai: majoras Schmitzas ir korpolas Muelleris. Pasikalb jimas vyko ne arkivyskupo, o mano kambaryje, man esant liudininku. Visi trys vokie iai iš eil s kalb jo apie reikal sumušti Rusijos bolševizm ir baig prašymu, kad arkivyskupas parašyt ganytojišk laišk , raginant vyrus registruotis SS Legion . Ramiai išklaus s, arkivyskupas ramiai ir šaltai atsak maždaug taip:

— Reikalauti iš dvasiškijs pagalbos mobilizacijai yra

pa i kari pažeminimas. Mobilizacija n ra Bažny ios reikalas. Yra bolševik armija ir yra bolševizmo dvasia. J s reikalas yra sumušti bolševik armij , o m s reikalas — sumušti bolševizmo dvasi . Tai mes steng m s ir stengsim s daryti, tik pasaulin valdžia tegul mums to nekliudo. Ne m s reikalas lieti patrankas, ne m s reikalas ir vyrus šaukti kariuomen .

Po to sek tylos momentas. Sve iai atsistojo ir, tarsi tarp ko kita dar atsimin , kad juos praš s generalkomisaras paklausti, kada jis gal t padaryti arkivyskupui vizit . Arkivyskupas su jam b dinga sarkastiška šypsena ramiai ir rimtai atsak :

— Mano Ponai, etiketas saisto ir didelius žmones. Aš nežinau kokiais keliais buvau pakviestas generalkomisarui vizit padaryti. Jo revizito laukiau 16 m nesi . Jis ta iau nesusiprato. Man atrodo, kad pirmojo karo metais Lietuvoje karo komendantas generolas Ludendorf buvo šis tas daugiau, negu dabartinis generalkomisaras. Kai 1916 metais Kauno vyskupas gr žo iš Rusijos per Švedij , tada generolas Ludendorf gyveno Raudondvaryje; jis suprato, kad gr žo namo šeimininkas ir pats pirmas padar jam vizit , mandagiai pri m vyskupo revizit . Kai Kaun atvyko generalkomisaras, aš buvau Kaune. Jis daug kart lank si mano kyje man ten esant, bet mudu niekad nesusitikome ir vienas antram lab dien dar nesam pasak . Et, mano Ponai, apsi jome be to vizito ligi šio, apsieisime ir toliau.

Vokie iai, skubomis paspaud mums rankas, užsimov kepures ir b gte nub go laiptais žemyn. Ma iau, kad jie nu jo kanauninko Sandanavi iaus namo link. Ten at j jie pasisak , kad gav tok atsakym savo klausimus, kurio n ra kaip pakartoti. Ten jie pasak daug pikt žodži generalkomisaro adresu.

Prasid jo vokie i represijos už Legiono boikotavim .

Jos paliet ne tik tokius, kurie tur jo registruotis, sekant vokie i išleist potvark , o buvo suimin jami nieku nekalti, vien tik teroro tikslais.

Keršydama už legiono mobilizacijos boikotavim ir už katalik hierarchijos laikysen , vokie i okupacin valdžia 1943 m. kovo 15 d. su m 46 žymius Lietuvos inteligentus, j tarpe švietimo Tar j dr. Germant -Meškausk , visoj Lietuvoj populiarius kun. prof. St. Yl ir kun. A. Lipni n . Suimt j tarpe buvo daug gimnazij ar tolygi mokykl direktori , keli karininkai ir kt., beveik visi iš suimt j atviri katalikai. Už dviej dien , kovo 18 d., buvo paskelbtas dekretas, uždar s abu — Kauno ir Vilniaus universitetus ir kitas aukšt sias mokyklas. Visi suimtieji buvo išvežti Stutthof koncentracijos stovykl kaip kaitai. Vokie iai skleid gand , kad suimtieji b si paleisti, jeigu lietuviai neboikotuos paskelbtos mobilizacijos SS legion . Lietuviai ta iau savo nuotaik nepakeit . Nors buvo daroma vokie i valdžiai visoki žygi , suimtieji nebuvo paleisti, j daugumas mir koncentracijos stovykloje, ir tik dal išgelb jo 1945 m. karo pabaiga.

Pasitar su arkivyskupu, nusprend me, kad reikia padaryti kok nors gest . Arkivyskupas šv. Kazimiero dien Kauno bazilikoje pasak pamoksl . Aplamai jis buvo religinis, apie šv. Kazimier , apie žmoni religingum , moral . ia pakartosiu tik užbaig , kuri patiko vokie iams ir kuri jie pakartojo savo spaudoje:

"Dar neseniai taip negarbingai išvyta iš m s t vyn s Maskvos galyb su savo bedieviškuoju bolševizmu, kuri ia per taip trump laikotarp paliko tiek nelaimi ir begalini skausm , tiek daug išspaud iš aki kruvin ašar , tiek daug išliejo kraujo, kad po patirt sm gi lyg ir išaušo šiek tiek vilties geresni laik , v l skelbia savo teis 'išlaisvinti' Lietuv , kuri ji laiko Rusijos dalimi.

“Mes netikime, kad pasaulyje būtų daug toki žmoni kurie tikėtų veidmainingiems bolševizmo pažadams, net ir tie tarpe, kurie bedieviškojo rusiškojo bolševizmo arčiau nepažįsta. Tautas, pažįstantias bolševizm iš savo patyrimo, taigi ir mus lietuvius, tik vieną sugrąžino mintis sukurti baime. Mes turime būti pasiryžę viską padaryti, kas nuo mūsų priklausys, kad panašūs pavojus nesugrąžtų, mums daugiau niekad negrasint. Mūsų skaičius nedidelis, bet mes tikime, kad Dievas mūsų pasigailės, kad Visagalis bus su mumis.”

Kovo mėnesio 12 dieną Kauno kunig seminarijoje minėjome pop. Pijaus XII vainikavimą penki mėnesiai sukakt. Apie pop. Pijaus XII kalbėjo dr. Petras Mačiulis. Besiryšio su šiuo minėjimu, o visai atskirai tą dieną buvo parašytas laiškas pop. Pijui XII, pasveikinant ir su šia sukaktimi, bet ir prašant jo paramos, kad Lietuva nebūt palikta Rusijos tokos sferoje, nes lietuviai nenorime turėti nieko bendro su Rusija, šį raštą pasirašė prof. Juozas Ambrazevičius — laikinosios vyriausybės premieras, e.p., prof. Julius Gravrogkas — Kauno universiteto rektorius, generolas Stasys Raštikis ir vyskupas Vincentas Brizgys.(301)

Kovo 17 dieną buvo atšaukta paskelbtoji SS legiono mobilizacija, pareiškiant, jog lietuviai pasirodė nesverti dalyvauti naujos Europos kūrime. Po to jo gaudymas ir vėžimas darbams Vokietij.

Nežinau, kieno sakymu ar iniciatyva kovo 19 dieną buvo šaukiamas Pirmojo Generalinio Tarbo staigoje kažkoks susirinkimas, kur atvykti gavau kvietimą ir aš. Nuvykęs radau daugiau kaip 20 asmenų. Svarbiausias kalbotojas buvo pulkininkas Birontas, kuris gana užgaunaniai kaltino lietuvius probolševikiškumu, grasindamas didesniais vokiečių represijomis, jeigu lietuviai nieko nedarys paskelbtos mobilizacijos reikalui. Jis

si l pasirašyti atsišaukim visuomen . Pradžioje buvo tyła. Paskui kalb jo tar jas dr. Paukštys, kad ia ein s žmoni galv klausimas. Jis pasi l kelet patais prie pulkininko Bironto si lomo atsišaukimo, tarp kit ir si lym sušaukti Lietuvos visuomen s atstov konferencij . Neatsirado norin i kalb ti. Tada aš pasakiau ten kilusias savo mintis. Pareiškiau, kad protestuoju prieš kaltinim lietuvi probolševikiškumu. Lietuviai tokiais nebuvo ir n ra. Kad isivyst tokios nuotaikos lietuvi ir vokie i tarpe, kokios yra šiandien, tai ne lietuvi , o vokie i kalt . Nors ne mano sritis tokiais klausimais kalb ti ir tokio turinio raštus pasirašin ti, ta iau m s geros valios rodymui š pataisyt atsišaukim galime pasirašyti, o kokios bus to pas kos, tai priklausys nuo vokie i elgesio. Po pertraukos buvo pateiktas pakeistas atsišaukimo tekstas. Jame neminimas legionas, tik raginama kovoti prieš bolševizm . Dalyvaujantieji buvo alfabeto tvarka šaukiami pasirašyti. Trys atsisak , kiti 20 ir aš j tarpe pasiraš me.

Tarsi nor dami taisyti generalkomisariato sukurt blog nuotaik lietuvi tarpe, m si savo žygi Karo komendantas generolas Justas ir GESTAPO. Generolas Justas užsimojo mobilizuoti lietuvi savanori darbo batalionus — pagalbinius vokie i kariuomenei už-front je. Jis kviet asmenis pakalb ti jo tikslo linkme per radij lietuvius. Kit kalb neturiu, o aš pasakiau per radij šitaip:

"Daug girdime kalbant, daug skaitome apie darb , apie vykstan ias kovas, šiuodu dalyku šiandien yra tiek svarb s, kad apie juos ir dažnai pakalb ti n ra per daug.

Kas yra darbas jo tikrosios vert s šviesoje? Darbas n ra netikusios santvarkos išdava. Jis taip pat n ra žmonijos bausm . Darbas seka iš visatos ir žmogaus prigimties. Be darbo žmonija negali pasinaudoti tuo, k visatos K r jas

yra žmonijai sudėjus gamtoje. Darbas yra tarsi tsa Krjo darbas : savo darbu žmogus tarsi išbaigia tai, kas gamtoje yra vairi galimybės stadijoje. Darbas yra visos materialinės kultūros šaltinis. Visa, kas iki šiol yra gero sukurta, yra net, kurie nieko neveikia, o yra vaisiai dirbančių žmonių. Darbas yra ir dvasinės kultūros šaltinis. Visas žmogaus dvasios tobulumas, visas mokslas, menas — visos be išimties dvasinės vertybės yra tempto darbo laimėjimai. Tingėjimas žmogų sugniuždo pirmiausia dvasiškai, o pagaliau padaro ir medžiagiškai elgeta. Darbas yra visuomeninio ryšio pagrindas, nes darbo vertinimas, pats darbas suveda glaudžius santykius plačias žmonių mases. Darbas yra padoriausias pragyvenimo šaltinis bei teisčiausia priemonė sigyti dvasinį ir medžiaginį grybį. Darbas, atliekamas kilnia intencija, yra antgamtinis nuopelnų šaltinis. Šios mintys nėra manokrinys. Jos yra senos krikščionybės mintys, jau seniai pasakytos Bažnyčios Tėvų, pakartotos popieži Leono XIII, Pijaus XI enciklikose.

Gyvenimas ne visada reikalauja iš žmogaus tempti darbui visas savo jėgas. Tačiau būna ir tokie momentai, kad šis pilnas jėgų tempimas tampa būtinu. Tokiu momentu yra ir dabar mūsų gyvenamas laikas. Savo jėgomis mes turime ne tik patys viskuo apsirpinti, apsidrausti, kad nesugriūt mūsų kultūrinis ir kinis gyvenimas, o didelį dalį savo darbo tenka aukoti kam kitam. Nors mes visada su skausmu žirime besiliejančių žmonių kraują, naikinamus žmonių darbo laimėjimus, tačiau mes negalime likti nuošaliai dabar vykstančios didžiulės kovos. Mes turime skirti tai kovai ne maž dalį mūsų jėgų, mūsų tempto darbo vaisių. Mums dažnai primenama, kad mūsų darbas yra būtinas apginti mūsų tautą, mūsų kraštą nuo bolševizmo invazijos pasikartojimo. Ar galėtuo kas abejoti. Bolševikai nuolat kartoja, kad jie nemano sustoti prie

buvusi SSR sien : jie aiškiai žada ir mus pavergti. Nors lietuvi tauta daug kart yra pareiškusi, kad ji bolševizmui nepritaria, jo nenori, jo nekenia, neman ir nemano kada nors bti SSR dalimi, bet ar tai bolševizmui k reiškia? Jis gyvena savo sena svajone nusiaubti vis žem . Pasaulyje atsiranda toki , kurie šiam bolševik k slui pritaria. Žmonij jie bando raminti tuo, kad es Rusijos bedieviškasis komunizmas jau labai pasikeit s, tap s visai žmoniška sistema. Iki 1941 met gal ir lietuvi tarpe buvo panašiai galvojan i . Ta iau, jeigu pasaulyje kas nors nor t toms pasakoms tik ti, tai iš m s skaudaus patyrimo mes lietuviai ne tik galime, o ir norime pasakyti, kad Rusijos bedieviškasis komunizmas tarpe 1917 - 1941 met nieku nepasikeit . Per t laik jis dar išgalvojo daug nauj apgaul s ir žiaurume vykdinimo b d . Ar bolševizmas pasikeit 1941 - 1943 metais? šiai nes monei gali tik ti tie, kurie apie bedievišk j komunizm labai mažai nusimano. Rusijos bolševizmas nepasikeit ir nepasikeis. Kai pasikeis, jis jau nebebus bolševizmas.

Mes, lietuviai, net tik nenorime bti bet kokios bolševikin s valstyb s dalimi, bet aplamai nenorime daugiau matyti Lietuvoje ekisto ar ginkluoto raudonarmie io, mums nereikia bedieviškojo komunizmo rojaus. Mes juos visus patyr me. J prisiminimas kiekvien lietuv šiurpu nukre ia. O jie, nors m s pasiekti ir nepaj gia, tai nuolat kartoja, kad nori mus pasiekti, nori mums atkeršyti už tai, kad, jiems užgrobus Lietuv , lietuviai atsisak subolševik ti, kad m s vyrija vijo juos iš Lietuvos lauk, kad j propaganda ir atsiun iami agentai neranda lietuviuose pritarimo. Jeigu jie mus pasiekt , tikrai mus sunaikint .

Ir mes, lietuviai, atsikv psime tada, kai gr š Europai taika, kai bedieviškasis komunizmas neteks galios gr moti mums sunaikinti. Kol tai dar ne vyko, mes lietuviai

visomis j gomis darbuosim s, kovosime ir kraštai
melsim s, kad m s išgyventoji nelaim — bolševizmo
invazija antr kart m s nepasiekt .

Legiono mobilizacij atšaukus, prasid jo teroras:
atskir asmen suimin jimas, žmoni užpuolimai
kavin se, gatv se, darboviet se, net bažnyiose. Vien
sekmadien buvo apsupta kareivi Žiežmari bažnyia
Kaišiadori diecezijoje. Pamald metu ginkluoti kareiviai,
siverž bažnyi, m areštuoti vyrus. Bažnyioje kilo
triukšmas, įvykis iššauk konflikt tarp generalkomisaro ir
Kaišiadori naujo vyskupo Teofilio Matulionio. Vyskupas
T. Matulionis buvo arkivyskupo J. Skvirecko prisaiškintas
balandžio 18 dien . Netrukus po ingresso Žiežmari
klebonas prelatas Sužiedelis praneš apie t vyk
bažnyioje vyskupui T. Matulioniui. Vyskupas paraš ašt-
r protesto rašt karo komendantui ir generalkomisarui.
Užsigav vokieiai buv nutar suimti pat vyskup , bet iš
j pa i tarpo kai kurie pareišk mint : kuo nug sdinsi t
vyskup , kuris, tiek met išbuvs bolševik kal jimuose ir
koncentracijos stovyklose, nepal žo. Buvo areštuotas ir
uždarytas Kauno kal jim pats prelatas Sužiedelis už tai,
kad apie vyk praneš s vyskupui.

Ir generalkomisaras, ir GESTAPO jaut si blogai
pasielg , kalindami prelat Sužiedel . Niekeno neprašyti,
patys paraš vyskupui T. Matulioniui paleisi prelat , jeigu
vyskupas j nubaus. Žinoma, jie neb t tyrin j , kaip
vyskupas j nubaud , b t užtek pažado, bet vyskupas
Matulionis t rašt atsak , kad nekalt kunig jis
nebaudžia, kad prelatas atlik s savo pareig , kad jis
reikalauj s prelat paleisti ir nubauti anos avantiros
kaltininkus.

Tada vyskupas Matulionis gavo iš generalkomisariato
rašt , kuriame rašoma: jeigu vyskupas pasirašys ia prid t
atsiprašymo tekst už an savo protesto rašt , tai prelatas

b si s paleistas. Vyskupas ta iau ano rašto nepasiraš , o paraš savo, kad, nors ir nesijau i s kaltu, bet kadangi statoma tokia s lyga nekalto kunigo išlaisvinimui, tai jis generalkomisar atsipraš s, jeigu jis tuo jo raštu sižeid . Generalkomisaras, nerad s vyskupo rašte laukto nuolankumo, praneš per GESTAPO vyskupui, kad vyskupo raštu jis es s nepatenkintas. Vyskupui atsisakius toliau bet kok rašt tuo reikalu rašyti, prelatus buvo paliktas Kauno kal jime. Ta iau vyskupui, prelato gimin ms, parapie iams nesiliaujant daryti žygi generalkomisariate, GESTAPO, po keli m nes i prelatas Sužied lis buvo paleistas.

Tilž s GESTAPO, kurio kompetencijoje buvo Žemaitija, prad jo ieškoti priekabi prie Telši vyskup . Asmeniškai j neliet , bet darydavo visoki netiesiogiai nemalonum . Ypa iai daug nemalonum patyr Kretingoje t vai pranciškonai. Vien dien GESTAPO padar krat Telši kunig seminarijoje. Es už rastas maisto atsargas, kurias, visas sugrob , išsivež , areštavo seminarijos prokuratori - ekonom kun. P. Baltrum ir be jokio tardymo, be bylos uždar Kauno kal jime. T pa i dien kunigas sipraš kal jimo sargus leisti atvykti pas mane. Tie leido. Atgal kal jim kunigo neleidau, o per Kauno seminarijos rektori kunig dr. P. Petrait kreipiausi karin prokuror , ir kunigas buvo paliktas Kaune, seminarijoje, kol buvo gautas leidimas jam sugr žti Telšius.

Ne tiesiog iš Berlyno, o iš Kauno GESTAPO teko išgirsti tai, k iki šiol gird davau tik iš gand savo tarpe. Pagal naci plan , kaip šio karo rezultatas, turinti gimti viena Europa — nuo Viduržemio j ros iki Uralo. Už Uralo kur laik , jeigu Sibiro gyventojams tai patiks, gali pasilikti kad ir komunizmas, kol tai nekenks vokiškos Europos interesams, ši naujoji Europa b t valdoma vokie i . Skandinavai, baltai es verti susimaišyti su vokie iais. Jie

netapt vergais, o vokiečiai pagelbininkais valdyti ir tvarkyti naują Europą. Visa tai išgirdau, pakviestas pas GESTAPO viršininką pulkininką Jaegerį. Vien dieną, suskambėjus mano telefonui, atsiliepia korporalas Muelleris ir sako, kad pulkininkas Jaegeris nori šiandien su manim pasikalbėti ir jis, Mueller, 5 valandą po pietų atvyks iš mane paimti. Pranešiau tai arkivyskupui, kurį kunigams ir laukiau. Tiksliai 5 valandą atvyko korporalas Muelleris išeigine uniforma. Neklausiau, kur jis mane veš, bet nustebau pamatęs, kad veža ne GESTAPO staigą, o kažkur Žaliąjį Kalną. Nuvež mane pulkininko Jaegerio privačiu rezidencijai. Čia radau visus keturis GESTAPO mums žinomus asmenis: pulkininką Jaegerį, majorą Schmitz, leitenantą Scholz ir mane atvežusį korporalą Muellerį, vieną civilinį vokiečių ir du lietuvius. Atrodė vaišiu nuotaika. Sėdome vakarieniškai, bet nelabai šeimyniškoje nuotaikoje, aš vis galvojau, kad tai reikštų. Vakarienei pasibaigus, visi keturi vokiečiai, pradėdant žemiausiu korporalą Muelleriu ir baigiant šeimininku pulkininku Jaegeriu, kalbėjo kiekvienas po 3-5 minutes. Visi kalbėjo apie tai: reikia atsižvelgti nepriklausomos Lietuvos idėjas, nes, Vokietijai laimėjus karą, paleidus kombainus Ukrainos ir kitus kraštus laukus, kitur praplėstus industrijas ir t.t., tokios kolosalinės valstybės apsupta Lietuva pati sunyktų. Lietuviams kito kelio nėra, tik draugiškas bendradarbiavimas su vokiečių tauta. Po visų keturių pasisakymo pakvietė mane pasakyti savo žodį. Aš atsakiau, kad laukiau, bet kur nors tardomas, o ne už vaišiu stalo tokioje nuotaikoje ir tokia tema kalbėti, todėl nesu pasiruošęs. Atsakysiu girdėtus žodžius, kad turiu spontaniško širdyje. Lietuviai nuotaiką vokiečių tautos ir Reicho atžvilgiu žiūrėkime iš 1918 - 1941 metų santykių. Niekad neturėjome pasienio kibirų, draugiškai keitėme žinias Aasbach ir panašiai; atsimenate, kaip Lietuvos

žmon s sutiko vokie ius karius, ateinan ius paskui bolševikus 1941 metais. Kad dabar d l klaid turime daug nemaloni vyki , tas liudija ne lietuvi dvasi , o kieno nors padarytas klaidas. Visi tikite, kad vokie iai kar laim s. O jeigu rytuose vokie ius ištikt ir Napoleono likimas, tai tuo atveju vokie iai tegul saugojasi rus desant ir bolševik partizan . Lietuviai nekenks vokie i kariams. O kai d l Lietuvos valstyb s, tai aš asmeniškai nor iau matyti Lietuv šalia tokio koloso, koks ia pavaizduotas. Yra daug b tin ir nauding dalyk , kuri negamina nei kombainai, nei fabrikai. T maž Lietuv mes pakreiptume šiuo keliu. Tos didel s valstyb s tik miestai išpirkt m s gaminius, visi b tume sot s ir laimingi, džiaugtum m s laisve ir kult ra. Užbaigiau pakartodamas taut draugiškum ir Lietuvos sen tradicin meil laisvei, kuri respektuoti ir Vokietijai bus garb prieš pasaul , o ne nuostolis ar pavojus. Po mano žodžio niekas nekalb jo, kalba apskritai nesirišo, nes vakarien buvo ne laisvo pokalbio, o politiniu tikslu. Aš atsiprašiau, kad man jau laikas vykti namo. Atsisveikinome, tas pat korporalas Muelleris pav žino mane namo. Rytojaus dien gird jau iš ten buvusi dviej lietuvi , kad mano kalba nebuvo tokia, kokios vokie iai lauk , ta iau je ne tik neužsigavo, o šeimnininkas pulkininkas Jaegeris liep atidaryti Sekto butel ir visi g r tost mano sveikat .

Liepos 8 dien mir Telši vyskupas Justinas Staugaitis. Laidotuv se dalyvavau ir arkivyskupo metropolito J. Skvirecko vardu. Galiojant Pop. Pijaus XII patvarkymui, atsi stam 1940 metais, Telši vyskupijos apaštališkuoju administratorium savaimo liko vyskupas Vincentas Borisevi ius.

11. Spalio 5-6 dienomis vyko metin Lietuvos vyskup konferencija. Šioje konferencijoje buvo pla iau

aptarti santykiai su vokie i civiline valdžia. Buvo aptarti šios civilin s valdžios ruošiami statymai moterys i reikalais. Buvo nutarta parašyti generalkomisarui rašt , primenant , kad, pagal tarptautin teis okupuotuose kraštuose, tvarkomasi pagal to krašto savus statymus, kad vokie i okupacin s valdžios skelbiami nuostat projektai moterys i reikalais nesiderina su Lietuvos civiliniais statymais, d l to jie netur s teisin s galios, ir vyskupai j nepaisys.

Šioje konferencijoje, arkivyskupi J. Skvireckui si lant, buvo nutarta 1944 met vasar sušaukti Kaune III- j Lietuvos Eucharistin kongres . Tai b t pravartu žmoni dvasiniam ir psichologiniam atsigavimui ir buvusiam ir dabartiniam okupantui priminti lietuvi tautos dvasi . Jeigu vokie i valdžia tai kliudyt , tegul jie dar kart pamatyt , kad j tendencijos ir politika nesiderina su Lietuvos dvasia.

Nutarta taip pat suintensyvinti blaivyb s platinim . Žmon s gal iš dvasin s depresijos, išgyvent ir gyvenam tragedij bei nemalonum , nerami nuotaik rodo daugiau palinkimo alkoholio vartojim , negu tai buvo normaliais laikais, kai kur labai išplitusi degtin s gamyba namuose, kuri tuo pavojingesn , kad geriama nevalyta.

Nutarta paskelbti Lietuvoje atgailos dien , j jungiant su pop. Pijaus XII paskelbta diena už taik .

Nutarta baigti kiek manoma tikslesn žini rinkim apie bolševik vykdytus nusikaltimus Lietuvoje.

Vyskupai griežtai pasisako prieš dr. Jono Šli po si lym žudyti prieglaudose esan ius nesveikai gimusius ir kitokius nepagydomus ligonius.

šia proga dera pamin ti, kad prieš ši dr. Jono Šli po ar gal ir kieno kito mint pasisak ne tik žodžiu, o ir veikla kai kurie tar jai. Dr. Matulionis pasisteng iškrikdyti Kalvarijoje esan i psichiatrin ligonin , kai buvo pajustas

vokiei planas pasikinti tuos ligonius. Tar jas Jonas Matulionis, dr. Matulionis ir kiti nusivež vien dien vokiei atitinkam komisij Vaikelio J zaus namus, kur katalik išlaikomuose, seser vienuoli administruojamuose namuose buvo nesveikais gimusi vaikeli prieglauda. Vienuoli pasiaukojimas ir pagarba nelaimingam vaikelui padar vokieiams toks sp d, kad jie pareišk, jog būt aiškus nusikaltimas sukliudyti tok humaniškas darb .

Baigsi 1943 ir prasidjo 1944 metai vis didjanios tamos nuotaikoje. M s tautos perspektyvos kasdien tamsjo. Vokieiuose jau nesimat jgos sulaikyti rus slinkim artyn Lietuvos, žmonse kasdien didjo baim, kad rusai ir Maskvos komunizmas v l gali gr žti Lietuvon. Jeigu vokieiai ir pajgt rusus sulaikyti, tai taip pat neb t didel paguoda, nes jau sitikinome, kad ir iš naci n ra ko gero Lietuvai laukti. Visa guodžianti iliuzija buvo anglosaks pasaulis, kad jie tur s tiek proto sutvarkyti kartu ir Vokietijos nacius, ir Rusijos komunistus. Žinojome, kad Rusija atsigavo ir kariauja tik anglosaks remiama.

Iš ši met pradžios pamin tina viena smulkmena, kuri savo laiku buvo suk lusi šiek tiek d mesio. Pilnesniam ano meto lietuvi ir kit nuotaik vaizdui j pakartosiu. Kaune spausdinamo "Ateities" laikrašio 1944 met kovo 9 dienos Nr. 58 buvo d tas dr. J. Kaškeliu straipsnis — jo sp džiai, lankantis Belgijoje, kaip to krašto katalikai naiviai man, es Rusijos komunizmas es s pasikeit s, nes s toks, koks buvo po revoliucijos. Po kiek laiko dr. J. Kaškeliu kreip si kai kuriuos asmenis, prašydamas šiuo klausimu pasisakyti. Tokius pasisakymus per spaud ir kitais b dais jis paskleis vakar Europos katalik tarpe. Kiek toki asmen buvo, k kuris pareišk, aš neturiu kit pareiškim tekst, o turiu trij asmen pareiškimus raštu: Vilniaus arkivyskupo Me islovo Reino, Kauno kunig seminarijos rektorius

salezie io kunigo dr. Prano Petrai io ir mano. Tie pareiškimai buvo tokie:

Arkivyskupo M. Reinio pareiškimas.

"Kauno dienraštis "Ateitis" praneša, kad dr. J. Kaškelis neseniai lank si Belgijoje su paskaitomis ir ten patyr , kad daugelis belg man , jog SSR komunizmas es s jau pasikeit s, evoliucionav s, jog kominternas es s panaikintas, jog jaunoji soviet karta esanti gana kult ringa, jog sovietai nebetur pasaulin s revoliucijos užsimojim , jog tik jimo laisv esanti gr žinta, jog nauji soviet konstitucijos pakeitimai duod visišk savarankiškum federacin ms respublikoms, net teis išstoti iš s jungos.

Šitokios belg paži ros labai mane nustebino: jos rodo, kad ten visiškai nepaž stamas soviet komunizmas.

Baigiau aukštuosius teologijos mokslus dar caristiniame Peterburge, keturis metus studijavau filosofij ir gamt Belgijoje Liuvono universitete, vienerius metus studijavau religijos filosofij ir kult ros problemas Vokietijos Strassburgo universitete, tad turiu teis sakyti, kad paž stu Europos kult ros reikalavimus ir mokslo tiesos metodus.

Paž stu komunizm teoretiškai ir praktiškai.

Teoretiškai: esu skait s Markso Kapital , Lenino, Stalino veikalus, išstudijav s soviet konstitucijas ir daug kitos literat ros. Praktiškai: gyvenu Vilniuje, soviet kaimynyst je, pergyvenau dvi soviet invazijas Lietuv : 1919 m. ir 1940 - 1941 m., penkis m nesius 1919 m. s d jau bolševik kal jimuose Vilniuje, Daugpilyje ir Smolenske.

Pasir m s šiais daviniais teigiu, kad sakytoji belguose kursuojanti paži ra komunizm yra visiškai klaidinga. Soviet konstitucijose 1924 ir 1936 met buvo užfiksuota

pla ios pilie i ir tikybos laisv s, ta iau tas jiems netrukd
visai priešingai elgtis: per vienerius metus Lietuvoje kelis
t kstan ius nužud , keliasdešimtis t kstan i asmen
ištr m Sibir , visiems turt ir santaupas konfiskavo,
darbininkai atsid r skurde, visus ap m teroro baim ,
niekas nebuvo tikras rytojumi. Tik kil s vokie i - rus
karas daug j sumanym sutrukd . Komunist metodus
yra melas, apgaul ir žiaurumas.

Dr. M. Reinys,

Tituliarinis arkivyskupas,

Apaštališkasis Vilniaus arkivyskupijos administratorius
Vilnius, 1944.III.12.

Kunigo dr. P. Petrai io pareiškimas.

Kaunas, 1944 m. kovo m n. 18 d.

P. dr. J. Kaškeliui

Kaune

"Tai, k Tamsta, Pone Daktare, man rašai savo laiške
šio m n. 15 d., mane tikrai stebina: ar gali b ti, kad Vakar
Europoje atsirast dar žmoni , kurie imt už gryn pinig
tariamus Kremliaus pasikeitimus, tariamas gr žintas taut ,
pilie i , religijos laisves. Argi Vakar Europa pavirto
vulgus quod decipi? (liaudis norinti b ti apgauta). Bet
nesakykime antrosios priežodžio pus s: ergo decipiatur
taigi teb na apgaudin jama). Darykite pastangas, Pone
Daktare, kad iš Vakar atvykt pas mus pasiži r ti ir
pasiklausti, k bolševizmas Lietuvoje ir kaimynuose
padar : tepaklausin ja m s inteligentij , darbininkij ,
kininkij ir pagaliau pas mus esan ius pab g lius rusus, k
jie apie bolševizm galvoja. Tepavirsta m s kruvina

patirtis jiems sitikinimu, ne decipiantur (kad neb t apgauti).

Ponui Doktorui mano bi iuliška pagarba.

J s P. Petraitis

Vyskupo V. Brizgio pareiškimas.

"Su širdies skausmu stebim s, kad Europoje net katalikiškuose tautose kai kas tiki, kad Rusijos bolševizmas jau es s pasikeit s, jau es s evoliucionav s kult ring , k rybing sistem , kad Rusijoje jau esanti religijos laisv .

Mes, Lietuvos katalikai, patys buvome bolševizmo rankose, iš arti dabar j t mijame ir užtikriname, kad Rusijos bolševizmas ir dabar yra tokis, kokis buvo 1918 - 1940 metais. Niekas netur t abejoti, kad jis ir nepasikeis, kol iš viso egzistuos.

Maskva išgarsino patriarch Sergij , bet tegul ta pat Maskva pasako, kiek yra laisv Rusijoje katalik kunig , kur yra tie šimtai kunig , kuriuos bolševikai ištr m iš Lietuvos, Latvijos, Baltgudijos, Lenkijos, Ukrainos. Maskvos teroras tik tuo pasikeit , kad 1918 metais nebolševikai buvo žudomi viešai, o dabar yra sugalvot šimtai priemoni žudyti slaptai. Tas j baisias priemones mes patys pažinome. Maskvos propaganda tuo pasikeit , kad, neradusi laukto pasisekimo darbo klas je, melu prisidengusi, bando kelti koj salonus.

Mes, lietuviai, gyvendami jau tre iuosius karo metus, jau iam s labai laimingi, palyginus su tuo, k patyr me per vienus bolševizmo metus. Mes prašome Diev taikos, bet kartu atvirai pripaž stame, kad ver iau karas, negu taika bolševik rankose. Kit Europos taut katalikams mes visu nuoširdumu link tume atsilankyti pas mus ir ia išgirsti bei pamatyti, kas yra bolševizmas. Tada visiems pasidarys

aišku, kod l lietuviai yra pasiryž gintis iki paskutinio nuo antrosios bolševik invazijos. Kai bolševizmas vadinamas didžiausia vis laik žmonijos g da, tai mes, j pažinusieji, jau iame, kad tas jo apib dinimas yra per silpnas.

Dr. V. Brizgys,

Kauno Vyskupas Pagelbininkas

Kaunas,

1944 m. kovo 17 d.

1944 m. balandžio m nesio 17 dien vyko Lietuvos vyskup konferencija. Santykiuose su valdžia nauj klausim nebuvo, o senieji n vienas nepager jo. Konferencija buvo skirta grynai pastoraciniams klausimams.

Gautas pop. Pijaus XII laiškas, rašytas geg. 15 d., Lietuvos vyskupams, kuriuo pranešama, kad d l aplinkybi Lietuvos vyskupai yra dispensuojami nuo lankymosi Romoje — šiais metais jie tur t vykti ad limina. Laiškas, paraginantis atei iai, baigiamas palaiminimu.

Šiame pat laiške pop. Pijus XII sveikina arkivyskup metropolit J. Skvireck jo vyskupavimo sukakties proga.

Birželio 12 dienos raštu arkivyskupas M. Reinys praneša Vatikano Valstyb s sekretoriui kardinolui Maglione apie Vilniaus diecezijos b kl , apie savo kontakt su arkivyskupu Jalbrzykowskiu, apie vokie i teroro veiksmus Baltgudijoje. (321)

Kaun GESTAPO viršininku, vietoje iki šiol buvusio Jaegerio, atkeltas Fuchsas iš Vilniaus. Jo vardas buvo jau žinomas d l jo žiaurum Olandijoje, dar daugiau išgars jo paskutiniais m nesiais Vilniuje ir Baltgudijoje kinink ir kit žudyn mis.

Ryt frontas jau pasiek ir Lietuvos ribas.

Birželio m nesio viduryje normaliu laiku baig me

Teologijos - Filosofijos ir Kunig seminarijos mokslo metus. Nors ir tokiose nuotaikose, studijos vyko ir buvo baigtos normaliu būdu. Už poros dien išvykau lankyti Šiauli ir Joniškio dekanat parapijas ir teikti Sutvirtinimo sakrament . Kol baigiau pasiskirti kelion , Vilnius buvo jau rus rankose. Gr žus man Kaun , sutar me su arkivyskupu, kad eventualiai, jeigu frontai perskirt diecezij , aš atsitrauk iau su frontu, o jis pasilikt Kaune. Anot arkivyskupo, jo amžius gal s b ti šiokia tokia garantija, kad rusai paliks j ramyb je (tada jis buvo 70 met). Daugumas kunig , kuri vasaros metu ia nerišo jokios pareigos, išvyko iš Kauno. Pasiliko visi kurijos kunigai, seminarijoje prelatas Jakubauskas ir mano pakalbin-tas dvasios direktorius kunigas V. Bal i nas. Mudu abu pasirinkome po dvirat , kad paskutiniu momentu pasitraukus Kulautuvos link, kur aš pasiun iau šiek tiek savo r b . Kol bus manoma, laikysim s Kaune. Frontas pasiek Rumšiškis. Kur buvo rusai pasiek toliau Lietuvos šiaur je, tiksliai žini netur jome; kunigai Kaun jau nesilank , visos žinios buvo tik iš radijo ir žmoni gand , o radijo nei vokie i , nei rus pus je nebuvo patikimi. Pa iame Kauno mieste prasid jo kartotis pl šikavimai. Žmon s kalb jo, kad už pl šikavim vokie iai nušov kelet žmoni gatv se. Vieno tokio susišaudymo metu sudeg katalik sal , vadinami Liaudies namai senamiestyje; gaisres žuv ten pasisl p asmenys.

Liepos 16 dien praneš man telefonu iš Pažaislio, kad Rumšiškiai miestelis es s bomb visiškai sunaikintas, visi gyventojai išb gioj , anot vieno kareivio pasakojimo, paliesta ir bažny ia, bet bažny ioje es s užrakintas tabernakulis, ir jis man s, kad ten likusi Eucharistija. Jis atneš s Pažaislio vienuolyn liturgini ind , rast Rumšiškiai bažny ios zakristijoje. Nebuvo kas daryti, nes Rumšišk s buvo jau fronto ugnyje, niekieno žem (no man

land). Netur jau kitokios susisiekimą priemonę, tik dviatį, bet man šitai vistiek ne leis. Nelaukta vidurdien atvyksta du man pažįstami karininkai, tur neribotą galią lankytis ryt frontu. Už jų pas mane iš žingeidumo patikrinti, ar vyskupai yra dar Kaune. Padėjau jiems už dvi dienas. Papasakojau jiems šios dienos rėpastį ir paprasčiau paviežinti mane Rumšiškėse. Kie paabejojau juodu sutiko bandyti. Vokiečių fronto sargybos mums nekliudė, rusų sargybos slėptuvėse matėsi už pusės kilometro kitoje pusėje miestelio griuvėsiai, bet ir tie mus nešovė, šiaip taip silindė pro užrakintas, bet bombos sprogdino sužalotas, frontines duris, atidarė tabernakulą, ten rast Eucharistiją parvežė me Petrašiūnų bažnyčia.

Gyvenome toliau labai ištuštėjusiame ir kasdien po kelis kartus rusų lėktuvų bombarduojamame Kauno mieste. Iš Kunigų seminarijos kiemo teko stebėti Kauno geto sunaikinimą — kaip jis buvo sudegintas, susprogdintas. Gyvus išlikusius kelis tūkstantus žydų vokiečiai išvežė kažkur kitur, gaisre ir griuvėsiuose girdėjosi ir šaudymai. Nuo ko ir kiek ten žuvo žmonės, vargiai kas nors suskaičiavo.

12. Išvykimas iš Lietuvos. Liepos 24 diena atvyksta GESTAPO valdininkas pareiškė, kad Rytų Krašto komisaras Lohse yra jiems sakytą evakuoti vyskopus iš tų vietų, kurias gali užimti rusai. Vilnius ir Kaišiadorys buvo jau rusų pusėje, Panevėžio nebuvo galima iš Kauno pasiekti. Telšiai ir Vilkaviškis dar nebuvo laikomi pavojūje. Arkivyskupui ir man davė dvi dienas pasiruošti, ir turėjome iš Kauno išvykti. Aš paaiškinau, kad esu pats pasiryžęs laiku iš Kauno pasitraukti, kad tuo tikslu esu nusiuntęs Kulautuvėr bus. Valdininkas atsakė, kad jiems sakytą mus išvežti, ir jie turėtų tai vykdyti. Nuvykęs Kulautuvėr, parvežė mano rėpastį. Žinoma, aš ir arkivyskupas galėjome

kur nors pasisl pti, bet to nedar me, nes mieste visur buvo jau nesaugu, o svarbiausia gal d l to, kad man me, jog vokie iai pas mudu daugiau jau nesugr š, Kaune jie vargiai išbus tas dvi dienas.

Liepos 26 dien , apie vidurdien , sugr žo tas pats valdininkas, lydimas lengvo atviro sunkvežimio, kuriame buvo ne tik vairuotojas, o dar kiti du ginkluoti vokie iai. savo auto tur jo paimti arkivyskup ir mane, sunkvežim mudviej asmeninius daiktus. Arkivyskupas atsisak jo klausyti, užsirakino kambaryje. Vokie iai nežinojo k daryti. Tada kiti trys sak man važiuoti su jais; man s prašomi, leido vykti kartu kunigui V. Bal i nui ir vienai vienuolei iš t , kurios tvark arkivyskupo namus. Ketvirtasis išvyko pas savo viršininkus klaustis, k daryti su arkivyskupu. Su arkivyskupu pasiliko kunigas M. yvas. Mus vežantiems buvo sakyta mus nuvežti Eitk n GESTAPO. K b tume rad Eitk nuose, nežinau. Kelyje tarpe Marijampol s ir Vilkaviškio sutikome t pat karinink , kuris 16 dien vež mane Rumšiški bažny i . S dint atvirame sunkvežimyje jis mane atpažino, sustabd mus vežian ius vokie ius ir klaus mane, kur važiuojame. Atsakiau jam, kad klaust m s palydov . Karininkas, parod s savo ženkl palydovams, liep jiems nuvežti mus Kybartus nurodytu adresu, kur b ta jo b stin s Prapuoleni namuose, kuriuos rusai 1941 met birželio m nesio tr mimuose buvo išvež Rusij ir kurie ten žuvo. Jis pats gr ši s už keli valand . Jis vyko front , kuris tada buvo ties Prienais, Pakuoniui, ties Nemuno upe.

Po dviej dien GESTAPO j ga išvež ir arkivyskup metropolit J. Skvireck . Jam prašant, buvo leista vykti Jurbark ir pasilikti Jurbarke, savo arkidiecezijos ribose. Kaune tvarkyti reikalus arkivyskupijoje paliko kapitulos prepozit prelat Povil Januševi i . Seminarijoje pasiliko prelatas Stanislovas Jakubauskis. Sekan i dien , po mano

atvykimo Kybartus, mano prašomas anas karininkas, kurio rezidencijoje buvom sustoj, mane pav žino Vilkaviškį aplankyti Vilkaviškio vyskupus. Vyskupas A. Karosas mane išleido atsisveikindamas tokiais žodžiais: "Jau kad tenka išvykti, tai b k pasiruoš s negr žti ilgesn laik . Po tokio kataklizmo, kokis vyksta m s laikais, pasaulis ne greitai nusiramins". Rusai greitai jo pirmyn. Dar ši savait, ties Prienais per j Nemun, pasiek Kaun iš Suvalkijos pus s, už m Marijampol, art jo prie Vilkaviškio. Sekmadienio popiet atvyko Kybartus vyskupas Vincentas Padolskis, kanauninkas Pijus Aleksa, kunigas L. Tulaba — Vilniaus seminarijos rektorius. Vysk. Antanas Karosas pasiliko Vilkaviškį su kanauninku Vincentu Vizgirda — kurijos kancleriu. Rusams už mus Vilkavišk, juodu išvyko Šunskus. Vysk. Padolskis, kanauninkas P. Aleksa, kunigas L. Tulaba, kun. V. Bal i nas, aš, generolas Raštikis su Ponia, su mumis iš Kauno išvykusi vienuol išvykome tos pat dienos pavakar Berlyno link, nor dami pasiekti Regensburg . Nebuvome niekam nei praneš, nei susitar, kad ia atvyksime. Po poros par kelion s pasiek me Regensburg . Iš stoties vyskupas V. Padolskis ir kunigas V. Bal i nas nu jo p sti vienuolyn, kuriame gyveno internuotas kunigas M. Krupavi ius. M s tikslas buvo ten paklausti patarimo, kur gal tume rasti nors laikin prieglaud . Netrukus juodu gr žo ir kartu su jais ilga sis pagyven s vyras, pirma sav s stumdamas dvirat vežim . Mudu abu vyskopus pri m gyventi tie patys basieji t vai karmelitai, pas kuriuos gyveno kunigas M. Krupavi ius. Kunigams vienuoliai surado vietas kituose vienuolynuose, kur j patarnavimas buvo reikalingas, nes vokie i kunig daug buvo mobilizuot karo tarnybai, vienuol apgyvendino Caritas namuose seser pranciškie i globoje, surado prieglaud ir ponams Raštikiams.

Ir arkivyskupas J. Skvireckas neilgai užtruko Jurbarke. Kartu su generalvikaru prelatu K. Šauliu ir kunigu M. yvu išvyko Oliva pas Warmijos (Ermland) vyskup , o iš ia — Vien . Vien keli m nesi tarpe net du kartu bombarduojant ir lik s be kambario, paliko miest ir apsigyveno Austrijos Tirolyje, tarp Innsbrucko ir Bregenzo, nedideliame Zamso miestelyje, seser šaritk vienuolyne. ia jis gyveno iki mirties, 1959 met gruodžio 3 dienos. Mir baig s 86 metus. Palaidotas to vienuolyno bažny ios sanctuariume prieš did j altori .

Gyvenant Regensburge, t pa i 1944 met rugs jo m nesio viduryje mus pasiek gandas, kad Telšiuose organizuojama kunig seminarija, aišku, visos Lietuvos klierikams, kiek j atsiras rus dar neužimtoje Žemaitijos dalyje. Atvykstantieji b gliai iš Žemaitijos gand patvirtino. Nors ir atkalbin jamas vyskupo V. Padolskio ir kunigo M. Krupavi iaus, neatsilaikiau pagundai vykti Telšius. Aš negal jau niekur keliauti be Regensburgo GESTAPO leidimo. Kai vykau Vien , pagrindas buvo susitikti su savo arkivyskupu, ir tok leidim gavau. Dabar vykti Telšius neb t GESTAPO pakankamo pagrindo, ir jis vargiai gal t duoti leidim vykti fronto zon . Paprašytas kunigas Jonas Puišys, kuris gyveno Berlyne, kaip lietuvi darbinink Vokietijoje kapelionas, atsiunt man savo staigos šaukim atvykti Berlyn . Su šiuo šaukimu gavau leidim ir spalio 1 dien , sekmadien , išvykau Berlyn . Nors per dideles kli tis ir pafront s s lyg vairius nuotykius, bet antradienio pavakar , spalio 3 dien , pasiekiau Telšius kartu su kunigu J. Puišiu. Rytojaus dien , spalio 4, tre iadien , ia seminarijoje pradedami mokslo metai. Man teko ta proga miši metu katedroje sakyti pamoksl . Kalb jau dr sinan iai, bet po piet paprašiau pasikalb ti seminarijos vadovyb ir jiems kalb jau ia pat

paruošti kiekvienam klierikui asmenin kelionlap, kad toks N.N. yra vyskupo siuniamas Eichstaett Kunig seminarij studijoms. Tada visoje Bavarijoje veik tik ši viena seminarija, su kuria vyskupas V. Padolskis ir aš buvome jau kalbėj apie eventual klierik priimim, jeigu toki atsirast Vokietijoje iš Lietuvos. Kadangi paaugvokiečiai klierikai visi buvo mobilizuoti, teologijos moksi keli iš karo grįž invalidai, tai buvo pažadta mums prašym patenkinti. Telši seminarijos vadovyb paklaus šios mano nuomonės ir nedelsdama tokius raštus parašė, gavo reikiamos vokiečių staigos antspaudus, kokie buvo kelionei reikalingi, ir juos teikė klierikams. Tos pat dienos pavakar aš turėjau galimyb nuvykti Kybartus. Norėjau koks nors sužinoti apie vyskupo A. Karoso, kanauninko V. Virzgirdos likim. Kito kelio jau nebuvo, teko vykti per Klaipėdą. Pasiėkėm Kybartus, sužinojau iš klebono kanauninko A. Steponaičio, kad vokiečiai, pasitraukdami iš Vilkaviškio, susprogdin katedrą, frontas buvo prieš Virbalio, apie 12 kilometrų nuo Vokietijos sienos, o kai kur net arčiau. Užporos diena, penktadienis, man esant Kybartuose, rusai pradėjo pulti Žemaitijos link ir gana sparčiai jo pirmyn. Šeštadienį bandėme grįžti Telšius, kur buvau palikęs vienintelį mažą atsivežtą lagaminą su rėbais ir kai kuriais man svarbiais daiktais. Pasiėkėme jau tik Plungę. Čia atbėgė klierikai papasakojo, kad Telšiai jau rusų užimti, kad jie pabėgę skubomis ir tušiomis rankomis; kiti likę rusų rankose. Telšių vyskupai buvo susitarę, kad frontui artėjant, vyskupas V. Borisevičius pasilikęs Telšiuose, o vyskupas P. Ramanauskas trauksis toliau Žemaitiją. Buvome susitarę sekmadienį vykti visi trys kartu Židikus pasveikinti ten klebono kunigystės 50 metų proga. Dabar juodu išskubėjo Židikus penktadienį, pasiryžę kuo greičiau grįžti Telšius. Tačiau jiems esant šioje kelionėje, rusai užėmė ir Telšius, ir Židikus, ir taip juodu abu liko rusų

pus je. Aš tušiomis rankomis grįžau spalio 10 dieną atgal Regensburg .

Lietuvoje likę vyskupai: vyskupas Teofilijus Matulionis ir jo generalinis vikaras prelatas dr. Juozapas Labukas buvo areštuoti ir deportuoti Rusijai 1946 metais. Vyskupas T. Matulionis buvo uždarytas Vladimiro kalėjime, 1956 m. išleistas, bet Lietuvoje laikytas namų arešte Šėduvoje, mirė 1962 metų rugpjūčio 20 dieną. Jo generalinis vikaras prel. dr. J. Labukas buvo išvežtas Vorkutos koncentracijos stovyklai ir grįžti Lietuvai tik 1956 metais.

Telšiai vyskupai Vincentas Borisevičius ir Pranciškus Ramanauskas abu buvo areštuoti 1946 metais. Vyskupas V. Borisevičius buvo rusų sušaudytas 1947 metų sausio 3 dieną. Vyskupas P. Ramanauskas išvežtas Vorkutos koncentracijos stovyklai. Po 10 metų grįžo Lietuvai, bet jam nebuvo leista grįžti Telšiams. Jis mirė 1959 m. spalio 15 dieną.

Vilniaus arkivyskupas Meislovas Reinsys buvo areštuotas 1947 metais ir deportuotas Vladimiro kalėjimui, kur jis mirė 1953 metais lapkričio 8 dieną.

Lietuvoje išliko tik Vilkaviškio vyskupas Antanas Karosas, kuris mirė Lietuvoje 1947 metais, būdamas 92 metų amžiaus, ir Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas, kuris, rusų ištremtas iš Panevėžio Vilniui, ten mirė 1958 metų sausio 3 dieną.

Vyskupas Vincentas Padolskis, Vilkaviškio vyskupo pagalbininkas, mirė Romoje 1960 metų gegužės 3 dieną.

III. ŽYD LIKIMAS LIETUVOJE

Kaip paioje Vokietijoje ir visur, kur pasiekė Vokietijos naciai, taip ir Lietuvos žydų likimas buvo baisus. Iš visos Lietuvos žydų, kurių buvo 7,6% (apie 154,000) Lietuvos gyventojų, gyvi išliko tik tie, kurie spalio pabėgėti Rusiją kartu su raudonąja armija, nedidelis skaičius paslėpti lietuvų šeimose, klebonijose ir apie 6,000 išlikę gyvi iki karo pabaigos Vokietijos koncentracijos stovyklose. Pagal rusų statistikas, 1959 metais Lietuvoje buvo 24,700 žydų. Kiek Lietuvos žydų tuo metu buvo dar Rusijoje, man nežinoma.

Ar Lietuvos žmonės, katalikai dvasiškija gal jo išgelbėti daugiau žydų, atsakyti trumpu žodžiu būtų per daug paviršutiniška ir nerimta. Bandysiu šia trumpai pavaizduoti šio laiko visos Lietuvos gyventojų, lietuvių ir nelietuvių, nuotaikas.

1. Bendros pažiūros vokiečių. Lietuvoje ne tik žydai, bet ir lietuviai nebuvo palankūs naciams, ypač po 1933 metų garsios nacių bylos, dar labiau po Austrijos, čekoslovakijos, Lenkijos ir Klaipėdos krašto okupavimo. Su Sovietų Rusija buvo pasirašytos nepuolimo ir draugiškumo sutartys, ir Lietuvoje žmonės apamai tik jo

t sutar i nuoširdumu. Tiesa, 1939 metais pasirašyta sutartis, leidžianti rusams sisteigti Lietuvoje savo karines bazes, didel tautos dal nuteik neigiamai. 1940 met birželio 15 dienos Lietuvos okupacij lietuviai skaudžiai pergyveno. Niekas netik jo, kad tai garantija prieš pavoj iš vokie i pus s, o visi tai sutiko kaip Lietuvos pavergim . Taigi lietuviai, netur dami simpatij ir Vokietijos naciams, rusus sutiko kaip paverg jus.

2. Lietuvi ir žyd paži ros rusus ir komunizm prieš okupacij . Kaip naciai traktuoja žydus Vokietijoje, visi gerai žinojome. Suprantama, kad ir Lietuvos žydai bijojo naci . Negalima sakyti, kad Lietuvos žydai buvo prokomunistai. Komunizmas Lietuvoje apskritai nebuvo populiarus. Kaip paaišk jo Lietuv okupavus rusams, Lietuvos valdžios organ tur tos statistikos buvo tikslios. Lietuvoje prieš 1940 met birželio 15 dien buvo 1741 kompartijos narys. Lietuvi buvo 48%, keli nuošim iai Lietuvos rus ir kitoki tautini mažum , o likusieji procentai buvo žyd . Taigi ir žyd iš 154,000 komunist buvo tik apie 800. Tarpusavio lojalumo ir sugyvenimo atžvilgiu lietuvi ir žyd santykiai buvo geri.

Tiesa, kad 1940 met birželio 15 dien , rusams okupuojant Lietuv , dalis žyd rusus sutiko su entuziazmu. Tai nereiškia, kad tie visi buvo prokomunistai ar prorusai. Tada Lietuvoje buvo žyd , atb gusi iš Lenkijos kartu su lenkais 1939 met ruden , vokie iams ir rusams okupuojant Lenkij . T pa i met vasar ar 1940 met pavasar (neturiu medžiagos datai patikrinti) vien nakt vokie iai pervar iš Vokietijos nemaž skai i žyd Lietuvos pus ir neleido jiems gr žti atgal. Buvo žyd , kurie patys pab go iš Vokietijos Lietuv . Naciams už mus Klaip dos krašt , beveik visi to krašto žydai pasitrauk Lietuv . Juos visus pri m Lietuvos žydai, ir Lietuvos valdžia leido jiems

apsigyventi Lietuvoje. Rusams okupuojant Lietuvą, šie visi ir dalis Lietuvos žydai džiaugėsi, kad jie bus apsaugoti nuo Vokietijos naci pavojaus. Kai kur viešai reiškiamas šis džiaugsmas užtruko perilgai, kad po keli dienų patys Lietuvos okupantai per Kauno radiją viešai paragino juos eiti iš gatvių prie darbo. Suprantama, kad lietuviai pyko ant žydų už viešai demonstruojamą tokį entuziazmą Lietuvos okupantams. Tai būtų netikslu ir neteisinga sakyti, kad visi Lietuvos žydai dalyvavo tokioje džiaugsmo manifestacijoje. Daugelis žydų neslėpė aiškaus pasipiktinimo anais entuziastais. Ir Lietuvos žydai norėjo vėl gyventi laisvoje, o ne rusų okupuotoje Lietuvoje. Nors NKVD viršininkas Lietuvai buvo paskirtas iš kažkur atsiųstas žydas, pasivadinęs Gladkovu, vistiek kartu su pirmaisiais areštuotais lietuviais buvo areštuoti ir daug žydų, be tardymo ir be teismo uždaryti kalėjimus kartu su lietuviais. Ir jų dalis kartu su lietuviais buvo išvežti Rusiją ar gal išžudyti. Jų dalis kartu su lietuviais išlaisvino iš kalėjimų tik prasidėjus karas. 1941 metų birželio 14 - 22 dienomis, masinė deportacijų metu, buvo išvežti ir žydų šeimos kartu su lietuviais. Deportacijų ir masinių žudymų dienomis, kai visi lietuviai pergyveno siaubą, Kauno aikštėse buvo ruošiamos orgijos — šokiai, kuriuose dalyvavo raudonarmiečiai, civiliniai komunistai. Lietuviai atsimeina ten matyti žydus, bet nutyli, kad ten dalyvavo ir lietuviai. Mat tada NKVD tarnavęs ar su rusais bendraujęs lietuvis bendru žmonių nusiteikimu buvo laikomas jau ne lietuviu, o parsidavėliu. Karo pradžioje rusai vykdytose masinėse žudynėse yra žuvusi ir žydų. Tiesa, kad tose žudynėse daug kur dalyvavo žydai, bet negalima paneigti, kad dalyvavo ir lietuviai, tik lietuviai visuomenėje tokiu jau ne laikomi lietuviais, o parsidavėliais. Lietuviai, pergyvenę bolševikų tortūras Kauno ir kituose kalėjimuose, atsimeina daug lietuvių ir žydų pavardžių, kankinusių suimtuosius.

Kaip negalima sakyti, kad už tai, k Lietuvoje padar bolševikai, yra kalti visi lietuviai, taip lygiai negalima sakyti, kad už tai yra kalti visi žydai. Rusams komunistams pasidavusi buvo ir lietuvi ir žyd , bet ir vien ir kit buvo tik mažas skaičius.

3. Lietuvi ir žyd nuotaikos karo pradžioje. Tokiomis tai nuotaikomis 1941 met birželio 22 dien , prieš auštant, pasklido karo gandai ir bomb sprogimo garsai. Tokio staigaus karo niekas nelauk , jam nebuvo pasiruoš nei lietuviai, nei žydai. O jeigu Lietuvos žydai ir b t nor j iš anksto vykti iš Lietuvos Rusij , tai rusai neb t to leid . Rusijoje ir tada niekas negal jo laisvai keliauti, o tuo labiau laisvai keisti gyvenam viet . Bolševik deportacij ir vykdom žudyni išg sdinti Lietuvos žmon s sl p si, kur kas gal jo: laukuose, miškuose ir kitur. Pirm karo dien pasireišk toks raudonosios armijos pakrikimas ir tokia visuotin pagrindžio partizan veikla, kad visame krašte užviešpatavo chaoso ir teroro nuotaika. Vokie i armija žygiavo Lietuvos teritorij be žymesnio pasipriešinimo. Galima suprasti, kokia panika kilo žyd tarpe. Ta iau jie negal jo nieko kito daryti, tik arba b gti p sti, arba laukti aklo likimo. Iš Vokietijos pasienio pab go j tik labai mažas skaičius. Iš Kauno ir kit viet , toliau nuo Vokietijos sienos, daugelis band b gti nors p sti, ta iau ir j dauguma nesp jo pasitraukti toliau — liko vokie i pus je. Kol rusai kovojo su vokieiais ir sukil liais lietuviais, kai kur buvo ir vietini žyd , dalyvavusi su ginklu rus pus je. Daugumas žyd ta iau laik si rezignuotai. Jau vokie i armijos užimtose vietose vyko keletas epizod , kurie, paviršutiniškai sprendžiantiems vykius asmenims, dav progos kaltinti ir nekaltus. Pavyzdžiui, vokie i daliniams pasiekus Kaun , vyko keli epizodai, kuriuos ia pamin siu. Kaune, Valan iaus gatv je, ties bazilika tiesiant telefon

vokiet kareiv peršov iš lango žyd moteris. Suprantama, vokie iai išsivar visus to namo gyventojus. Netoli tos pat bazilikos Rotuš s aikšt je jauna žyd Raudonojo Kryžiaus slaug s uniforma nušov kit vokiet kareiv . Kauno priemiestyje, Viliampol je, gatv je žydas, sutik s vokiet karinink , j nušov . Užtat ia pat vokie i kariai sugaud pirmus pagautus 150 žyd vyr , moter , vaik , atvar juos prie Neries up s kranto. Žydai patys tur jo išsikasti duob ir ia pat visi buvo sušaudyti. Vokie i armijai nužygiavus toliau, Skuodo ir Alytaus miestuose lik užsisl p rus kariai ir vietini komunist — žyd ir lietuvi b rys užpuol palikt negausi vokie i gul . Skuode vokie iai buvo nugal ti ir išžudyti, kol miest pasiek pasi stas didesnis kari dalinys. Šiame konflikte žuvo nemažas skai ius nieku nekalt žyd ir lietuvi . Alytuje nepavyko nugal ti vokie i gulos, kautyn s vyko kelias valandas. Ten žuvo daug nieku nekalt civilini žmoni , j tarpe ir du to miesto kunigai. Tokie epizodai paskleid žydams kenksming atmosfer . Ta iau jie visi vyko dar karo operacij stadijoje ir apsiribojo incidento vieta. Pats buvau liudininkas, kaip, pavyzdžiui, Jonavos miesto ugnyje ir griuv siuose vokie i kariai vienodai gelb jo visus sužeistuosius, nepaisydami, ar kuris žydas, ar nežydas. Taip buvo ir kitur. Mano pamin ti ir panaš s epizodai netur jo takos naci politikai. Naciai tur jo a priori savo politik , ir žyd likimas b t buv s toks pat, ar jie visi b t laik si labai ramiai, ar vokie ius b t pasitik panašiai, kaip pasitiko rusus.

Apie t pat laik , kai Viliampol je buvo sušaudyta 150 žyd , Kauno mieste b rys tužusi buvusi kalini brutaliai nužud b r žyd viename kieme. Pasiskelbusi Lietuvos Vyriausyb tur jo kontakt su kraštu tik per Kauno radij . Kauno arkivyskupas, komunist valdžios visaip niekinamas, gyveno už Kauno Linkuv l s

vienkiemyje. Karui prasid jus, jis netur jo jokio kontakto su miestu, netur jo net telefono. Aš, jo pagalbininkas, buvau išvyk s teikti Sutvirtinimo sakrament , fronto atskirtas, likau Jonavoje ir gr žau Kaun birželio 29 dienos pavakar jau po vis aukš iau min t vyki . Jeigu pamin jau, kad karas rado visus lietuvius, gyvenan ius panikos ir teroro nuotaikoje, tai dabar ta pati panika ap m visus žydus ir visus komunistus bei j bendradarbius. Vyriausy b s ir sukil li štabo vardu per Kauno radij buvo kvie iami žmon s prie rimties, tvarkos. Kai tik buvo manoma, panaš paraginim pakartojo ir Kauno vyskupai. Pasiskelbusi Lietuvos vyriausy b net ir trump jos egzistavimo laik negal jo tvarkytis, kaip ji b t nor jusi. Pradžioje buvo okupacin s vokie i kariuomen s karin valdžia, paskui j jo naci partijos valdžia. Kur tik baig si fronto veiksmai, paskui armij jo vadinamos Einsatzkomandos, kurios neleido lietuviams savarankiškai tvarkytis ir kurios pa m savo išimtinon kompetencijon žyd reikalus. Galima sakyti, kad nuo pat pradžios atsiradimo Lietuvoje Einsatzkomand prasid jo sistemingas žyd terorizavimas. Pavyzdžiui, Kauno miestui paskirtas komisaras nepalaik jokio kontakto su lietuviška miesto administracija, o pat pirmomis dienomis prad jo savo vardu skelbti visokius potvarkius, lie ian ius žydus. Kas vyko antr ir tre i karo dien Garžduose (vokie i dokumentuose rašomi Garsden), gandas krašt pasiek tik v liau. Bene pirmas faktas, suk l s lietuvi visuomen je reakcij , vyko Žagar je. Žagar s ir apylink s lietuviai milicininkai buvo sušaukti nežinomam reikalui. Visi buvo susodyti sunkvežim ir nuvežti už miesto. ia jie rado suvartytus Žagar s ir toje apylink je gyvenusius žydus, šiems lietuviams milicininkams buvo sakyta šaudyti kartu su vokie iais ten suvartytus žydus. Lietuviai atsisak ir užprotestavo už j maišym tok darb . Pasipriešinusius

lietuvius milicininkus vokiečiai pat sušaudė kartu su žydais ir visus kartu užkasė toje pat duobėje. Tai išgirdę, **Kauno arkivyskupas J. Skvireckas, jo pagalbininkas vyskupas V. Brizgys ir generalinis vikaras prelatas prof. K. Šaulys** teikė vokiečių Karo komendantui ilgą ir aštriais žodžiais parašytą protestą. Jame buvo pareikšta, kad žydai yra Lietuvos, ne Vokietijos piliečiai. Jeigu kas yra kuo nusikaltęs, tai lietuviai pasilieka sau teisę tai iširti ir spręsti, kai bus galima tai padaryti pagal Lietuvos statymus. Prieš lietuvius vertim dalyvauti vokiečių saugliškuose veiksmuose mes protestuojame visu griežtumu, kaip prieš veiksmą priešingai visokiai teisei. vykis Žagarėje ir lietuvių protestas vokiečius matomai paveikė. Jie atrodė atsargesni. Negalima paneigti, kad atskirose vietose atsirado pavieni asmenys, kurie kartu su vokiečiais dalyvavo žydų areštuose, o kai kur ir jų žudyme, tačiau apylamai lietuviai nesidavė traukiami vokiečių politikų ir jų darbus. Vyskupai viename laiške, paskelbtame per kunigus, priminė lietuviams nelieti nekaltą kraują, neliesti nekaltą žmonių palikimą, nesikėsinti suimti žydų turtą. Tačiau būtina netesingai sakyti, kad joks lietuvis nepasikėsino žydų turtą. Naciams pradėjus akciją prieš žydus, lietuviai prašomi, o kai kur net ir neprašomi, rašyti rekomendacinius, užtariančius raštus. Kauno abu vyskupai ir generalinis vikaras, niekieno neprašyti, parašė Karo komendantui raštą, primindami, kad yra Lietuvoje daug žydų, kurių nedera skirti nuo lietuvių, kurie Lietuvai ir lietuviams buvo visada lojalūs, buvo rusų komunistų persekiojami ir net kalinami kartu su lietuviais, kaip pavyzdžius paminėjo brolius daktarus Elkesus, advokatą Garfunkelį, rabiną Sniegą, Kauno vyriausio rabiną Šapiro, jos profesorius ir daug kitų.

Nepraėjus nė mėnesiui nuo Lietuvos teritorijos užėmimo, naujai vesta vokiečių civilinė valdžia sakė visiems žydams iki rugpjūčio 15 dienos susirinkti getus. Už

sl pīm si ar sl pīm buvo grasinama net mirties bausme. š vokie i sakym Lietuvos vyskupai atsiliep savo memorandumu, v l primindami vokie i valdžiai, kad žydai yra Lietuvos pilie iai, kad pagal taptautin teis užimtuose kraštuose veikia to krašto statymai, ir protestavo prieš koki nors get steigim Lietuvos žydams. t memorandum vienas Karo komendant ros žemesnio rango tarnautojas atsak žodžiu, kad getai steigiami abipusiam saugumui: kad žydai neb t pavojingi vokie iams ir kad žydus apsaugojus prieš lietuvi užpuolimus. Buvo aiškus tokio atsakymo melagingumas.

Lietuvoje buvo nemažai šeim , kur buvo slepiamas nors vienas žydas. Kiek žinau, visuose vienuolynuose, daugelyje klebonij , Kauno kunig seminarijoje sl p si nors vienas, o kai kur ir keli žydai. Ypa iai miestuose buvo reikalingas labai didelis atsargumas. Buvo lietuvi , kurie gaivalingai nekent žyd ; miestuose greitai atsirado vokie i šeim iš Vokietijos, didesniuose miestuose liko get nepaimtas vienas - kitas žydas. Kauno mieste, lietuvi žiniomis, toki buvo apie 30. Kokiais motyvais jie buvo palikti, žmon s to netyr , o tokius visus laik arba GESTAPO agentais, arba bent nepatikimais; visi j bijojo, j saugojosi.

Visoje Lietuvoje daug žyd buvo išžudyt , vos tik juos surinkus get . Po keturi m nesi nuo karo pradžios buvo lik visoje Lietuvoje jau tik trys getai: Kaune, Šiauliuose ir Vilniuje. Nors šiuos tris getus buvo suvežti žydai ir iš kit viet , tai vistiek buvo viešai žinoma, kad daug kur buvo išžudyti visi žydai, kurie tik pateko vokie i rankas.

Sutvarkius Kauno get , pamat me, kad ten Seni Taryb (Altenrat), kuris tur s tvarkyti geto vidaus reikalus, paskirti ir visi tie, kuri pavardes buvome pamin j m s rašte Karo komendant rai. Kauno vyskupai ir kurija su Kauno geto, per t Seni Taryb palaik me kasdienin

kontakt . Išvaromi miest darbams ar palanki sargybini išleidžiami, beveik kiekvien dien lankydavosi kas nors iš geto Kauno kurijoje.

Vyskupai, susirink konferencijai spalio m nes , pirmuoju klausimu svarst pagalb žydams. Buvo bandyta pasiekti Generalkomisar , bet tas atsisak priimti vyskup delegacij . Tada konferencijos vardu buvo nusi stas vysk. V. Brizgys pas Pirm j generalin tar j , bet tas atsak , kad jis negal s nieko padaryti, vokie iai uždraud lietuviams kištis žyd klausim . O gandai, paskui ir žinios iš geto buvo labai aliarmuojan ios. Ir žydai, ir mes supratome, kad vokie i nusistatymo nepakeisime, kad reikia gelb ti, kiek pavyks, pavienius asmenis. Kiek buvo pavieni asmen ar šeim , kurie pri m ir sl p iš geto išneštus k dikius, iš geto išvestus ar pab gusius iš darbo brigad , tos statistikos niekas neturi, nes s moningai toki asmen ir fakt niekur neregistravome. Aš susitariau su paskiromis Kauno ir artimos provincijos klebonijomis, su vienuolynais ir pranešiau geto Seni Tarybai, kurios vietos yra garantuotai saugios, kaip pirmosios pagalbos vietos pasisl pti pab gusiems žydams. M s vairiems santykiams buvo labai patogi vieta — Maironio nam kiemas. Jis buvo iš vis pusi uždaras ir nematomas. miesto pastatus, esan ius ia pat šalia vyskup ir kurijos nam , b davo atvaroma kasdien iš geto darbo brigada. Ji buvo gana laisvai saugojama. Buvo sutvarkytas iš t nam saugus iš jimas vyskup ir kurijos namus, o pro juos Maironio kiem . Šiame kieme kasdien vykdavo turgus: kaimo žmon s slaptai ia sunešdavo daržovi , kiaušini , sviesto, m sos. Visa tai buvo parduodama tik žydams — kiti pirk jai ia nebuvo leidžiami, šia proga vykdavo informacijos ir kitokie kontaktai, per ia ne vienas žydas susitar , kur jis gal s saugiau pasisl pti, pab g s iš geto.

Buvo parašyta Kauno geto kronika, Kauno get buvo

surinktos kai kuri sinagog thoros, pa iame gete buvo surinktas iš jo gyventoj brangenybi fondas. Susitarus, visa tai buvo iš Kauno geto išnešta ir pasl pta saugioje vietoje, š fakt ir viet žinojo tik geto Seni Taryba (nežinau, ar visa), trys kunigai, kuri dabar jau n ra gyv , ir aš. D l šiandienini s lyg Lietuvoje bus geriau, jeigu t trij kunig pavardži nemin siu. Iš Žyd Tarybos Muenchene 1947 metais esu gird j s, kad tie pasl ptieji dalykai: archyvai, brangenyb s, thoros ir kt. po karo buvo saugiai pervežti Vakarus, šiai žiniai tikiu, nes man pasakojo tie asmenys, kurie Kaune nedalyvavo tuos dalykus paslepiant. Jeigu jie žinojo pat fakt , pamin jo tiksliai viet , kur min ti dalykai buvo pasl pti, tai tikiu, kad jie buvo tikrai iš Lietuvos išvežti.

Individualiai pasl pt ir išgelb t žyd skai ius n ra didelis, bet, tai darydami, lietuviai parod daug dr sos, kelios šeimos yra už tai žuvusios. Kažkieno išduotos, tos šeimos buvo sušaudytos kartu su žydais, kurie buvo jose surasti. Yra nemažai lietuvi ir kitaip už tai nukent jusi . Kuriais pasitik jome Kauno vyskupai ir kurija, m s n vienas neapvyt — neišdav . Buvo keli faktai, kad lietuvi slepiami žydai elg si perdr siai, buvo sugauti ir išdav visus, kurie juos gelb jo ar sl p . O buvo fakt , kurie dav vokie iams pagrindo tarti ir ieškoti kokios nors organizuotos platesn s, konspiracijos. Pavyzdžiui, Vokietijoje buvo kažkaip sugautas vienas žydas, išvyk s iš Lietuvos Vokietij , kaip darbininkas lietuvis, naudodamasis mirusio lietuvio pasu. D l toki ir panašiai sugaut ir prisipažinusi buvo suimt pasaulie i , kartu su jais Kaune kanauninkas A. Želvys ir kun. V. Tamoševi ius. šis išbuvo kal jime iki vokie i pasitraukimo iš Kauno. Toki fakt gandai vert visus b ti atsargiais.

Iš sugaut žyd vokie iai sužinojo, kad Lietuvoje kunigai yra krikštij žydus. 1943 met vasar Kauno

GESTAPO gavo sakym iš Berlyno arba griežtai nubausti Kaune gyvenančius kunigus Jurg Smilgevici ir Broni Paukšt, arba gauti iš Kauno vyskup rašt, draudžiant krikštyti žydus. Kai vien popiet atvyko Kauno kurij su tuo raštu korporalas Muelleris, arkivyskupo nebuvo Kaune, tad su juo kalbėtis teko man. Jis parod rašt, kuriame buvo pasakyta, kad, jeigu vyskupai tok rašt parašys, tas raštas turės būti pasiųstas Berlyn. Korporalui Muelleriui aiškinau, kad prašančiam žmogui mes negalime atsakyti sakrament, taigi ir tokio rašto negalime parašyti.

— Tai ne mano reikalas, — atsak korporalas Muelleris. — Aš vykdu, kas man sakyta.

Aš bandžiau juokauti sakydamas: Bet gi jūs visus žydus naikinate, ir krikštytus, ir nekrikštytus. Koks jums skirtumas? Ar jūs pavydite jiems dangaus, drausdami krikštyti?

— Žinoma, kad jiems ten ne vieta, — juokaudamas atsak vokietis.

— O ar bus geriau susitikti kur nors į pragare? — paklausiau.

Vokietis garsiai nusijuok ir klausim neatsak. Taip mudu ir išsiskyrėme, nieko nenutar. Tačiau GESTAPO nedav vyskupams ramybės, grasindami suimti tuos du kunigus, jeigu nieko neparašysime. Pasitar su arkivyskupu, parašėme kunigams rašt, primenant Kanon 744, kad pasitaikančius užaugusių krikštus reikia iš anksto pranešti savo vyskupui. Faktiškai 1943 m. jau nebuvo toki atvej, kad būtų tek krikštyti žydus. GESTAPO nebuvo pilnai patenkintas vyskup raštu, kad jame kalbama bendrybomis, o nieko nepasakyta sakmiai apie žydus, bet vyskupai atsisak pasirašyti kitok rašt. Minėti du kunigai nebuvo suimti.

Kokia buvo susikūrusi ir plačiai pasklidusi nuomon

apie santykius tarpe žyd ir lietuvi net esan i vokie i tarnyboje, pavaizduoja vienas faktas iš Liublino koncentracijos stovyklos. Ten buvo susik rusi tokia atmosfera, kad t koncentracijos stovykl saugoj vokie iai ar kiti j tarnyboje negal davo rodytis miesto gatv se. Labai dažnai iš pakampi juos užpuldavo, ne vienas buvo nužudytas. Buvo prieita net prie to, kad pati vokie i vyriausyb uždraud sargyb kareiviams išeiti vakare iš kareivini . 1943 metais buvo ten nusi stas sargyboms vienas lietuvi batalionas. Netrukus šio bataliono lietuviai buvo pogrindžio painformuoti, kad jie gali jaustis saug s, prieš juos nebus pasik sinta. Vokie iai tai sužinojo, ir Kaune buvo iš vokie i tarpo lietuvi adresu pikt komentar .

Prad jus vokie iams nesisekti ryt fronte, buvo likviduojami ir paskutiniai getai. Nedarbingi get gyventojai buvo išžudyti, darbingieji išvežti Vokietij . Paskutinis buvo sunaikintas Kauno getas.

1963 metais Amerikoje pasirod broši ra: *NAZI WAR CRIMINALS AMONG US*, BY Charles R. Allien, Jr. A Jewish Currents Reprint, 22 E. 17th St., New York.

Prieš tai Vokietijoje Ralf Hochmut paraš vaidinim : *DER STELLVERTETER*.

Skaitydamas Charles R. Allen, Jr., randi, kad jo rašinio priežastis buvusi New York Post, Nov. 5, 1962 tilpusi žinia apie "Slave labor camps in the Soviet Union". Atrodo, kad visas jo rašinys yra reakcija t straipsn .

Ir Charles R. Allen, Jr., ir Ralf Hochmut kaltina katalikus, kad neapgyn žyd nuo naci .

Katalik ir kit krikš ioni : lenk , pranc z , oland , belg , lietuvi ir net pa i vokie i — pasaulie i , kunig ,

vienuoli ir net kelis vyskopus naciai yra išžud daugiau negu žyd . Ar kas nors gali kelti klausim , kod l pop. Pijus XII, Europos ir kit krašt vyskupai neišgelb jo ši krikšioni . Visiems yra žinoma, kiek naciams reišsk ir pop. Pijaus XII, ir kardinolo Faulhaberio, ir kit žygiai.

Rusijos komunistai yra išžud daug milijon krikšioni Rusijoje, Ukrainoje, Baltgudijoje, Lenkijoje, Lietuvoje ir kitur j valdytuose kraštuose tuo metu, kai Maskvos valdžios aukštuose postuose ir sferose buvo nemažai žyd . Ar at jo kam nors mintis kaltinti už tai visus žydus, j dvasinius vadus už tai, kad jie neužtar žudom krikšioni ? Jeigu kiekvienam yra aišku, kiek Krekliui ir jo NKVD tur jo ir turi reikšm s žyd rabin ar Romos Popiežiaus ir kit katalik vyskup nuomon , tai tur t b ti aišku, kiek buvo svarbi Vokietijos naciams Popiežiaus ir katalik vyskup nuomon .

Raul Hillberg savo veikale *THE DESTRUCTION OF THE EUROPEAN JEWS* cituoja vien dokument iš Nuernbergo proceso, vieno GESTAPO valdininko pranešim iš Lietuvos, kad vyskupas V. Brizgys jau paskelb visose Kauno bažnyiose atsišaukim , kuriame žmon s kvie iami lojaliai ir drausmingai bendradarbiauti su vokieiais, šis atsišaukimas taip pat buvo paskelbtas spaudoje. Vyskupas Brizgys nori paveikti visus kunigus joku b du nesikišti politik ir t.t. Aš tai paskait s susidom jau ir pasistengiau rasti j minim tariam dokument . Jame sakoma:

"The Bishop has already read from the pulpits of all the churches in Kaunas a message in which the population is called upon to cooperate loyally and in a disciplined manner. This message was also published in the press. Brizgys also intends to direct all priests not to engage in any way in politics.

"Bishop Brizgys has forbidden all priests from

intervening in anyway for jews. Several Jewish delegations which came to see him personally requesting his intervention with the German authorities, were turned away by him. In the future he will not allow any more Jews to come to him."

š dokument galima štai k pasakyti. Jeigu jis b t parašytas tikrai kokio nors nacio, o ne v liau kieno nos sufabriuotas, tai taip parašyti gal jo kas nors, kuris nor jo prieš savo viršininkus pasigirti savo uolumu, visažinojimu ir buvo tikras, kad jo pranešimo Lietuvoje niekas nesužinos ir nepaneigs. Arba tas valdininkas nežinojo, kas vyksta Lietuvoje, arba man , kad jo viršininkai Berlyne patik s jam ir nepatikrins, kaip iš tikro yra. Gyvenant Lietuvoje, niekad neteko gird ti apie tok dokument — pranešim . Kas turi nors elementari nuovok apie gyvenim , visi žino, kad "iš vis bažny i sakykl " aš niekad nekalb jau, kad visas m s elgesys parod , jog nei kunigams, nei pasaulie iams niekas ir niekad nedraud pad ti žydams, o kunigai ir per tai visuomen buvo tai dr sinami; kad niekad nebuvo mano kompetencija k nors sakin ti ar drausti Lietuvos kunigams: aš nebuvo nei Kauno, nei kurios kitos diecezijos ordinaras, o buvau tik pagalbininkas (Auxiliaras). Tokio draudimo nebuvo nei iš vieno Lietuvos vyskupo. T pat galiu pasakyti ir apie žyd delegacijas. Kas anks iau pamin ta apie mano ir Kauno kurijos santykius su žydais, pakankamai atsako klausim . Nors toki fakt neatsimenu, bet gal jo atsitikti, kad kas nors iš žyd nor jo su manim pasimatyti ir negal jo. Mano tada, kaip kunig seminarijos rektorius ir kitokios pareigos buvo tokios, kad kurijoje aš netur jau net savo raštin s (offiso) ir mažai kada b davau savo kambaryje. Kas nors telefonu ar asmeniškai man s ieškodamas ir gav s atsakym , kad man s n ra, gal jo pamanyti, kad aš nenoriu matytis.

Kalbant apie Raul Hillberg ir Charles R. Allen, Jr., minim dokument iš Nuernbergo proceso, turiu pasteb ti, kad nežinau dokumento nei autoriaus, nei autentiškumo ir kiek toki "dokument " gal jo atsirasti. Kad b t aišku, k noriu tuo pasakyti, pamin siu vien fakt . 1963 met birželio m nes aš buvau pašauktas Chicagoje teism liudyti kažkokio man negird to Franz Muererio byloje. Jis tada buvo Austrijoje, Grazo miesto kal jime. Jis buvo kaltinamas dalyvav s katalikes vienuoles sušaudant Vilniaus mieste vokie i okupacijos metais. Kaltinime pamin tas vienuolyno adresas ir sušaudymo data. Vilniaus vienuoli likim esu min j s ir galima tai patikrinti Vilniaus vyskupo pranešime (34). Iki 1944 met vasaros, iki vokie i pasitraukimo iš Vilniaus, Vilniuje ir Lietuvoje vokie iai nesušaud nei vienos vienuol s. O ta iau Grazo teismui kas nors pateik rodym ir kaltinim , kad Franz Muereris Vilniuje šaud katalikes vienuoles.

Pa mus kartu lietuvi ir žyd likim Maskvos komunistin je ir Berlyno nacistin je okupacijoje, galima atsakyti dažnai girdim klausim , koks yra skirtumas tarp komunizmo ir nacizmo. Paliekant neaiškint socialin , politin srit , o kalbant tik apie humanistin srit , reikia pabr žti, kad svarbioji abiej bendra savyb yra materialistinis ateizmas, gyvuliška paži ra žmog ir iš to logišką pas kos. Tai yra didel pamoka ateities žmonijos kartoms.

Užbaigai papasakosiu vien pokalb , nepramanyt , o gird t iš autori . J pavardži nemin siu, nes tam neturiu j leidimo. Vienas iš j , L., yra jau mir s, antras, G., dar yra gyvas.

Vokie i okupacijos metais Marijampol je, gatv je, susitinka du kaimynai inteligentai L. ir G. L. buvo viešai žinomas liberalas socialistas, teisingas ir rimtas

žmogus. G. buvo viešas katalikas. L. atrod kažkuo susirpinęs. G. jį paklausė, kodėl toks susimstęs.

L. sako:

— Einu ir mirstau. Ne taip jau tolimas praėjus nuo I-jo pasaulinio karo ir koks skirtumas tarp ano ir šio karo rusų ir vokiečių kareivių. Palyginus su I-jo karo karių elgesiu, šiame kare ir rusai ir vokiečiai yra ne tik tini barbarai.

— domiu, kokias randi šiam skirtumui priežastis? — klausia G.

— Man atrodo, — sako L., — kad priežastis bus bene ši: pirmojo karo metu ir vieni ir kiti, kokie krikščionys jie bebuvo, bet vis tik laik save krikščionimis, dabar ir vieni ir antri bijo ir to vardo, ir tos dvasios.

G. jam atsakė:

— Nesistebiu, kad toki išvada padarei, bet stebiuosi, kad tu ją padarei.

Subedievintas žmogus atsikeršija žmonijai žiauriai ir vairiais baidais už jo suniekinim.

I Š N A Š O S

1. Le St. Siege et la Situation Religieuse en pologne et dans les Pays Baltes, 1939-1945 (Libreria Ed. Vaticana, 1967), pg. 267
2. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . pg. 266.
3. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . pg. 265.
4. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . pg. 270-271.
5. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . pg. 271-272.
šio psl. 271 išnašoje 2 prie arkivyskupo M. Reinio biografini žini pamin ta, kad jis, kalintas 1947 metais, mir Vladimiro kal jime, 1954 metais lapkri io 8 dien .
6. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . pg. 275.
7. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . pg. 280.
8. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . pg. 282.
9. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 283-284.
Išnašoje pažym ta, kad 1940 met rugpi io 3 dien Lietuva aukš iausio Sovieto dekretu buvo paskelbta 14-ja SSSR respublika.
10. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . pg. 285-286.
11. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 287.
12. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 289.
13. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 293-294.
14. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 312-315.
15. Le St. Siégé et la Sitaution Religieuse. . pg. 341-342.

16. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . pg. 355-356.
17. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 357.
18. **Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 377.**
19. **Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 383.**
20. **Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 389.**
21. Pla iau apie tai: Lietuvos Universitetas, Chicago, 1972.
pg. 693.
22. **Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 480.**
23. **Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 487.**
24. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 512.
25. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 523.
26. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 653.
27. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 674.
28. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 708.
29. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 719.
30. Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 763.
31. **Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 785.**
32. **Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 867.**
33. **Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 870-871.**
34. **Le St. Siégé et la Situation Religieuse. . . , pg. 591.**